

OPVSCVLA NONNVLLA

Quorum index eſt in verſa pagina

AD PTOLEMÆVM . GALLIVM
CARDINALEM . COMENSEM
AMPLISSIMVM

ROMAE.

PRÆSIDVM . PERMISSV
Apud Vincentium Accoltum; & Valentē Panitium Socios.
M . D . LXXIIII.

DE . VITAE . ET . STVDIORVM . RATIONE . HOMINIS . SACRIS INITIATI

DE . RATIONE . SCRIBENDAE . HISTORIAE

DE . CAVSSIS . MAGNITVDINIS TVRCARVM . IMPERII

TYBVRTINVM . HIPPOLYTI . CARDINALIS . FERRARIENSIS

BRVMANVS . SIVE . DE . LAVDIBVS VRBIS . NEAPOLIS

DE . NONNVLLIS . IN . QVIBVS PLATO . AB . ARISTOTELE REPREHENDITVR

DE . NORMA . POLYBIANA

ORATIO . IN . FESTO . DIE . OMNIVM . SANCTORVM

PTOLEMAEO · GALLIO
CARDINALI . COMENSI
AMPLISSIMO
VBERTVS . FOLIETA . S. P. D.

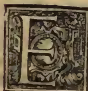
VMMA Dignitas, & amplitudo tua, ac ſtatus mei tenuitas faciunt, PTOLEMAEE . AMPLISSIME vt non modo tuis in me meritis referre parem gratiam nullam poſſim, ſed in hac ipſa qualicumque referenda gratia, non tam obſeruantiæ ac ſtudij, quod tibi ſummum debeo, onus leuare, quam augere videar. Etenim in libellis meis, quos amicorum hortatu edere decreui, tibi nuncupandis beneficium me potius accepturum, quam daturũ intelligo. neq. enim tibi, clariſsimarumq. virtutum tuarũ gloriæ, quæ excelſo loco poſita ab omnibus conſpicitur, quidquam lucis ſcriptis meis poſſum afferre, ſed cõtra hæc ipſa ſcripta per ſe obſcura futura nomine tuo præferẽdo mire illuſtrabũtur. quæ vero ſplendidior eſſe poſsit inſcriptio, quã nominis tui, cum tu is extiteris, qui nullis externis opibus ſubnixus, ſed meritorum tantum tuorum gradibus ex priuata fortuna ad altiſsimum iſtum honoris & auctoritatis locum conſcenderis,

deris,cuiusq. eximiæ & præſtãtes virtutes,in primis vero ſingularis prudentia ita enituerint, vt non mo do Pius Quartus te in Senatum legerit,atq. ad inte- riora cõſilia perpetuo abhibuerit,ſummæq. grauio rum negotiorum præfecerit, ſed Gregorius quoq. tertiusdecimus, cum quo nihil priuati iuris aut ne- ceſsitudinis tibi intercedebat, raro, atq. haud ſcio, an vnico ex multorum ſæculorum memoria exem- plo idem tibi munus mandarit.quas ſummas & ſin gulares virtutes tuas nõ neceſſe habeo in præſentia ſtilo perſequi,cum quod eæ ſplendore ipſæ ſuo ſine cuiuſquam oratione ſatis ſunt illuſtres, tum ne eas tibi ipſi narrando pudorẽ tuum onerare videar vo- luiſſe. Atq. ea cum ita ſint, tuæ tamen ſapientiæ & æquitatis eſt PTOLEMAEE. CLARISSIME, voluntate ac pietate mea, quod vnum facultatis meæ eſt,in quaq. me a nemine vinci umquã patiar, te ſatis remuneratũ putare, in hisq. lucubratiuncu lis accipiendis te ita humanitati tuæ proximũ eſſe, vt in ſtudio & obſeruantia mea tum, cum illam ad te detuli, amplectenda fuiſti: ac quemadmodum tum quantum tuæ gratiæ & beneuolentiæ mihi im partireris, ex eadem potius humanitate tua,quã ex meis vllis meritis ſtatuiſti, ita nunc quam grata ti- bi eſſe debeant opuſcula hæc noſtra,non ex eo quã ti ipſa facienda iudicabis, ſed ex amore in me tuo ſtatuas oro. Vale.

VBERTI · FOLIETAE
DE . VITAE . ET . STVDIORVM
RATIONE . HOMINIS . SACRIS
INITIATI.

AD . ROBERTVM . NOBILEM
CARD. AMPLISSIMVM

ET si hominum tui ſtudioſorum neminem omnino eſſe puto, cui ſecundæ res tuæ iucundiores ſint, quam mihi, tamen in iſta tua ampliſſimi honoris acceſſione duæ me res à gratulatione retrahebant. Altera, quod occupationibus tuis parcẽdum eſſe ſtatuebam; nolebamq́ue in tam magno gratulantium numero, quibus tu omnibus pro tua humanitate voles reſpondere, neceſſitatem meis quoque litteris reſpondendi tibi imponere; Altera quod cum iam diu gradus iſte honoris à Pontifice tibi ſit non modo deſtinatus, ac promiſſus, ſed pene delatus, exiſtimabam voluptatem ex ea re iam ex eo tempore animo conceptam meo tibi ita cognitam eſſe, ac perſpectam, vt litterarum teſtificatione non indigeret. cum præſertim ſæpe coram tecum hanc ipſam honoris adeptionem gratulatione præcurriſſem. Sed tamen cum audiſſem te Cardinalem factum, quamuis voluptas iam (vt dixi) inueterata cumulata non ſit, neque enim vllus erat cumulo locus, tamen nouos quoſdam lætitiæ motus eo nuntio mihi ſenſi in animo excitari, quos

ita comprimere nõ potui, vt non hanc Epistolam statim exararem, qua primum tibi iterum gratularer, atque ita gratularer, vt magis ex animo non possem, eamque rem precarer tibi bene, feliciterque euenire: deinde vt incredibili meo erga te amori obsequerer, in te nonnullis de rebus admonendo. quæ res quamquã minime neccessaria potest videri, cum quod virtus tua non egeat monitore, tum quod sint apud te multi cum eximia doctrina, tum singulari prudentia præditi viri, qui te admonitionibus, & consilio iuuare possint, & regere, tuus præsertim optimus, & sapientissimus parens, a cuius voluntate numquã tibi est discedendum, tamen non omnino alienum duxi à singulari meo erga te studio, si hæc quoque veluti meæ obseruantiæ signa ad te peruenirent. quibus tu tantum tribues, quantum & ipse tribuendum censebis, & ceterorum iudicia, qui me prudentia antecedunt, ab ijs non discrepare intelliges. Quorum primum est, vt Diuinæ benignitatis erga te magnitudinem agnoscas, quæ tibi in tã altum dignitatis locum præbuerit ascensum, in ea præsertim ætate, quæ ab eo gradu longissime absit; neque in hac re aut quidquam tibi, aut Pontificis Max. propinquitati assumas, quasi idcirco debitus tibi fuerit iste honor. nam contra ea res maiorem in te animi demissionem debet excitare. Etenim hoc ipsum, nactum fuisse te Auunculũ Magnum Pontificem Maximum, magnus est Diuinæ benignitatis cumulus. Quare Diuino numini tantæ gratiæ à te sunt habendæ, quantas animus tuus capere potest maximas. Quod eo etiam facies impensius, si tecum reputare volueris, tam multos homines partim generis splendore, partim innumerabilibus virtutum laudibus florentes in Romana Aula consenuisse, neque tamen ad istum gradum, quem tu puer es adeptus, peruenire potuisse. Omnis igitur (vt dixi) tibi ætas esse debet in tanto beneficio grata recordatione colendo, gratiaque ob illud Deo

habenda

habenda, quam debes. cuius rei faciendæ vna eſt tantum via, ſi te in omnibus non ſolum factis, & dictis tuis, ſed etiam cogitationibus ad præceptorũm Diuinorum præſcriptum conformabis. Proximum monitum eſt, vt cum præſtantiſſimum inter ſacros homines locum obtineas, ad eas res mentem cogitationemq́ue adijcias, quas ſacerdotis profeſſio poſtulat. Etenim plerique noſtra ætate, (quod lugendum ſit) dignitatem tantummodo, & opes in ſacerdotio ſpectantes ijſq́ue hianti cupiditate imminentes, quanti oneris, quantæq́ue ſollicitudinis res ſit ſacerdotium, ſibi curandum non putant, eaq́ue re fit, vt nullã officij ſui partem in ſacerdotio gerendo tueantur. qua re quid dici poteſt indignius? Nam ſi nullum eſt tam ſordidum artificium, aut tam humile, vt ad illud ſeſe conferentes, non ſibi prius quærendum putent, quod ſit illius artificij officium, quidue ſit illi propoſitũ, vt ad illud poſſint induſtriam, & diligentiam ſuam accommodare, quã turpe eſt, in re omnium maxima, & grauiſſima ab infimi generis hominibus vinci? neque reputare, quæ ſint ſacerdotũ partes; cuiuſq́ue muneris colendi cauſſa à Deo inſtitutum ſit Sacerdotium? Hoc te genus hominum à veteri Sacerdotum virtute tantopere degenerantium nequaquam volo imitari: ſed contra conſiderare, cũ nihil aliud ſit Sacerdos, quam inter Deum, & hominem internuntius quidam, atque interpres, precibusq́ue, & ſacrificijs Deum hominibus propitium reddendo, humana apud Deum; ſacris vero Myſterijs hominibus communicandis, ijſdemq́ue Diuinorum ſermonum vberrimo pabulo alendis, & ad Diuinum amorem excitandis, Diuina apud homines Legatione mutuo fungatur, quantum, ac quam magnum munus ſit Sacerdotium, quamq́ue non modo ad honorem, & ad dignitatem inſigne, ſed ad curam, animiq́ue ſollicitudinem graue. Cuius ſuſtinendi cũ duplex omnino ratio ſit morum, & doctrinæ, in utraque ſumma

tibi cura, diligentiaque est ponenda; & (quod ad mores attinet) danda opera, vt manum, linguam, mentem ab omni sceleris contagione castam, & integram serues, cauendumque, ne quod in omni vita vllius flagitij vestigiũ appareat. Omnium præterea voluptatum, & libidinum illecebræ declinãdæ sunt, quod nulla res maiorem vim habeat ad animos adolescentium corrumpendos, & ab officij regione deducendos. quæ res tametsi difficultatem nonnullam videtur habere, tamen si secum reputare uoluerint ij, qui sacris initiantur, sese Dei esse administros, facile intelligẽt, qui apud homines Deũ referũt potestate, eosdem illum ipsum Deum vitæ imitatione, & similitudine exprimere oportere. Neque enim sacerdotibus cõmuni tantummodo omnium Christianorum officio cursus quidam vitæ ab omni vitio disiunctæ, & cum virtute coniunctæ est tenendus, sed præcipua quædam, & magis necessaria ratio virtutis à Deo ipso illis est imposita, cum illorum vitam edito loco sitam esse diceret, in qua ceteris hominibus exemplum ad imitandum esset propositum; cumque illos lucernarum persimiles esse prædicaret in montium vertice constitutarum, quarum virtute, ac splẽdore lumen ceteris mortalibus præferretur. quæ præcepta si nostri temporis sacerdotes secum ipsi interdum agitarent, & cum Deo maiore in gratia, & cum hominibus maiore essent in honore; minusque ex inuidia, & populorum offensione laborarent. nunc illorum nonnulli Diuinorum monitorum penitus obliti, flagitijsque, & sceleribus contaminati in summo iacent populorum cõtemptu Ab hac tam perdita, tamque profligata ratione te volo Roberte abhorrere: neque putare (quod plerique stulti facere solent) in ceterorum vitijs, si ijsdem tu, quibus illi, fueris inquinatus, tibi excusationem inesse: sed contra potius, eo maiore laude dignam fore virtutem tuam, quo pauciores socios habebis. Quare omnis vitæ ratio ad

eorum

eorum ſimilitudinem tibi eſt accommodanda, quorum laude ordo ſacerdotalis, qui ceterorum infamia premitur, ſubleuatur. Neque tamen cum ab ipſorum lutulentis vitijs abfueris, perfectum opus tibi debes exiſtimare, ſed alia quædam ſupereſſe putare, quæ tibi nequaquam ſint negligenda. In primis modeſtiæ ratio. quæ virtus vt eſt propria ætatis tuæ, ita tibi alia maiore ratione ſeorſum a ceteris adoleſcentibus magnopere eſt amplectenda. Nihil eſt enim, quod animos hominum ab officio magis abducat, quam ſecundæ res, bonaque fortuna. hæc ſolet animos hominum inflare, ſpiritusque quoſdam elationis, & arrogantiæ plenos ſecum afferre. quæ res facit, vt cum amplitudo fortunæ non ſatis aequis oculis ab omnibus aſpici ſoleat, ſi ad illam ſuperbiam præterea, arrogantiāq; adiunxeris; intolerabilis res fiat; ſummoque in omnium odio verſetur. Quare omni ratione cohibendus eſt hic impetus, modeſtiæque freno coercendus, omniſque aſperitas vitanda, contraque ſumma humanitas, atque in omnibus & dictis, & factis, ſuauitas inducenda. qua virtute, vt nulla eſt Chriſtianæ profeſsioni cōiunctior, ita nec quæ magis ſecundæ fortunæ inuidiam mitiget; communemq; hominum beneuolentiam illi conciliet. Neque tamen vt in vnaquaque re magnam habet reprehenſionem nimiū eſſe, ita in hac nobis eſt committendum, vt dum modeſtiæ laudem nimium conſectamur, ad leuitatem dilabamur, ſed ita temperanda eſt tota ratio, vt ſimul cum humanitate grauitatis rationem habeamus. Neque enim cum aditus faciles laudo, idcirco proiectam, nimiſque familiarem cum quibuſcumque hominibus etiam ignotis conſuetudinem probo: neque ſi ſuperbum ſupercilium, & frontis contractionem deteſtor, ideo minorem mihi ſtomachum facit leuitatis, ac fuci cuiuſdam plena ſubmiſſio. Sit igitur in vultu cum dignitate quadam coniuncta hilaritas, abſit humilis blanditia; ſit in ſermone ſuauitas,

vitetur

vitetur assentatio; sit in quotidiana consuetudine facilitas, & comitas, facessat dissolutio. Atque vt summatim dicam, non ita humanitatis laudem amplexemur, vt grauitati, & dignitati parum consulamus; neque rursus grauitatis retinendæ cupiditate ita efferamur, vt ab humanitatis ratione abhorreamus. quamquam si in alterutram partem peccãdum sit, ad humanitatem potius est incumbendum, quod grauitas, & dignitas fortunæ splendore facile sese tueantur. Ad mores adiungenda est doctrina. In qua re si tu, vt reliqui adolescentes liberam haberes voluntatem, ad quod te studium potissimum conferres, plus operæ sumerem in sententia mea ea de re tibi exponenda; plurimumque darem animi tui propensioni, quam vt sequereris, te hortarer. Cum vero Sacerdotis officium in Christiana doctrina hominibus tradenda in primis sit explicandum: eiusque doctrinæ promulgandæ, ac cum hominibus communicandæ caussa a Christo ipso toto orbe terrarum legati sint sacerdotes, intelligis profecto hanc tibi libertatem a sacerdotis professione præcidi: Theologiæque studium, quod ceteris quoque hominibus sua nobilitate omnium studiorum debeat esse iucundissimum, tibi etiam esse necessarium. Hoc igitur tibi propositum esse debet, eoque omnis labor, opera diligẽtia tua est conferenda, ceteraque omnia quæcumq; leges, & audies, ad illud sunt referenda. Ac Theologiæ studium est eiusmodi, quod etiam si omnibus ornamentis careat, quibus cetera studia commendari solent, tamen subiectæ materiæ dignitate, quæ est Deus, maximaq; vtilitate, quod ad æternam salutem beatitudinemque hominibus iter monstret, ac patefaciat, omnes homines neglectis ceteris ad se attrahere debeat. Cum vero ad materiæ nobilitatem omnis generis ornamenta accesserint, quàm non probanda est illorum ratio, ne dicam vituperanda, qui ab hoc studio abhorrent. Caue enim putes

Roberte,

Roberte, vllum doctrinæ genus aut maiore copia ac rerum varietate, aut maiore eloquentia, aut subtiliore disputandi ratione,aut à præstantioribus hominum ingenijs vnquam fuisse tractatum.vt veritas, quæ huic studio subiuncta est, quæ etiam sine vllo fuco nuda, & simplex sua pulchritudine, & specie est iucunda, admirabiliores etiã habeat delectationes luce orationis ornata. Nam vt omittam sacros ipsos vtriusque testamenti libros, qui cum diuino spiritu dictante conscripti sint, sua sese maiestate sine vllo fuco, aut verborum ornamentis satis commendant; quis Basilio in disputando acrior, aut subtilior, aut grauior? quis maioribus ingenij, aut doctrinæ opibus instructus? Quid? in Nazianzeni oratione præter eximiam sacrarum rerum scientiam, ob quam merito est Theologus appellatus, præstantemque in omni genere doctrinã an Demosthenis sonitus, & fulgura desideramus? Chrysostomus vero an non beatissima illa copia, & vbertate, omniumque fere ornamentorum genere, ingenij præterea nobilitate Ciceronem nobis expressit? Multiplicem vero Hieronymi doctrinam; omniumque magnarum rerum absolutam notitiam, & orationis copiam, acerrimũ quoque Tertulliani ingenium, variamque eruditionem, quo in gradu laudis collocabimus?In Augustini vero cælestis ingenij acie an non præstantissimorum Philosophorum laudibus Christiana gloria respondit. cuius in disputando, erroribusque refellendis ac vera doctrina asserenda acerrimam vim quæ satis æquare possit admiratio? Quid? Recẽtior hæc Scholasticorum industria an est silẽtio prætereunda? quorum ratio disputandi quamuis non nullis paullo angustior,paulloque exilior, ac spinosior videri possit, tamen negare non possumus, lumen ab ea præferri, iterque monstrari, quo minore cum erratione quæ contraria videantur inter se aptare; ambigua distinguere, ac denique in amplissimis illis sacrorum librorum

spatijs

ſpatijs liberius poſſimus, minoreque cum offendẽdi periculo excurrere. Deinde cum ad doctrinas conſequendas magnam partem ſine dubio ordo obtineat, certe veterum ſcripta ſplendida illa quidem, ac prope diuina hac commoditate carent: neque quiſquam ſiue de Græcis, ſiue de Latinis fuit, qui illud ſuſceperit, ac ſpectarit, quẽadmodum totam Theologiæ doctrinam plenam, & abſolutam traderet, remq́ue à principio ad extremum ordine quodam perduceret. ſed modo hanc, modo illam rem tractantes, diſputationes ſuas ad Eccleſiæ tempora accommodabant. Quorum egregia ſcripta cum hac ordinis luce carerent, Diuino conſilio factum puto, vt recentiora hæc ingenia exiſterent, quæ quod ſuperioribus deerat, id ipſa acumine, & diligentia ſua adderent, confuſaſq́ue illas, & ſparſim tractatas quæſtiones in ordinem digererent; ſeriemq́ue quandam conficerent, qua rebus alijs ex alijs annexis, & dilucidior eſſet hæc doctrina, & ad perdiſcendum facilior. Quorum hominum labor, & induſtria haudquaquam videtur aſpernanda. nam etſi multa ſæpe inculcant à Philoſophis ſumpta, quæ fortaſſe omittere potuiſſent, nonnulliſq́ue quæſtionibus forte ſuperuacaneis hoc ſtudium conſperſerunt, à quibus abſtinere potuiſſent, tamen ijs reiectis poſſumus quæ vtilia in ipſis ſunt, carpere. Quid illa? quanta eſt huius doctrinæ commendatio? quod cum reliqua ſtudia ingenia tantum hominum, vimq́ue intelligendi oblectent, ac teneãt, ſacræ litteræ animi quoq; affectũ paſcant, & eo quidẽ pabulo, quo nullum ſit aut ad ſenſum iucundius, aut ad fructum vtilius. animos enim hominum terrenis his, & caducis bonis incubantes totos immutant, & ad cæleſtium rerum amorem traducunt, ſublimeſq́ue quoſdam, ac Diuinos ſpiritus paullatim inſtillant, quibus humiles has, fluxaſq́ue res deſpiciant; ac pro nihilo ducant; contra diuinas ſuſpiciant; in eaſq́ue omnibus animi motibus

tantum-

tantummodo ferantur. Qua re fit, vt sic affectæ mentes purissima, ac perpetua tranquillitate fruantur, nullis ægritudinibus lacerentur, nulla inani lætitia titillentur, nullis deniqne perturbationibus exagitentur, quippe quibus omnia humana contemptui sint, futuraque beatitudo ab ijs studijs etiam in hac vita fere repræsentetur. Illud quoque accedit, quod Theologiæ vtilitas non æterna illa, cœlestique beatitudine tantummodo terminatur, sed humanarum quoq; rerum administrationem complectitur. Neque enim ab vllis Philosophorum scholis vitæ ciuilis præcepta aut subtilius sunt, aut elegantius, aut vero etiã vberius tradita, quã a Theologis nostris. Quare cũ tu maxime omniũ reipublicæ Senator creatus sis: ob eamque rem politicarũ rerũ cognitio tibi in primis sit neccessaria, debes te toto pectore ad illud studium conferre, quod te in illis facere possit instructiorem. Neq; tamen te ad Theologiam tam vehementer hortor, vt à reliquis bonarum artium studijs plane deterream, sed vt moneam, tibi in ijs ita esse versandum, quasi ex illis ad Diuinam doctrinam tibi gradus quidam fiat. vt enim infectores non statim, neque temere quamcũque lanam conchylio tingunt, ne per rudem materiam aliquid de purpuræ splendore detrahatur, sed lanam prius viliori fuco inficiunt; ac molliorem reddunt, vt superinductum ostrum splẽdidius niteat, sic adolescentium animi, in quos Diuina doctrina est infundenda, ingenuis prius sunt artibus informandi, atque imbuendi. quibus perpoliti sensa illa Diuinarum rerum non quidem præstantiora efficiant (neque enim possunt vllo modo) sed & ad ea percipienda instructiores fiant, & percepta maiore cum dignitate possint efferre. Ac quemadmodum non si ad fructuum copiam, & suauitatem nihil folia valent, sunt tamen frondes plane abiiciendæ, quod arboris decor plurimum illarum ornatu commendetur, ita nec si Diuina doctrina nullo extrinsecus

præsidio subnixa suis tamen radicibus firmissime hæret, sesequе viribus suis abunde tuetur, sunt tamen ideo ab illa ceterarum doctrinarum ornamenta repellenda, quæ & si eam meliorem nõ faciunt,homines tamen,in quibus ea sunt,non modo exornant, sed magna etiã illis ad illam tractandam afferunt adiumenta. Itaque tibi impedimento esse nõ possumus, quo minus aliquot etiam ætatis tuæ annos ponas in ijs studijs, sed ita, vt non illa existimes Christiano homini, sacerdoti præsertim per se esse quærenda,sed (vt dixi) ex ijs putes expeditiorem viam tibi ad Diuinam doctrinam communiri: neque (quod plerique faciunt) vt omnem tibi ætatem in ijs studijs ponendam censeas, sed susceptam in ijs diligentiam eo vsque perducendam, quo ad te ad grauiorem doctrinam satis ab illis instructum sentias, ad quam cetera omnia studia, & consilia tua tibi sunt dirigenda, illiusq́ue vtilitate processus in ceteris artibus terminandi. Hæc fere sunt Roberte Amplissime, quæ ego & ætati tuæ, & honori, quem es assecutus, singulare meum erga te, ac Parentem tuum, totamq́ue domum vestram studium debere existimaui. in quibus exponendis cum videam,me epistolæ modum pene transgressum, finem tãdem faciam cum ea clausula, vt Deum immortalem tibi istum honorem velim fortunare, teque orem, vt Parenti, ac Fratribus, meis verbis quamplurimam salutem dicas. Vale.

VBERTI · FOLIETAE
DE. RATIONE. SCRIBENDÆ
HISTORIAE

AD. OCTAVIANVM. PASQVAM
EPISCOPVM
HIERACENSEM

VLTORVM studijs & adhortationibus impulsus Octauiane Pasqua, cum ad vniuersam nostrorũ temporum historiam conscribendam animum & cogitationem contulissem, duæ me res ab eo consilio magnopere deterrebant. altera erat rei ipsius magnitudo, cui me haudquaquam parem existimabam. arduum enim in primis est opus ac perdifficile, plurimique ac diuturni laboris, quodq. cum excellens ingenium ac singularem eloquẽtiam postulat, tum acres quosdam & viuidos animi motus, qui ad excogitandum sint celeres, & ad inueniendum acuti, atq; ad explicandum copiosi: præterea ciuilium & bellicarum atque omnium fere magnarum rerum haud mediocrem scientiam & vsum. quæ omnia aut nulla, aut perexigua in me esse intelligebam. altera quæ me deterrebat res, erat, inuidorum & obtrectatorum, quorum plena sunt omnia, maleuolentia & improbitas, insitaque quorundam ingenijs peruersitas, ac prauum studium de eorum, quos aliquo numero esse ægre ferunt, laudibus detra-

hendi. quippe qui alienam gloriam ad suum dedecus reuocent. animis enim minutis ac ieiunis homines; imbecillitatisque suæ conscij cum se se attollere non posse sperent, quantum alios altius euolantes cernunt, tantundem se infimo loco relictos deprimi putant. Quibus igitur assurgendo se se æquare non ualent, eos ad imum, quantum in ipsis est, depriměndo sibi pares facere contendunt. Quæ incommoda eo magis mihi erant formidanda & cauenda, quo ij, qui natura simplici sunt & aperta, qualem me esse, nemo est de ijs, quibus notus sum, qui nesciat, grauius ijs rebus offenduntur: ego quidem me animo quibusuis iniurijs facile irritabili esse sentio. Quare verebar, ne labore ipse meo negotium mihi permolestum struerem, magnamq. contentionum molem, a quibus ingenio longe abhorrens semper fui, conflarem. Verum cum nullum instandi & vrgendi finem facerent ij viri, quorum complures amicitia & beneuolētia, multi etiam auctoritate apud me plurimum valebant, obsequi tādem tantæ hominum voluntati quamuis inuitus & retractans sum coactus, cum præsertim illi bono me animo esse iuberent, fortiterque agendum dicerent. nam quod ad ingenium & facultatem attinet, plus me aliorum iudicio de me, quàm meo tribuere debere: neque obtrectationem & inuidiam mihi esse pertimescendum. quam si veriti essent graues viri ac docti, neminem omnino animum ad scribendum adiecturum vmquam fuisse. nullam enim ætatem eius vitij expertē, aut ab ea labe sinceram atque integram fuisse: neque liuorem & improbitatem cuiquam ex omni sæculorum memoria pepercisse. Vt in communi incōmodo me vnum eximium esse postulare nō debeā, ac ne optare quidem. Verum non me fefellit opinio mea. In varias enim reprehensiones incurrimus, neque eas genere leues. Quibus faciendum mihi putaui, vt responderem; hominumque importunam temeritatem refellerem.

lerem. quod non omnino ieiune me hoc libro fecisse arbitror. quem ad te Octauiane Pasqua multis de caussis mittendum duxi. primum, quod id a me postulare videbatur studium meum ab egregia tua voluntate, tuisq́. haud leuibus in me meritis & officijs prouocatum. quæ merita si pari referenda gratia remunerari haudquaquã possum, at hoc saltem grati memorisque animi testimonio illustranda duxi. Deberi præterea hoc a me putaui veteri nostræ animorum coniunctioni, compluribusque necessitudinis caussis inter nos intercedentibus, in primis vero obseruantiæ atque adeo pietati, qua Simonem Pasquam patruum tuum Cardinalem amplissimum perpetua prosecutus sum omnibus officijs, omnique beneuolentiæ significatione cum in vrbe & in Tridentino Concilio, tum multis alijs locis ab illo amplexus. Nihil autem maioris ponderis fuit, quã dignitas tua, ex qua haud parum commendationis huic nostræ disputationi accessurum intelligebam. Illæ sunt enim in omni genere laudes tuæ, quas si stilo paullo diligentius & prolixius persequi velim, nemini, cui illæ notæ sunt, aut nimius fuisse, aut plus æquo gratiæ tribuisse videri debeam; difficileque sit, statuere, vtrum in te ingenij, an morum & virtutum gloria magis excellat. nam ingenij præclarum specimen iam inde a primis annis, qui eloquentiæ studijs & pulitioribus artibus dati sunt, cœpit apparere; & in adolescentia, quæ tota in iure ciuili perdiscendo posita est, maxime enituit. Innocentia vero, integritas, fides, probitas, diligentia, industria, doctrina in forensi opera, qua iuuentutis tempora per octo annos in Romana Aula in caussis iudicãdis, atque in vtroq; munere supplicum libellorum fungendo districta fuerunt, conspectæ sunt. Iam vero morum sanctitas, continentia, religio in omni vita caste & diligenter culta cum omnibus admirationi fuit, tum vero Gregorio Tertiodecimo Principi sapientissimo, minimumq́.

gratiæ

gratiæ largienti, ac præmiorum modum meritorum momentis metienti ita probatæ, vt te dignum iudicarit, cui tertium & trigesimum annum ætatis nondum egresso insignem Locrorum Episcopatum, quem Hieracensem vocant, vltro deferret, cunctis approbantibus, & ampliore honore te dignum iudicantibus. Ad hæc accedit singularis humanitas, tantaq. in quotidiana consuetudine comitas & naturæ suauitas, vt nemo a te tristis vnquã discesserit. Romaque ad mandatum munus profectus ardentissimum omnibus tui desiderium reliqueris. Quibus rebus fit, vt in te ornando minimum, aut nihil omnino sit de generis commendatione petendum. quod tibi vtraq; familia nobile & insigne est. Nam paternum Cardinalatus honore præfulget, quo a Pio Quarto Simon Pasqua patruus, vt diximus, cum ob ceteras præstantes virtutes, tum ob multiplicem eximiamq. doctrinam donatus est. Vt omittam alios complures, qui eiusdem familiæ tuæ gloriam laudibus suis amplificarunt; in primis Stephanum Pasquam parentem tuum virum in omni vita recti exempli, atque in multis partibus Genuensis reipublicæ administrandis, primarijsque magistratibus gerendis ita versatum, vt eius opera, consilium, fides, integritas, pacis & concordiæ studiũ in summo præsertim Magistratu positi difficillimis ac turbulentis temporibus magno vsui patriæ fuerit. Maternum vero Marchesiorum nomen perpetua iuris ciuilis laude floruit, multisque insignibus stemmatibus clarum est, memorabili illo in primis fratrum pari Francisco Iurisconsulto, qui abauus tuus fuit, & Leonardo Ingaunorum Episcopo. quorum ille perpetua reipublicæ in magnis & arduis rebus domi forisque nauata opera nobilitatur; hic singulari pietate, religione, doctrina, morum sanctitate præditus in Episcopatu administrando, cui multos annos præfuit, quæ sunt eius muneris magna & præclara cumulate impleuit. Nec

paruo

paruo decori familiæ fuit Petrus Marchesius Hierosolymitanus eques bellicis laudibus florens. Tria igitur viri acutissimi nobis obijciunt. Principio consilium meum magnopere reprehendunt, qui latine historiam scribendam duxerim, requiruntque, quid ita qui veterum imitationem tantopere videlicet iactem, illorumq; auctoritati in reliquis rebus tantum tribuam, in hac vna, in qua minime conueniebat, a perpetuo, & communi scribentium more discesserim. illud enim constare affirmant, omnes omnium ætatum, omniumq; gentium scriptores patrio, non alieno sermone historiam scripsisse, idem igitur mihi faciendum fuisse, popularique Itala lingua nostra in rebus gestis nostrorum temporum narrandis, litterarumq; monumentis mandandis vtendum. quod idem multos claros ætatis nostræ viros, magna cum ipsorum laude, atque omnium approbatione videmus fecisse. in qua re eo me, ac ceteros, qui idem consilium non sunt amplexi, grauius affirmant peccare, quod veteribus libera fuerint consilia, qua lingua scriberent; at nobis libertas hæc sit erepta: Italoque populari sermone scribendi necessitas a re ipsa nobis imponatur, tot nouis post latinæ linguæ vsum extinctum exortis rebus, quæ latino nomine careant. innumera enim munitionum genera reperta, quæ veteribus plane ignota ne latino quidem vocabulo notata sint, neque nobis notare liceat in aliena videlicet lingua; infinita præterea machinarum, tormentorum, bellicorum instrumentorum, telorum, armorum genera: ad hoc innumerabiles magistratuum, ac procurationum, & honorum, tam ciuilium, quàm militarium titulos, quæ omnia tot, ac tam varia, cum nomen latinum non habeant, frequentissimaque in historiam incidant, atque adeo maximam partem historiæ obtineant, necessarioque in omni rei gestæ narratione, in omnique consiliorum explicatione sint exprimenda, ac creberrime repetenda,

nouo-

nouoque proinde vocabulo popularisque linguæ sint appellanda, efficietur vt ex duobus diuersis inter se sermonibus historia necessario sit contexenda. quæ res præterquam, quod nullo exemplo fiet, ac non ferendæ erit audaciæ, & temeritatis, quid tandem ea dici poterit absurdius? aut quod magis aures respuant? aut quod tandem id erit monstrum ex dissimilibus, tamq. parum inter se congruentibus membris conflatum? Sequitur altera oppugnatio, in qua sese non minus illorum iactat oratio, quæque cum reprehensione insignem iniuriam, & contumeliam meam habeat coniunctam. Negant enim me non ad vniuersam modo, sed ad historiam omnino scribendam esse aptum, munusque me suscepisse affirmant, cui nullo modo par sim, neque enim cuiusuis esse, quamuis excellenti ingenio, atque eximia eloquentia, scribendique arte præditi, ac quamuis ingenuis artibus exculti historiam conscribere, sed opus haud sciunt an dicant omnium maximum, & præstātissimum vni tantum hominum generi conuenire. quod vt planum fiat, illud disputationi præmuniunt, historiam veram esse oportere. neq; enim aliud esse historiam, quàm veram rerum narrationem. nam si historia narratio dumtaxat sit, tum vero historia nihil ab Epici Poetæ narratione differat: quippe quod vtraque res gestas contineat. vna igitur veritate duas has narrationes inter se distingui. Denique veritatem ita esse propriam historiæ, vt pars eius essentiæ sit, qua veritate carentem narrationem non prauam modo, ac malam historiam esse, sed ne historiam quidem esse, neque historiæ nomen omnino posse obtinere. Itaq; quamuis apta, ornata, copiosa, elegans sit narratio, quæq; omnia locis, temporibus, personis, conuenientia, plane seruet, consilia apte, & luculenter explicet; egregijs descriptionibus situs locorum, formas vrbium, ac munimentorum, instructiones acierum, ordines præliorum, discrimina, &

casus ante oculos ponat, ac veluti in rem præsentem legentium animos inducat, ac pro auditoribus spectatores faciat, omnibus denique eloquentiæ, & artis numeris expleta sit, si veritas in illa desideretur, decorã quidem, & aptam fore narrationem, at historiam non dico falsam, & prauam, sed nullam omnino futuram; contra si rudi, & incompto scribendi genere litteris sit mandata narratio, neque vllas partes ex ijs habeat, quas Rhetorũ præcepta præscribunt; omnibusque ornamentis plane sit orbata, ad hoc consilia, & caussas inepte explicet, res gestas confusa narratione obscuret, ac pro eo vt lucem afferat, tenebras rebus offundat, veritas tamen adsit, vilem quidem, & ineptam, ac despiciendam rem fore, historiæ tamen vim, & nomen retenturã. Magnopere igitur normæ similitudinem à Polybio commentam veluti rei mirifice aptam probant. Vt enim (inquit) norma ex auro, & ex quamuis prætiosa materia facta, si recta non sit, res quidem prætiosa est, at norma nullo modo esse potest, cum enim norma caussa dirigendi operis inuenta sit, munus suum præstare non potest, nisi recta ipsa sit, quare ne norma quidem erit; contra si recta sit ex quamuis vili materia fabricata, nullius quidem pretij erit, sed norma tamen erit; ita cum idem sit verum in historia, quod rectum in norma, efficitur id quod diximus, vt falsa narratio neque sit, neque appellanda sit historia, quamuis omnibus verborum, & sententiarum luminibus illustrata, ac politissimo genere conscripta; contra vera quamuis sordida, & inops, atque inepta, re & nomine sit historia. Qua re probe fixa & stabilita ita disputant, ad veritatem rerum, quæ explicandæ sunt, perueniri nullo modo posse, nisi ab ijs viris, qui res ipsas tractarunt; quique rebus gerendis, & consilijs interfuerunt, ac veras, & certas, non autem commentitias, ac vulgo, & forensibus sermonibus iactatas caussas cognouerunt. ij autem sunt, qui ad interiora Principum

consilia adhibiti sunt, qui in liberarum Ciuitatum Senatu fuerunt, qui legationes obierunt, quorum opera in fœderibus sanciendis; in conditionibus pacis componendis, in belli consilijs explicandis multũ diuq; sit versata; quiq; exercitus duxerint, prælijs interfuerint, discrimina subierint, belli subita, & improuisa subinde exorientia cognouerint. quæ vulgo ignota Duces sæpe coegerint suscepta rerum gerendarũ ratione omissa ad nouos casus noua cõsilia accõmodare. Quærunt igitur, qua ratione me ad abditas rerum caussas penetraturũ somniarim, qui nullam gerendæ reipublicæ partem vmquã attigerim. in quibus enim Principum consilijs, aut in quo Senatu me tandem fuisse? quas legationes obijsse? quibus deliberationibus de bello, de pace, deq; ceteris publicis ac magis rebus vmquam adhibitũ fuisse? quibus prælijs interfuisse? quæ bella tractasse? quam deniq; reipublicæ partem mihi vmquam cõmissam? & tamen me hominem omnium publicorum negotiorum expertem historiam, & eam quidem vniuersam de rebus gestis nostrorum temporum perscripturum profiteri ausum, illudq; munus suscipere non veritum esse, quod viri in omnibus ijs, quas diximus, rebus diu, multumq; versati, diuturnoq; reipublicæ gerendæ vsu contriti, vix se implere posse sperent. Qua oratione in speciem non spernenda fidem, & auctoritatem historiæ meæ nituntur derogare. Extrema est reprehensio, quæ nõ tam in me, quam in omnium gentium, omniumq; sæculorum auctoritatem inuadat, perpetuumq; atq; ab omnibus ætatibus, omnibusq; scriptoribus vsurpatum, & approbatum morem damnare non dubitet; adeo nullus est audaciæ, & confidentiæ modus. Negant enim conciones rectas in historia vllo modo ferendas esse. nam cum prima historiæ professio, & commendatio veritas sit, atque adeo vt diximus, ipsius historiæ essentiæ pars, & forma, qua detracta historia vim, & nomen suum retinere non possit,

possit, quem non pudeat eiusmodi concionibus, quas res commentitias esse, & a se confictas, ne ipsi quidem qui eas confixerunt, inficias eunt, in historia tam frequentem locum dare? se se igitur priorũ sæculorum, ac tot clarorum virorum omnibus ceteroqui naturæ, & industriæ præsidijs cumulatorum vicem pudere, quos ambitio, & gloriæ cupiditas ita transuersos egerit, vt impotenti ingenij, & eloquentiæ ostentandæ cupiditate elati professionis susceptæ plane sint obliti; legemque historiæ perspicue perfregerint, quam dum minime neceessarijs ornamentis illustrare nimium student, eius naturam corrumpere non sint veriti. Cum hac igitur vna exceptione præclara ingenia esse laudanda; neque vllum quamuis diuturnum vsum, ac quamuis magnam, & consentientem auctoritatẽ tam euidenti rationi debere præponderare. Nõ quidem genere leuia videntur hæc Octauiane, quæ nobis obijciuntur, neque prima specie ita parum probabilia, vt non in rem minus acriter intuentibus errorem possint obijcere. quem tamen errorem nos facile erepturos confidimus, verum ijs tantum hominibus, qui ad intimam rationem possint penetrare, ingenijque aciem in rem bene penitus defigere, quique veritatem subtilitate disputationis ad tenue sciant limare, ac singula momentis suis ponderare; qui deniq; non ex eo genere sint hominum, qui ab anticipationibus ita possidentur; itaq; semel comprehensæ opinionis pertinaciter sint retinentes, vt si eam ratio labefactarit, si veritas extorserit, illam tamen deponere in animum non inducant. Ac negantibus historiam hoc tempore posse latino sermone cõscribi, satis copiose ni fallimur, in libris nostris, de linguæ latinæ vsu & præstantia respondimus, remque diligentissima, ac satis, vt putamus, subtili disputatione persecuti sumus; docuimusque & historiam, & omnes magnas res nostra ætate non modo commode, & dilucide posse, sed debere quoq;

litteris latine mandari; idque longe rectius, & præstabilius esse, ac cum legentibus vtilius, tum scribentibus gloriosius. non igitur necesse habeo eundē laborem aut mihi scribendi, aut tibi legendi iterare. Quare quod secundo loco obijcitur, magisque rem continet, videamus. In quo, quæ de natura, aut veritate historiæ præmuniuntur, ea omnia non retractanter concedo, Polybijque sententiam, & comparationem in præsentia accipio. quamquam non sum nescius, multa ad ea posse responderi, esseque nonnullos, neque eos indoctos, qui a Polybio magnopere dissentiant, comparationemq́. ab illo inductam improbent, remque ad iudiciorum similitudinem reuocent; affirmentque eandem esse veritatis in historia rationem, quam in iudicijs iustitiæ; ac quemadmodum iniustus Iudex, Iudex tamen est, & iniustum iudicium, iudicium tamen est, ita mendacem historicum, historicum tamen esse, & falsam historiam, historiam tamen esse. quæ quamquā a nonnullis dicuntur subtiliter, neque parum in speciem probabiliter, a nobis tamen in præsentia omittenda sunt tamquam quæ nihil ad nos pertineant, nihilque fit, quod de illis pugnemus. quippe qui a tota hac ratione longe absimus; Polybioque & ijs, qui historiam, quæ eadem vera non sit, vere esse historiam, eoque nomine appellandum negant, magnopere assentiamur. Neque nos hæc attigimus, quod veritati historiæ nostræ diffidamus. neque enim plus diligentiæ aut studij a quoquam omnino nostra ætate in rebus quærendis & inuestigandis adhibitum putamus, eaque nostri documenta in omni vita dedisse speramus, vt minus esse in nobis fidei, quam in ceteris ij, quibus noti sumus, numquam sint existimaturi, sed historiam scribentium, patrocinium suscepimus, quos ætate nostra indignissima inuidia videmus laborare, in qua homines vitium, quod est in re, ad scribentes transferunt, in-

sita

sita in humanis ingenijs importunitate de aliena laude, perinde quasi in illa vituperatio ipsorum sit, quantū quisque potest, detrahendi. a quibus illud quæro, cū homines in veritate perquirenda & inuestiganda, eaq; ex altissimis tenebris in lucem extrahenda omnia summa fecerint, an satisfecisse officio illos putent? & an quisquam præter diligentiam & fidem vlla omnino in re præstare amplius sit obstrictus? Quod si ea est humanarum rerum conditio, vt quamplurimas earum cum ipsas tum illarum caussas non modo vulgo, sed ipsis quoq; summis viris, quiq; publicas res, ac bella & paces, negotiaque Principum tractant, ignotas esse necesse sit, quæ, malum, tanta est ista in quorundam, ingenijs peruersitas, vt scriptorum tamen laborem & industriam lacerare non desistant, quos intelligant omni culpa a re ipsa liberari? Qui homines male de hominum genere mereri sunt existimandi, qui tam iniquam legem in se ipsos, & in ceteros statuant, vt necessitati culpam assignent. Quod si dicant, quamuis scriptores omnes diligentiæ & suscepti muneris partes impleuerint, ac proinde ipsi quidem crimine sint liberandi, non tamen ideo effici, vt perfecta sit historia tanto vulnere sauciata, dicant quæso, qui ita disputant, quæ tandem de omnibus artibus, omnibusque doctrinæ professionibus ad perfectionem sit adducta? & in qua non multa desiderentur. Quid igitur in communi vitio vnam scribendæ historiæ facultatem ad vituperandum & insectandum arripiunt? cum ceteras non ferant modo, sed laudent quoque? Verum communi defensione omissa tempus est, vt ad ea, quæ mihi propiora sunt, tandem veniam, ijsque respōdeam, qui a me historiā præsertim vniuersam scribi posse negant. Odiosus est hic locus & lubricus; meque (quod aiunt) lupo & præcipitijs interpositum video. Concedam illis quod obijciunt? tum vero me non ferendæ temeritatis, & summæ stultitiæ, proiectæq; impuden-

tiæ

tiæ ipſe condemnaro, qui eam rem tanto conatu, tantaque operæ & ſtudij impenſa ſuſceperim, cui me haudquaquã parem confitear: tantiq; exudati labores proijciendi fuerint, atq; inchoata opera, quæq; iam multum proceſſerit, interrumpenda, omniſque induſtria plane deponenda. Refellam oppugnantes? at quomodo arrogantiæ & leuitatis notam effugero, ſi in cauſſa mea defendenda aliquid de me ſublatius & magnificentius dicere coactus fuero? Sed fortiter agẽdum eſt; neq; arrogantiæ crimen formidandum, quod neceſſitas omnibus rebus validior a me deprecatur. cum præſertim auctoritate ipſorum ſapientiæ Antiſtitum ſubleuer. qui licere hominibus tradiderunt, ſeſe ſine leuitatis nota multis locis laudare. quorum ille maxime celebratur, cum egregiorum hominum virtus detrahentium inuidia & maledictis inceſſitur; recteq; facta ac merita calumnijs & obtrectatione maleuolorum premuntur. quam tamen rem faciam modice, neq; quidquam mihi aſſumam, in quo quiſquam repugnet, quodque non omnium conſenſu mihi tribuatur. Equidem neſcio, qualem iſti hominem fingant, quem ad hiſtoriam ſcribendam admittunt. Nam ſi eum, qui hebeti, ac tardo ſit ingenio, nullaque doctrina, aut eruditione excultus, nulliſque Rhetorum præceptis informatus, qui nihil legerit, nihil didicerit, quique præterea in otio, & ſolitudine conſenuerit, idem nullum humanarum rerum vſum ſit conſecutus, ab hiſtoria ſcribenda excludunt, me quoque ſententiæ ſuæ adſcribant. quod ſi eum hominem, qui ſollerti, & viuido ſit ingenio, celeribuſque quibuſdam mentis motibus, & ad inueniendum vberibus, & ad explicandum copioſis ſit præditus, qui multorum ſcripta legerit, qui Philoſophorum diſputationes, quæ ad vitam ciuilem pertinent guſtarit, qui in Rhetorum ſcholis ſit verſatus, qui eorum, qui res ſcripſerunt, quorumque nomen clarius, & celebrius eſt, monumenta diu multumq.

euoluerit,

euoluerit, ad eorumque imitationem acri studio, & indefessa diligentia se se contulerit; quique diuturna meditatione, & exercitatione eam scribendi facultatem sit adeptus, cuius illum haudquaquam pœniteat, qui idem in foro sit versatus, quique vel in magnis Ciuitatibus, vel in Principum Aulis magnam ætatis partem egerit, magnorumque, ac præstantium virorum, qui publicas res tractant, consilijs Principum adhibentur, bellis gerendis præsunt, legationes obeunt, diuturna, & assidua consuetudine vsus sit; cumque illis de bellis, de fœderibus, de conditionibus pacis, de consilijs Principum sermones sæpe contulerit, cœtibus hominum dum de publicis, ac magnis rebus, deque nouis exorientibus casibus, deque futuris euentibus inter se commentãtur, interfuerit, talibus naturæ, & industriæ præsidijs instructum hominem cur reijciant non video. Verum age videamus, quamobrem eos dumtaxat, qui res ipsas tractarint, quiq; in consilijs interioribus Principum fuerint, quiq; ipsi bella gesserint exercitibusque perfuerint, ac res bellicas administrarint, ad scribendam historiam admittant, ceteros arceant. quod abditæ (inquiunt) rerum caussæ, & consilia Principum illis tantum nota sint, ceteris ignota; neque vllius rei perfecta esse possit cognitio ignoratis caussis, a quibus res manant, ac sine consiliorum cognitione manca quædam, & cæca sit rerum gestarum narratio. qua re fit, vt nullus possit aut perexiguus percipi ex historia fructus, sine quo fructu inutilis plane, ac superuacanea est historia. neque enim historia, vt poema delectandi caussa in primis conscribitur; neque vt nouorum casuum uarietate allectos animos hominum pascat, & teneat, sed vt hominibus prosit, neque ijs modo, qui nunc viuunt, sed posteritati quoque. nam cum duæ sint facultates, quæ commune bonum, & vtilitatem publicam spectant, quæque homini-

bus

bus ad beatam vitam iter expediunt, illoſque ad ciuilem ſocietatem tuendam, & ornandam inſtituunt, moralis Philoſophia, & hiſtoria, ita hæ duæ facultates partitæ ſunt inter ſe munera, vt illa diſputationibus, & præceptis animos, & mores hominum informet, hæc vtilibus exemplis ſalubribuſq. documentis quid ſequendum in vita, quid fugiendum ſit, doceat; moneatque ad quorum ſimilitudinem actiones, & conſilia ſua homines dirigant, & conforment; caſuſq; atque exitus, qui bona conſilia, & praua conſequi ſoleant, ante oculos hominum ponat, quorũ cognitione illi vel ad virtutem inflammentur, vel a ſceleribus reuocentur. at eiuſmodi vtilitates ex ſimplici nudaque rerum narratione percipi nullo modo poſſunt. influunt enim cauſſæ vi ſua in res, quæ geruntur, ac veluti anima ſunt rerum, à quibus actiones ipſæ formam, & naturam accipiunt: fitque, vt eadem actio laudanda, vel vituperanda ſit, prout ſunt cauſſæ, à quibus actio illa manat, prout eſt finis, qui rerum gerendarum auctoribus fuit propoſitus. Specioſe diſſeruntur, hæc quidem, atque ita probabiliter, vt errorem parum cautis poſſint obijcere. verum falſitas eo periculoſior eſt, quo in inſigniore ſpecie latet. quare nobis diſcutiendæ ſun tenebræ ſubtilitate diſputationis, veritaſque eruenda. Duplex erit diſputatio; prima de cauſſis, altera de rebus, quæ geruntur, quæq; a cauſſis manant. quod antequam facio, illud ſilentio præterire non poſſum, non adhuc plane exploratum eſſe, neq; omnium conſenſu approbatum, neceeſſarium eſſe hiſtoriam ſcribenti cauſſarum explicationem, ſed rem bene longam diſputationẽ habere. ſunt enim neque ij indocti, qui contra diſputant; hiſtoriamq; narrationem eſſe geſtarum rerum & euentuum tantummodo, neque de cauſſis quærendis, & inueſtigandis, illiſque tradẽdis hiſtoriæ ſcriptori magnopere eſſe laborandum, neque enim hoc eſſe hiſtoriographi munus, neque

hiſtoriæ

historiæ nomen caussas vi sua complecti. quæ res confirmari potest sacrarum litterarum auctoritate, in quibus historiæ nudam, & simplicem rei gestæ habent narrationem. Verum vt hæc in præsentia missa faciamus, demusq; caussas magnam, & necessariam partem in rerum narratione obtinere; sine quibus res ipsæ veluti mancæ, ac detruncatæ sint, cum duo sint in rebus gerendis hominumq; actionibus genera caussarum, alterum earum, quæ vulgo iactantur, omnibusque notæ sunt, alterum abditarum, quæq; a Principibus, ijsq; qui illis sunt in consilio, fere comprimuntur, & occulantur; de primis nulla potest esse controuersia, cum omnibus æque sint notæ. quare omnes ad illas exprimendas æque idonei sunt, si modo ingenio, & facultate scribendi valeant. De secundis pugna est, sed non difficilis exitus. Nam si nemo idoneus est ad historiam scribendam, nisi qui interioribus Principum consilijs interfuerit, intimasque caussas cognouerit, nemo omnino ad vniuersam historiam scribendam idoneus fuerit. non enim vniuersa historia vnius tantum Principis consilijs, & actionibus definitur; sed omnes Europæ Principes amplectitur. Bella enim nostra ætate in Europa varijs de caussis varijsque temporibus excitata, si quis rem vere existimare velit alia ex alijs annexa fuerunt, singulaque bella ipsa non ad eos tantum Principes pertinuerũt, qui apertas inimicitias, apertaq; odia inter se exercebant, quosque apertæ dissidiorum caussæ in aperta bella stimulabant, atq; inter se committebant, sed ceteros quoque Europæ Principes varie attingebant. nam alios vetus amicitia veterisq. clientelæ ius, ac vetera partium studia in aperta consiliorum, ac belli societatẽ trahebant, alios quibus libera erant consilia, ad hunc vel ad illum ex ijs, qui aperte bella gerebant, occultis studijs se se applicabant, occulteque hunc, aut illum iuuabant, prout rebus suis conducere putabant; prout bellorum exitus

sibi vtiles,aut damnosos fore prouidebant,prout alterius secunda, vel aduersa in se ipsos, atq; in Regna sua redundatura existimabant. quare nihil in Europa nostra, aut Patrum nostrorum ætate motum est, quod non omnium Principum animos erexerit, atque in alienos euentus oculos, & animum omnium intenderit, exercitaritque ad consilia sibi in omnes casus præparanda, & ad nouos, subitosque euentus accommodanda. Quare factum est, vt bella, resque in Europa gestæ non in eorum tantummodo à quibus gerebantur, sed in omnium Principum deliberationem caderent, in omniumque consilijs agitarentur. fieri autem non potest, vt vnus idemque homo ad arcana, & intima plusquam ab vno Principe vno eodemque tempore adhibeatur, ac plurium Principum consilia, & cogitata simul cognoscat. cumque in historia vniuersa scribenda omnium Principum, & liberarum Ciuitatum consilia explicanda sint, quomodo is, qui in vnius tantum Principis consilio fuerit, magis ad intima ceterorum Principum consilia penetrabit, illaue melius explicabit,quam is,qui nulli omnino consilio interfuerit? Aeque enim illi, ac mihi consilia ceterorum vel coniectura inuestiganda, vel ab alijs discenda erunt; & æque ille, atque ego,& coniectura falli,& ab alio decipi potest. quota igitur pars fuerit totius historiæ ea, in qua me superabit? profecto tam exigua, vt vix compareat. Quid? quod ne res quidem vnius eiusdemque Principis, cuius ipse administer est, omnes scire ipse per se potest, sed multo maximã earum partem ab alijs cognoscat necesse est? quæ tamen res in historia necessario sunt complectendæ,neque ab ijs, quæ ipse per se cognouit,in scribenda historia vllo modo disiungi possunt, id quod mox planius explicabitur. Deinde haud facile concesserim,illum ad res illius ipsius Principis,cui in consilio fuerit,& a quo arcanorum particeps factus sit, scribendas,consiliaque ex

ponenda,

ponenda, & explicanda magis idoneum, quam me esse, si modo consilia ipsa æque atq; ille cognouero. Nam res ipsum tractasse, atque in deliberationibus ipsum esse versatum, gerendæque reipublicæ diuturno vsu assuefactum esse; hæc atque huiusmodi complura ad prudentiam augendam valent quidem plurimum, instructioresq́. homines, & aptiores ad rempublicam gerendam faciunt. Quo circa sapientius cõsilium profecto dabit in deliberationibus de magnis, ac publicis rebus, faciliusq́; res implicatas expediet is, qui res ipsas vsu cognitas, & pertractatas habet, quam is, qui nullam vmquam reipublicæ partem, aut in consilijs capiendis, aut in rebus gerendis, & administrandis attigerit, sed ad eas ipsas res, quas ille ipse tractarit, quibusque etiam præfuerit scribendas, ampliusque, & distinctius, atque ornatius, etiam & neruosius explicandas haudquaquam magis aptum faciet. nam hoc totum ingenij est, & eloquentiæ. Neque enim Annibal res, quas ipsemet gessit, melius quam Liuius scripsisset, aut maiore cum dignitate explicuisset. At enim caussæ, & consilia illis, qui rebus in consulendo, vel in agendo non interfuerunt, nota plane esse non possunt. quæ comprimi solent, cumque ijs tantummodo communicari, quos Principes ad interiora consilia adhibent. Hic ego tempora distinguo. si occultari caussas, & consilia dicunt, tum cum res ipsæ geruntur, assentior, sed historia post res gestas scribitur, tum cum sine periculo cõsilia, & arcana deteguntur, neque enuntiantibus obesse possunt rebus iam transactis. quare facile est, ea consilia ab ijs, qui rebus interfuerunt, quibusque nota sunt, cognoscere, vt in nulla superiore conditione futurus sit is, qui perse ipsa consilia cognouerit, eo qui ab alijs cognouerit. At enim post res quoque gestas arcana consilia nihilominus comprimuntur, neque temere diuulgantur. Non pugno, sed nihil contra me hoc facit, nam si

eiusmodi sunt consilia, quæ nullo modo diuulganda sint, non magis, atque adeo multo minus stilo, quam ore diuulgabuntur. quare ne is quidem, qui illis interfuit, litterarum monumentis illa consignare audebit. atque vt res planior fiat, aut consilia, quæ silentio teguntur, turpia, & iniusta, parumque decora ipsis Principibus, consiliorumque auctoribus sunt; aut honorifica, & cum honestate, atque officio coniuncta. Primi generis consilia numquam enuntiabuntur, multoque minus scriptis ad posteritatem propagabuntur. nihil igitur in ijs gnarus, ab ignaro differet. a neutro enim scribentur. At secundi generis consilia vltro prædicari solent, percunctantibusque cupide narrari; nemoque tam sui ipsius, & Principis sui hostis est, vt quæ ab ipsis egregia, & reipublicæ salutaria profecta sunt, esse velit ignota, meritaque laude se ipsum fraudare; ac non contra magnam habeat gratiam, si quis illa laboribus, & industria sua ab obliuione hominum vindicarit. Quod si obstinate adhuc restiteris, eumque, qui consilia abdita enuntiat, percunctantes sæpe decipere contenderis, facile respondeo, eiusmodi esse ea consilia neccesse esse, quorum auctores pudeat, in quibus narrandis, atque inuertendis non minus legentes scribendo, quàm percunctantes fallet pronuntiando. Quare fiet, vt legentes, quorũ caussa res gestæ scribuntur, nihilo certius, ac verius, nullamque meliorem historiam ab ijs, qui consilijs, & rebus agendis interfuerunt, quam ab ijs, qui eadem de alijs cognouerint, habituri sint. eadem est actionum, & rerum gestarum ratio, quæque de consilijs disputata sunt, ea hic commode repeti possunt, singulaque in hunc locum apte trãsferri. aut enim res gestæ a nemine bene narrari possunt, aut non minus ab ijs, qui ipsis gerendis non interfuerunt. neque enim actiones a consilijs separari possunt, neque ex ijs duæ confici historiæ, sed ita altera res ab altera est annexa, vt disiungi nullo modo possint,

possint, neccessarioque vno historiæ corpore sint contexendæ. Ex ijs vero hominibus, quorum opera, industria, prudentia, fide Princeps in maximis rebus, & in summa republica procuranda vtitur, nō omnes omnia tractant; sed sua sunt cuiusque separatim munera. nam alios domi, & apud se retinet Princeps, quos ad deliberationes de bello, ac de pace, deque alijs grauibus negotijs adhibet, omniaque, quæ in deliberationem cadunt, de illorum cōsilio expedit: alios a se amandat, Prouincijsque regendis, atque exercitibus, & rebus bellicis præficit. quo fit, vt si quis illorum ad historiam scribendam animum adijciat, non omnia, quæ scripturus est, ipse viderit, sed multo maxima eorum pars de alijs sit cognoscenda. neque enim is, qui exercitui præest inteterioribus consilijs Principis potest interesse; quæque ibi agitantur, & deliberantur ipse audire, & ei quoque, qui apud Principem remanet casus belli sunt ab alio perdiscendi. Quid? quod ijs ipsis, qui in acie steterunt, in parteq; laborum, ac periculorum fuerunt, multo maxima pars eorum, quæ in ipso prælio, cui ipsi interfuerunt, gesta sunt, ab alijs cognoscenda est: nam cum ingens loci spacium acies obtineat, is, qui in sinistro constitit cornu, quæ in dextro gesta sint, qui casus ibi præliorum fuerint, quæ ibi variauerit fortuna, vnde fugæ, vnde victoriæ initium factum sit, nisi ab alijs narrata cognoscere non potest. Vix quæ prope se gerantur, quis præ clamoribus, discurrentium turba, signorum cantu, strepitu armorum, ictuū sonitu, tormentorum bombis, equorum innitu, cadentium gemitu cum omnia oborti fumi, ac pulueris nubes tegant, aspectumque adimant, exaudire, ac videre possit, ne dum sit in longinquas partes circumspectus, aut in extremam aciem oculi, atque aures cuiusquam possint intendi. Vt ne ipse quidem summus Dux, quæ in sua acie gesta sunt, nisi de alijs maxima ex parte cognita stilo persequi possit. Quid

dicam

dicam de hostili acie? cuius euentus quoq;, & casus ipsi prorsus ignoti non minus distincte, ac dilucide, nisi historia manca plane futura sit, sunt explicãdi? Quæ omnia innumerabilia cum de alijs, vel de ijs ipsis, qui interfuerũt prælijs necessario sint perdiscenda, qua tandem re, aut quot tandem partibus is, qui a prælio commisso abfuerit, eo, qui interfuerit, erit inferior? siquidem vtriq; tanta pars rerum aliorum narratione est cognoscenda? vt præ illis, ea quæ ipse, qui interfuit, vidit, minimum instar sint? Dicet aliquis. Nihil igitur sciens, diuturnoq; vsu bellicarum, & ciuilium rerum doctus ignaro eoque; qui nullum vsum in rebus habeat, nullaq; re præstabit? In agendo innumerabilibus, in scribẽdo nulla, aut perexigua. neq; enim rei militaris rudis aciem instruere, omniq; bellica ratione firmare, tempora pugnæ cognoscere, hostem ad pugnãdi necessitatem suo tempore, hosti alieno adigere, quæ in rem fuerint, imperare, locum idoneum castris capere, per hostiles fines tuto ducere, e saltuosis, & impeditis locis incolumis euadere, insidias cauere, & struere, commeatus, & annonam sibi expedire, hosti intercludere, ad subita belli consilio præparatum esse, hæc, & sexcenta alia imperatorij muneris magna, & præclara egregius belli Dux facile expediet. quemadmodum si in consilijs Principum anceps, & ardua incidat deliberatio, is qui diuturnum vsum gerendæ reipublicæ habet, magnamq; prudentiam est consecutus, difficultates suborientes cõsilio facile expediet, futura prouidebit, quæq; in rem sunt, consulet, firmisq;, & solidis rationibus cõtraria, & damnosa suadentes refellet, errores aperiet, alijsq; veluti lumen prudentia sua præferet, ac quid in deliberando sequendum, quid repudiandum sit, demonstrabit, hæc omnia splendida, & magnifica, quæq; bonum, & salutẽ publicam cõtinent periti, & gnari præstabunt; illorumq; auctoritas, & cõsilium numinis cuiusdã instar ceteris erit; contra imperitus nulloq;

vsu

vſu tractandæ reipublicæ eruditus æſtuabit, & hærebit, ignotoq́; onere obruetur. idem tamen ſi eloquentia ſcribendiq́; facultate ſuperior ſit, ingenioq́; poleat, ſi modo diligens in perquirendo, & cognoſcendo fuerit, eas ipſas res geſtas longe planius,& diſtinctus, quã ij ipſi rerum,& conſiliorum auctores ſcribet,copioſiuſq;, & ornatius explicabit. quã rem conſiliorum auctores ægre ferre,aut indignari nõ debent,facileq́; pati,naturam ita partitam inter homines munera,vt cum ipſi in rebus gerendis excellant, quæ res altiſſimum in humanis rebus locum obtinet, ſcribendiq́; facultatẽ magno interuallo antecedit, in ſecunda hac laude ſe ſe eſſe inferiores.Extremo loco in conciones inuadunt, quas viri ex omni ſæculorũ memoria acutiſſimi in hiſtoria rectas ferendas eſſe negant,cũ obliquas nõ reijciant. rectas vocãt Proſopopœias; obliquas, non cũ perſona ipſa loquens inducitur, ſed cũ quæ dixit aliquis,nos ipſi tamquã noſtris verbis noſtraq́; perſona narramus.Veritati enim,cui rei ſtudere in primis hiſtoria debet, proſopopœiam perſpicue aduerſari affirmant. Eiuſmodi enim orationes à ſe confictas, ne ipſos quidẽ ſcriptores negare. proinde ingens flagitiũ ab ijs fieri,qui ingenij,& eloquentiæ oſtentandæ ſtudio a veritate palam deflectant. quæ opinio ſi vera eſt,vanitatis,& mẽdacij omnes omniũ ſæculorum, omniumq; gentiũ,vt ſuperius diximus,ſcriptores coarguit.Quod nouũ iſtud tantũ veritatis ſtudiũ noſtram ætatẽ tenet? quod veteribus ita ignotũ fuit,vt Lucianus, is, cuius aculeos nulla non modo profeſſio, ac nemo omnino mortaliũ,ſed ne Deorum quidẽ vllus ex cõmentitijs illis effugit, cõciones hiſtoricorũ intactas reliquerit,quin etiam illas laudarit, licereque in illis ῥητορεύειν affirmarit. Quam vereor, ne eiuſmodi homines, dum in veritate retinenda ſupra ceteras ætates religioſi volunt videri, ad ſuperſtitionem incubuerint. nam cum hiſtoria non res tantum, quæ manu geruntur, narret, ſed con-

ſilia

ſilia quoque, & cauſſas neceſſario cum illis conne-ctat; neque enim alia res ab alia ſeparari poteſt, conſilia autem, & cauſſæ loquendo explicentur, non video quomodo magis a veritate recedat is, qui auctorem conſiliorum ipſum ſua perſona loquentem inducit, proſopopoeiamque in hiſtoria inſerit, quam is, qui Senatorem, aut Ducem non loquentem ipſum, ſed hæc illũ dixiſſe ipſe ſua perſona refert. quod hoc exemplo planum facio.

» Tuum eſt Serui, ſi vir es, Regnum, non eorum, qui alienis
» manibus peſſimum facinus fecere. Erige te, Deoſque
» duces ſequere, qui clarum hoc fore caput diuino quon-
» dam circumfuſo igne portenderunt. Nunc te illa cæleſtis
» excitet flamma: nunc expergiſcere vere. Et nos peregrini
» regnauimus. qui ſis, non vnde natus ſis, reputa. ſi tua re
» ſubita conſilia torpent, at tu mea conſilia ſequere. Qui magis quæſo a veritate receſſit Liuius, hac inducta proſopopœia, quam ſi ipſe, quæ dixit Tanaquil, ſuis verbis ſuaq; perſona ita rettuliſſet. Ipſius eſſet, ſi vir eſſet, Regnũ, non eorum, qui alienis manibus peſſimũ facinus fecerunt; erigeret ſe, Deoſque duces ſequeretur, qui clarum illud fore caput diuino quondam circumfuſo igne portenderunt. nunc ipſum illa cæleſtis excitaret flamma, nunc expergiſceretur vere. & ſe peregrinos regnaſſe; qui eſſet, non vnde natus eſſet, reputaret, ſi illius re ſubita conſilia torperent, at ſua conſilia ſequeretur. Doceant igitur Religioſi iſti veritatis patroni, quid tandem interſit, hoc an illo modo verba concipiantur, nam ego differentiam excogitare nullam poſſum. Deinde quæro in verbis ne, ac forma verborum, an in re veritas ſit. at omnem dubitationem tollit definitio ipſa, quæ docet, veritatem eſſe rem intelligendi facultati æquatam. quod ſi ita eſt, quid tandem refert, his ne an illis verbis, hac an illa verborum forma recta ne an obliqua concione rem pronuntiemus, modo a ſententia ne diſcedamus? Tum

autem

autem illud quæro, quamobrem a rectis concionibus tantopere isti abhorreant. quod in illis, inquiunt, multa ponantur, quæ ij, qui conciones habuerunt, ne somniarunt quidem. Vt hoc verum sit, idem vitium est in obliquis concionibus, quas si ipsas quoq; tollere volunt, eadem opera & historiam tollant licet. scribi enim sine illis prorsus nõ potest. ex rebus enim, quæ manu geruntur, & quæ sermone pronuntiantur, narratio historica constat. Omnino nugatorium est, verba aucupari, atq; ad ea velle rem, & veritatem deflectere. quod si suscipitur, iam ne quotidianæ quidem narrationes inter nos cohærebunt. nemo enim est tanta memoria præditus, qui quæ de altero audiuit, ea ipse ijsdem totidemque verbis expressa reddere memoriter possit. Sententia igitur inspicienda est, in qua veritas posita est. nam si verba sequimur, ad incertum fides reuocabitur, neque vllus sermo verus erit. At enim historiæ scriptores dum famam ingenij, & eloquentiæ nimium captant, non modo verba immutant, varijsq; elocutionum formis res exornant, sed rem dilatant, multosque ambitus faciunt, ac multa addunt, quamplurimasque sententias de suo inserunt, atque eas interdum e media Philosophia sumptas, grauioresque & sapientiores quàm vt illæ ipsis concionum auctoribus vmquam in mentem venire potuerint. vt hac in re Historici cum Poetis in fingendo certare videantur. Primum, vt hæc vera sint, idem tamen vitium esse potest, & vero est in concionibus obliquis. neque enim minus à scriptoribus minoreue arte elaborantur, quam rectæ. quas tamen obliquas conciones in inuidiam ipsi non vocant. Deinde non negabo, scriptores multa in concionibus sæpe addere de suo, & nunc obtrectatores aliquid dicere concedam. Verum illud monitos omnes volo, me non de quocumque historiæ scriptore, sed de egregio scriptore loqui, quique quæ sint scriptoris partes, & scientia teneat, & facultate valeat ex-

plicare.quod opus magnum eſt,magniq́ue ingenij,ac magnæ eloquentiæ. Vt Cicero, is, qui ſummum oratorem ceteris artibus, ac facultatibus anteferre, ac pene cum diuina laude coniungere non dubitet, haud ſe ſcire dicat, an hiſtoria ſit omnium oratoris munerum maximum. Sed neſcio, quo humani ingenij vitio fiat, vt cum ceteras artes humiles ac ſordidas, quæq́ue in perdiſcendo non multi ſint laboris, ac temporis, quæq́ue ſint mediocri ingenio contentæ, nemo tamen ad illas tractandas niſi gnarus accedat; quiq́ue illas a Magiſtro non perdidicerit, is ſe ſe illarum inſcium, ac rudem, neque ad opus artis illius faciondum aptum fateri non erubeſcat. at eas facultates, quæ in rebus humanis maxime excellunt, quæq́ue non niſi diuturno vſu, ac labore percipi poſſunt, & quæ tarda, atque hebetia ingenia magnitudine, ac difficultate ſua a ſe repellunt, nemo attingere expaueſcat, nemoq́ue non ſe ſe magnum aliquod in illis præſtare poſſe confidat. nemo enim eſt, qui non ſe ſe ad rempublicam conſilio, & ſapientia regendam in primis idoneum putet, qui non ſe ſatis virium ad eius grauiſſimas partes ſuſtinendas habere confidat, qui non ſe ſe dignum exiſtimet, qui ſummum auctoritatis locum in conſilijs Principum obtineat, atque in deliberationibus de maximis rebus, ac de ſumma republica princeps ſententiam rogetur; cui non ſummi magiſtratus, ac grauiſſimæ procurationes mandentur; qui non moribus regendis, ac legibus ferendis præficiatur; quin etiam quoſdam noui, quos tanta ſui ignoratio teneat, quiq́ue eo temeritatis, & arrogantiæ prouehi ſe ſinant, vt cum numquam aciem viderint, confidant tamen, ſi exercitibus præficiantur, ſe ſe præſtantiſſimos belli Duces illico euaſuros. Quod vitij eſt in rebus ciuilibus, atque in ijs facultatibus, quæ ſunt ad actiones, & ad reipublicæ procurationem diſpoſitæ, idem videmus in litterarum, & do-

ctrinæ

ctrinæ studijs vsu venire. in quibus cum a ceteris facultatibus, quibus non studuerunt, homines abstineant, nemo tamen est, qui non se ad poemata conficienda, & ad historiam conscribendam aptum putet. quare fit, vt ætate nostra plures fere rerum scriptores, quam actores habeamus. qui cum infeliciter in multis suscepti muneris partibus versentur, tum in concionibus, quæ grauissima, & omnium maxima pars est, quæque veluti oculus totum historiæ corpus illuminat, ac proinde ingenio, & eloquentia quam maxime opus habet, in primis peccant, idque dupliciter. nam alij ita ieiuni sunt, & exiles, ita nulla inuentione, nulla amplificandi, & exornandi vi, vt imbecillitate sua rem eneruent, ac deprimant, atque adeo obruant, ac iugulent. qui homines recte faciant, si a concionibus abstineant, rectius, si historiam omnino non attingant. alij contrario vitio laborant, qui nimia ostentandi ingenij cupiditate prouecti legis historiæ obliuiscuntur, easque orationes, easque sententias loquentibus affingunt, quæ neque loquentibus vllo modo conueniant, neq; non modo veræ nõ sint, sed ne verisimiles quidem. qui homines mihi non intelligere videntur quantum inter Philosophum in scholis, atq; in coetu doctorum, & ingeniosorum virorum disputantem, præceptaq; viuendi tradentẽ; & ciuilem virum in concione, & in imperitorũ turba verba facientem intersit; neq; meminisse quantum vtriusq; munera inter se discrepent. Est enim Philosophi de proposita quæstione prolixe, & copiose disserere, eamq; omni argumentorũ genere tractare, ac rem disputandi subtilitate enucleare, & veritatem ad tenue limare, easq; rationes, & sententias sæpe afferre, quæ ab imperitorum sensu, & intelligentia sint disiunctæ. At longe diuersa dicendi via in foro concionanti, aut etiam in Senatu verba facienti ingredienda est. nam neque infinitam illam argumentorum copiam

perſequi neceſſe habet, quam multitudinis aures alijs negotijs diſtentæ ferre non poſſunt, rationibuſque in diſſerendo ijs vti debet, quæ in medio poſitæ, & in vſu, atq; in hominum more, & ſermone verſantur, quæque non a vulgari genere ornationis; neque à conſuetudine communis vitæ abhorreant; in quibus denique nihil ſit reconditi, aut longe petiti, vt demum rationes, quas afferat, a re ipſa ſubijci, nō a concionantis ingenio fingi, & excogitari videantur, in primis ne ſcholam redoleant; ſed omnis oratio ad aures, & ſenſus audientium accommodetur. aliter enim fidem, & auctoritatem amittet, auditoresque ita concionantem non ad ſuadenda quæ in rem iudicat, ſed ad ipſos decipiendos proceſſiſſe exiſtimabunt. a quibus vitijs quemadmodum ij, qui vel ad multitudinem, vel ad exercitum, vel in Senatu, vel in conſilijs Regum verba faciunt, ſolent abſtinere, neque oratione nimis in ſpeciem elaborata vtuntur, neque ſententias, ac rationes nimis reconditis e locis erutas, aut nimis longe accerſitas conſueuerunt vſurpare, ita bonus quoque hiſtoricus in proſopopœia virorum prudentia, & ingenio præſtantium inducenda ab illis ipſe quoq; abſtinebit, neque quæ dici poſſint, ſtudioſe vndique conquiſita ſine vllo delectu in concionibus inculcabit, ſed quæ rationes, ac ſententiæ hominibus in foro, ac curia diu multumq; verſatis venire in mentē ſolent, eas illos dicentes inducet. cumq; veriſimile ſit illos ita locutos, quis tandē falſi hiſtoricū præſertim diligentem arguere poſſit? aut pugnare, non ita concionantē locutum? cum præſertim hiſtoriæ ſcriptor neq; gregarijs militibus, neque de infima plebe hominibus, in quorum oratione propter humilitatē, ac propter rerum inſcitiam nulla ſit auctoritas, ac pondus, neque rurſus hominibus, qui in ſcholis, atque in otio litterarum totam ætatem egerint ciuilium vſuum expertibus conciones aſſignet, ſed eos viros loquentes faciat, quos verum eſt

locutos esse, hoc est, quorum consilium, & prudentia multis locis spectata sit, quique magnum vsum in rerum administratione, ac proinde magnam auctoritatem consecuti sint, vel aliquam, neq; eam infimā reipublicæ partem gerant. qui hæc non seruant historiæ scriptores, neq; hunc hominum, & rerum delectū habent, sed quæcumque passim inculcant, atque in exquisitis, & abditis rationibus, & a communi vsu, & sensu remotis, quæq; vulgarem captum superent, inueniendis, & excogitandis, ac confingendis ingeniosi videri volunt, ij neque eam, quam nimis auide consectantur, gloriam assequuntur, & mendacij se ipsos arguunt. quod crimen cum omni professioni turpe est, tum vero in historia abominandum. At qui ad clarorum scriptorum imitationem se se conformant, illorumque insistunt vestigijs, ea dicunt in concionibus, quæ homines communi, & vsitata, ac forensi prudentia præditi solent pronuntiare, argumentaque, & rationes, e schola petitas, quæque reconditam illam sapientiam præseferunt, vt ab auribus multitudinis, & forensium virorum respuuntur, ita ipsi quoque reijciunt, cumque eadem, quæ quiuis e numero prudentium, & ciuilium virorum dicturus fuerat, ipsi dixerint, eo tamen modo dicent, quo nemo dicturus fuerat; mirasque sui admirationes excitabunt, quippe qui eloquentiæ, & ingenij vi facultateq; dicendi, & copia consecuti sint, vt res eædem longe diuersæ videantur ab ipsis pronuntiatæ; resq; per se humiles, & exiles amplæ, ac magnæ videantur rhetoricis coloribus illustratæ, verborumque splendore, atq; orationis vi auctæ, & ornatæ. quā rem duobus Liuij locis demonstrare sat habeo, cum innumeris possim. A consilio manus cum Annibale conserendæ Aemiliū ad exercitum proficiscentem reuocare aggreditur Fabius, cuius rei flagrantem cupiditatem collega Varro præseferebat. Quis Fabium in hāc sententiam abnuat locutum? Nō ideo se

collo-

colloquium illius Collegæ petiſſe, quod animus pugnandi cupiditate inſaniens, nihil ſani conſilij capere poſſet. quare omnem ſibi cum ipſo vno Aemilio eſſe orationem. monere ſe igitur illum magnopere, vt ſtultiſſimo collegæ & furentis multitudinis prælium depoſcentis inſanis vocibus conſtanter reſiſtat; neque cum Annibale hoſte tot victorijs ferocevllo modo manũ conferat, quẽ cunctãdo, & extrahendo haud dubie Romani ſint ſuperaturi, cum omnia illum deficiant, omniaq; inimica, & infeſta vndiq; circumſtent in alieno, & hoſtili ſolo omniũ neceſſariarũ rerum inopem, & egentem, vt haud dubie onere, quod diu ſuſtinere iam nõ poſſit, ipſis ſedentibus, ſineq; vllo ipſorum, aut reipublicæ diſcrimine ſit opprimendus. contra ipſis omnia ad ducendũ bellum abunde ſuppeditare, qui in ſua terra tot Ciuium, & ſociorũ auxilijs circumſepti bel lum gerant. proinde a fortuna prælij tentanda etiam, atq; etiam abſtineat, neq; rempublicã temeſe in tam præcipitẽ caſum det, ſuumq; ipſius Fabij exemplũ & proximorum conſulum ſapientiã, potius quã Flaminij temeritatem ſibi imitandam ducat. Quis igitur Fabium talem virum neget dixiſſe, quæ res ipſa vel mediocriter ſapienti ſugeſſiſſet, quæque cuiuis vel tardo ingenio, modo idem cum Fabio ſentiret, veniſſent in mentẽ. Age videamus, quemadmodum illa ipſa a Fabio pronuntiata Liuius nihil de ſuo ad ſententiam addens, nullaſque reconditas rationes conquirens admirabili eloquentia ſua explicet, atque exornet, vt cum nihil a Fabij ſententia recedat eademque dicat, longe tamen plura, & præclariora dicere videatur. qua in re neq. a veritate deflectitur, & maior ingenij, & eloquentiæ vis exprimitur, quam innumero exquiſitarum rationum, & confictorum argumentorum agmine veritatem obruendo. oratio a Liuio ita compoſita eſt. Si
» aut collegam (id quod mallem) tui ſimilem L. Aemili ha-
» beres, aut tu collegæ ſimilis eſſes, ſuperuacanea eſſet

oratio

„ oratio mea. nam & duo boni consules etiam me tacente
„ omnia e republica fide vestra faceretis, & mali nec mea
„ verba auribus vestris, nec consilia animis acciperetis.
„ Nunc & collegam tuum, & te talem virum intuenti mihi
„ tecum omnis oratio est. quem video nequidquam & vi-
„ rum bonum, & ciuem fore, si altera parte claudicet res-
„ publica, malis consilijs idem, ac bonis iuris, & potesta-
„ tis erit. Erras enim Luci Paulle, si tibi minus certaminis
„ cum C.Terentio, quàm cum Annibale futurum censes.
„ nescio an infestior hic aduersarius, quã ille hostis maneat.
„ & cum illo in acie tantum, cum hoc omnibus locis, ac
„ temporibus certaturus es; aduersus Annibalem, legionesque eius tuis equitibus, ac peditibus pugnandum tibi est;
„ Varro Dux tuis militibus te est oppugnaturus. Ominis ẽt
„ tibi caussa absit C. Flaminij memoria. tamen ille Consul
„ demum, & in Prouincia, & ad exercitũ cœpit furere, hic
„ priusquã peteret consulatũ; deinde in petendo consulatu,
„ nunc quoq; Consul priusquã castra viderit, aut hostẽ in-
„ sanit. & qui tantas iam nunc procellas, prœlia, atq; acies
„ iactando inter togatos ciet, quid inter armatã iuuentutem
„ censes facturũ? & vbi extemplo verba res sequitur? At-
„ qui si hic, quod facturũ se denũtiat, extemplo pugnauerit,
„ aut ego rem militarẽ, belli hoc genus, hostẽ hunc ignoro,
„ aut nobilior alius Trasymeno locus nostris cladibus
„ erit. Nec gloriandi tempus aduersus vnum est, & ego con-
„ temnendo potius, quam appetendo gloriam modum ex-
„ cesserim: sed ita res habet. Vna ratio belli gerendi aduer-
„ sus Annibalem est, qua ego gessi. nec euentus modo hoc
„ docet; stultorum iste magister est, sed eadem ratio, quæ
„ fuit, futuraq; donec res eædem manebunt, immutabilis
„ est. in Italia bellum gerimus; in sede ac solo nostro; om
„ nia circa plena Ciuium, ac sociorum sunt, armis, viris,
„ equis, commeatibus iuuant, iuuabuntque, id iam fidei
„ documentum in aduersis nostris rebus dederũt. meliores

prudcn-

„ prudentiores, constantiores nos tempus, diesque facit.
„ Annibal contra in aliena, in hostili est terra: inter omnia
„ inimica, infestaque, procul a domo, procul a Patria; neq;
„ illi terra, neque mari est pax; nullæ eum vrbes recipiunt,
„ nulla mœnia, nihil vsquam sui videt; in diem rapto viuit;
„ partem vix tertiam exercitus eius habet, quem Iberum
„ amnem traiecit. plures fames, quam ferrum absumpsit,
„ nec his paucis iam victus suppeditat. Dubitas ergo quin
„ eum sedendo superaturi simus, qui senescat in dies? non
„ commeatus, non supplementum, non pecunias habeat?
„ Quandiu pro Geryonis castelli Apuliæ inopis tamquam
„ pro Carthaginis mœnibus pugnatum est. sed ne aduersus
„ te quidē gloriabor. Gneus Seruilius, atque Attilius pro-
„ ximi Coss. vide quemadmodum eum ludificati sint. Hæc
„ vna salutis est via L. Paulle, quam difficilem infestamque
„ ciues tibi magis, quam hostes facient. idem enim tui,
„ quod hostium milites volent: idem Varro Cōsul Roma-
„ nus, quod Annibal Pœnus Imperator cupiet. duobus
„ Ducibus vnus resistas oportet. resistes autem aduersus
„ famam, rumoresque hominum si satis firmus steteris; si
„ te neque collegæ vana gloria, neque tua falsa infamia mo-
„ uerit. A veritate laborare nimis ius sæpe aiunt, extingui
„ numquam. Gloriam qui spreuerit, veram habebit. sine
„ timidum pro cauto, tardum pro considerato, imbellem
„ pro perito belli vocent. malo te sapiens hostis metuat,
„ quam stulti Ciues laudent. omnia audentem contemnet
„ Annibal, nil temere agentem metuet. Nec ego vt nihil
„ agatur, sed vt agentem te ratio ducat, nō fortuna moneo;
„ tuæ potestatis semper, tuaq; omnia sint. armatus intētusq;
„ sis. neque occasioni tuæ desis, neque suam occasionem
„ hosti des. omnia non properanti certa, claraque erunt.
„ festinatio improuida est, & cæca. Hæc Liuius. Age alte-
rum locum subiungamus, non minore verborum splen-
dore illustratum, neq; minoribus ornamentis variatum &
amplifi-

amplificatum, ne verbo quidem ad sententiam addito. Cum legati captiuorum, qui e Cannensi clade superfuerant, & in potestatem hostium venerant, permissu Annibalis Romã venissent, iureiurando dato, se se legatione obita reuersuros, miserabilique oratione calamitates suas Senatui exposuissent, petissentque, vt tot Ciuium suorum misericordia patres caperet, eosque e durissima seruitute redimere in animum inducerent; ac multi ex Senatoribus lugentiũ fletu, & supplicium imagine flecterentur. L. Manlius Torquatus vir priscæ seueritatis, ac gentilitiæ duritatis acerba, & vehementi oratione in eorum ignauiam inuectus illos nullo modo redimendos censuit. qui cum silentio noctis, omnibusque apud hostem solutis & neglectis acri eruptione in tutum euadere potuerint, id tentare ausi non sint, neque præ timore fortissimam illam sexcentorum manum, quæ Duce Sempronio per summam virtutem, & audaciam per medios hostes incolumis erupit, secuti, sed subita, ac turpi deditione se se, & castra hosti prodiderint. Oratio Liuij talis

" est. Si tantummodo postulassent legati pro ijs, qui in ho-
" stium potestate sunt, vt redimerentur, sine vllius insecta-
" tione eorum breui sententiam peregissem. quid enim
" aliud, quàm admonendi essetis, vt morem traditum à
" Patribus neccessario ad rem militarem exemplo serua-
" retis? nunc autem cum prope gloriati sint, quod se hosti-
" bus dederint, præferrique non captis modo in acie ab
" hostibus, sed etiam ijs, qui Venusiam, Canusiumq; per-
" uenerunt, atque ipsi C. Terrentio Consuli æquum cen-
" suerint, nihil vos eorum P.C. quæ illic acta sunt, ignorare
" patiar. Atque vtinam hæc quæ apud vos acturus sum,
" Canusij apud ipsum exercitum agerem optimum testem
" ignauiæ cuiusq;, & virtutis, aut vnus saltem adesset P. Sem
" pronius, quẽ si isti Ducẽ secuti essent, milites hodie in ca-
" stris Romanis, non captiui in hostium potestate essent; &

» cum fessis pugnando hostibus, tum victoria lætis, & ipsis
» plerisque regressis in castra sua noctem ad erumpendum
» liberam habuissent, neq; per se ipsi id facere conati sunt,
» neque alium sequi voluerunt. Nocte prope tota P. Sem
» pronius Tuditanus nõ destitit admonere adhortariq; eos
» dum paucitas hostium circa castra, dum quies, ac silen-
» tium esset, dum nox incœptum tegeret, se Ducem seque-
» rentur: ante lucem peruenire in tuta loca in sociorum Vr
» bes posse. Sicut auorum memoria P. Decius Trib: mil:
» in Samnio: sicut nobis adolescentibus priori Punico bel-
» lo Calpurnius Flamma trecentis voluntarijs, cum ad tu-
» mulum eos capiẽdum situm inter medios hostes duceret
» dixit. Moriamur milites, & morte nostra eripiamus ex
» obsidione circumuentas legiones: Si hoc P. Sempronius
» diceret: nec viros quidem, nec Romanos vos duceret, si
» nemo tantæ virtutis existeret comes. Viam non ad glo-
» riam magis, quam ad salutem ferentem demonstrat: du-
» cem se in Patriam ad parentes, ad coniuges, ac liberos
» facit: vt seruemini deest vobis animus; quid si moriendũ
» pro patria esset, faceretis? Quinquaginta millia ciuium so
» ciorumque circa vos eo ipso die cæsa iacent: si tot exem-
» pla virtutis non mouerunt, nihil vmquam mouebit: si tan
» ta clades vobis vilem vitam non fecit, nulla faciet. liberi
» atq; incolumes desiderate Patriam, imo desiderate, dum
» Patria est, dum ciues eius estis. Sero nunc desideratis,
» diminuti capite, abalienati iure Ciuium, serui Carthagi-
» nensium facti. Pretio redituri estis eo, vnde ignauia, ac
» nequitia abestis. P. Sempronium ciuem vestrum non au-
» distis arma capere, ac se iubentẽ sequi; Annibalem paullo
» post audistis castra prodi, & arma tradi iubentẽ? Quã ego
» ignauiam istorũ accuso, cum scelus possim accusare? non
» enim modo sequi recusarunt bene monentem, sed obsi-
» stere, ac retinere conati sunt, ni strictis gladijs viri fortis-
» simi inertes summouissent. prius, inquam P. Sempronio

per ci-

„ per ciuium agmen, quã per hostium, fuit erumpendum.
„ Hos ciues Patria desideret, quorum si ceteri similes fuis-
„ sent, neminem hodie ex ijs, qui ad Cannas pugnauerunt,
„ ciuem haberet? E millibus septem armatorum sexcenti
„ extiterunt, qui erumpere auderent, qui in Patriam liberi,
„ atque armati redirent: neque ijs quadraginta millia hosti-
„ um obstitere. quam tutum iter duarum prope legionum
„ agmini futurum censetis fuisse? haberetis hodie viginti
„ millia armatorum Canusij fortia, fidelia P. C. Nunc au-
„ tem quemadmodum hi boni fidelesque (nam fortes ne
„ ipsi quidem dixerint) ciues esse possunt? nisi quis credere
„ potest fuisse, qui erumpentibus, quin erumperent, obsi-
„ stere conati sunt: aut non inuidere eos cum incolumitati,
„ tum gloriæ illorum per virtutẽ partæ, cum sibi timorem,
„ ignauiamq; seruitutis ignominiosæ caussã sciant. Malue-
„ runt in tentorijs latentes simul lucem, atque hostem ex-
„ pectare: cum silentio noctis erumpendi occasio esset. At
„ enim ad erumpendum e castris defuit animus, ad tutanda
„ fortiter castra animum habuerunt. dies, noctesq; aliquot
„ obsessi, armati se ipsi tutati vallo sunt; tandem vltima ausi,
„ passiq; cum omnia subsidia vitæ deessent, affectisq; fame
„ viribus arma iam sustinere nequirent, necessitatibus
„ magis humanis quàm armis victi sunt. Orto sole hostis ad
„ vallum accessit, ante secundam horam nullam fortunam
„ certaminis experti tradiderunt arma, ac se ipsos. Hæc
„ vobis ipsorum per biduum militia fuit, cum in acie stare
„ ac pugnare decuerat, tum in castra refugerunt, cum pro
„ vallo pugnandum erat, castra tradiderunt, neque in acie,
„ neque in castris vtiles. Vos redimam? cum erumpere
„ castris oportet, cunctamini, ac manetis; cum manere, &
„ castra tutari necesse est, & castra, & arma, & vos ipsos
„ traditis hosti. Ego non magis istos redimendos P. C.
„ censeo, quam illos dedendos Annibali, qui per medios
„ hostes e castris eruperunt, ac per summam virtutem se

Patriæ restituerunt. Hactenus Liuius. Nihil amplius sententia complectitur, quàm ea quæ superius proposui, quæque minus decima verborum parte perstrinxi. nec quidquam præterea rationum, aut conquisitorum argumentorum inculcat oratio a Liuio composita, si quis singula verba acri attentione perpendat. Qui autem paucioribus quiuis quamuis infans, qui non redimendos captiuos censeret, agere potuisset? Vt nemo inficiari possit, omnia hæc non modo verisimiliter, sed necessario a Mãlio pronuntiata, nihilque propterea à veritate declinare Liuium, neq; quidquam de suo affingere nisi ornamenta, & Rhetorum pompam, quæ dictionem illustrant, veritatem non corrumpunt. Quid est igitur, quod isti vociferentur? Cælum, ac terras misceant? clament pro histo rijs poemata nos habere? Ecquid intelligunt, quam magno conatu, magnas nugas dicant? Atenim non omnes Liuij similes sunt, sed sæpe historiam scribentes Senatorem, ac ciuilem virum in omni litterarum, & studiorum genere rudem; aut virum militarem omnis elegantis eruditionis plane expertem, quique scholas vix vmquam nominari audierit, in re improuisa, ac subita orationem habentem inducunt ita omnibus coloribus artis pictam, vt Rhetorum officinas omnes pene compilasse videantur, eamq; acutissimorũ argumentorum, & conquisitissimarum rationum vim infarciunt, quæ otiosus Philo sophus annua meditatione, perfectumque ciuilem virum informare intendens vix inueniat. Vt hoc illis dem. quid tum postea? an vnius error omnibus inuidiosus esse debet, paucorumque inscienter facultate scribendi abutentium inuidia omnem historicorum cœtum premi æquũ est? prauum vsum concionum damnent; conciones ipsas ne tollant. nam eadem opera omnia artificia tollãt licebit, si nonnullorum artificum inscitiam, qui opus imperitia sua corrumpunt, ad artificia ipsa transferant. Dicet aliquis,

quis, quid? non hæc saltem Rhetorum ornamenta, quæ passim in orationibus inculcantur, atque adeo multo maximam partem illarum occupant, ficta esse concedis, atque a concionantibus ne cogitata quidem? quæque hominum videlicet nulla eleganti eruditione perpolitorum facultatem, & captum superantia ne somniari quidem ab illis potuerint? quomodo igitur non fallant, qui ea homines loquentes faciant, quæcumque tandem, & cuiuscumque generis sint, quæ numquam illi locuti sint? quomodo igitur ex hoc laqueo te euolues? nullus est facilior exitus. Plurimũ inter se differre dico, alia dicere, atq. alio modo dicere. is enim qui alia dicit, mentitur profecto, at non is, qui alio modo dicit. Vt recte Diogenes Dialecticam, & Rhetoricam eandem facultatem esse dixerit; nec quidquam referre, quod alio modo res explicet, Dialectica nimirum arcte, & compresse, Rhetorica ample, ac diffuse. vt non alia est manus pugno compresso, ac palma extenta. quam rem perspicuo exemplo planam facio. Si quis dixerit Regem Hispaniarum omnium opulentissimum decem eximios equos, nec quidquam præterea Pontifici Max. dono misisse, vel decem Psitacos humanam vocem mirifice imitantes, nec quidquam præterea, mentitus is profecto fuerit, qui nihil præterea dixerit, si Rex vna cũ equis decem quoque mulos miserit, aut vna cum Psitacis decem Indicas simias. At si Rex equos tantummodo, verum illos textili aureo aut purpura egregio aureo opere picta instratos, ad hoc aureis frenis aureisq. ephippijs ornatos; vel Psitacos tantũmodo, verum aureis caueis inclusos miserit, si quis hunc mentitum dicat, quod nihil præterea misisse dixerit Regem, ineptam scilicet superstitionem ita disputantis ridebimus. atqui longe maioris pretij sunt stragula & ephippia, aureæ item caueæ, quam mulæ aut simiæ. quid ita igitur virum stolide cautũ ridebimus? quia mulæ, & simiæ aliæ prorsus sunt res, suũ

que

que proprium vſum habent; at ſtragula, & caueæ quamuis pretioſiores multo, non tamen res ſunt, quæ per ſe comparentur, aut vllum habeant per ſe vſum, ſed quæ veluti partes ſint rerum, quibus adduntur, ac tamquam illarum appendices, & ornamenta, vt conſpectius, & magnificentius, ac tanto Rege munus dignum faciãt. ita Rhetorum flores, ac pigmenta, verborumq; inſigna non tamquam res concionibus adduntur, ſed quæ lumine ſuo ſplendore concionibus addant, vt hiſtoriæ maieſtas poſtulat. Atq; ego neſcio cur tantopere iſti a proſopopœia abhorreant, cum ijdem obliquas conciones non tollant, quaſi vero minus ſint hæ, quàm illæ elaboratæ, minoribusque verborum, & ſententiarum luminibus, hæ quàm illæ ſoleant inſigniri? ac quaſi non eadem in his, quæ in illis valeat veritatis conſideratio. quam ſi addita ornamenta vitiant, vtrumque concionis genus æque explodendum eſt. æque enim vtrumque ijſdem figuris, & oratorum pigmentis illuſtrari, hoc vnum Liuij exemplum, quod ſubijciam, liquido demonſtrabit. Audiebantur itaque propalam voces exprobrantium multitudini, quod defenſores ſuos in precipitem ſemper locum fauore tollat, deinde in ipſo diſcrimine periculi deſtituat. ſic Sp: Caſſium in agros plebem vocãtem, ſic Sp: Melium ab ore ciuium famem ſuis impenſis propulſantem oppreſſos, ſic M. Manlium merſam, & obrutam fœnore partem Ciuitatis in libertatem, ac lucem extrahentem proditum inimicis. Saginare plebem populares ſuos, vt iugulentur. Hoccine patiendum fuiſſe, ſi ad nutum Dictatoris non reſponderit vir Conſularis? fingerent mentitum ante, atq; adeo non habuiſſe, quod tum reſponderet: cui ſeruo vmquam mendacij pœnam vincula fuiſſe? Non obuerſatam eſſe memoriam noctis illius, quæ pene vltima, atq; æterna nomini Romano fuerit? non ſpeciem agminis Gallorum per Tarpeiam rupem ſcandentis? non ipſius M. Manlij:

qualem

„ qualem eum armatum, plenum sudoris, ac sanguinis, ipso
„ pene Ioue erepto ex hostium manibus vidissent? selibris
„ ne farris gratiam seruatori Patriæ relatam? & quē prope
„ cælestem, cognomine certe Capitolino Ioui parem fece-
„ rint, eum pati vinctum in carcere; in tenebris obnoxiam
„ carnificis arbitrio ducere animam? adeo in vno omnibus
„ satis auxilij fuisse; nullam opem in tam multis vni esse?
Quod tandem exornationis genus, quod quidē subiecta res capere possit, hoc in loco omissum est? Atque ego non intelligo qualem isti historicam narrationem esse oportere existiment. Equidem eam optimam esse statuo, quæ naturam ducem sequatur, ad quam bonus historicus scriptionem suam dirigere debet. quotidianus autem loquendi vsus docet, ita naturam ferre, vt in referendis hominum sermonibus, quos aut priuatim, aut publice habuerint, eos modo in prima persona, modo in tertia referamus, idque re non cogitata, sed natura ipsa rei ita monente. neque quenquam discrimen hoc animaduertere, aut reprehendere; quin etiam si aliter fiat, absurdam, & ineptam videri narrationem, ac naturæ repugnantem, illaque aures audientium vehementer offendi, quæ nonnullis in locis personam ipsam loquentem requirunt, in nonnullis omissa prosopopœia sermonē a narrante in tertia persona pronuntiatum. ita in historia alia sunt loca, quæ prosopopœiam, alia quæ obliquam orationem postulant. quæ loca facilius eruditorum auribus diuturnaq; bonorum scriptorum lectione a peritis possunt discerni, quàm oratione cuiusquam indicari.

DE.

DE . CAVSSIS . MAGNITVDINIS TVRCARVM . IMPERII

AD . M. ANTONIVM . COLVMNAM DVCEM . CLARISSIMVM

Agno te dolore affectũ ſcribis Columna ex pace cum Turca a Venetis facta; Chriſtianorumq́. vicem pudere, quod Naualis Victoria tuo magna ex parte ductu & conſilio, qui celſiſſimi Principis Ioannis Auſtrij ſocius in imperio fueris a Fœderatis Principibus parta, qua nulla poſt extinctum Romanũ Imperium maior aut memorabilior fuit, ingensq. lætitia ex ea cõcepta tã cito nobis luxuriauerit, ac ſpes, ad quam felicia initia piorum animos erexerant, tam breui euanuerit, tantorumq́ue cõſiliorum apparatus ad nihilum reciderint. Ego vero M. Ant. Clariſſime dolorem, & pudorem hunc puto omnibus bonis tecum eſſe cõmunem. Venetorum vero conſilium quale fuerit, nec ſatis mihi exploratum eſt, nec ſi maxime ſit, pronuntiare neceſſe habeo. Sunt enim, vt tibi notum eſt, qui illud vehementer improbent, grauiter q́ue ferant, illos nimis celeri rerum deſperatione defeciſſe, ac ſeſe bello illorum in primis cauſſa ſuſcepto ſubtraxiſſe. in quam ſententiam te quoque Columna audio propendere. Sunt contra qui illos excuſandos ducant, ſi dimicationem cum Turca nõ ſuarum eſſe virium cernentes,

ris, ceterasque Christianas prouincias,ac Principes nihil felici euentu, ac tam præclare positis initijs excitatos videntes ad partem laborum, & impendiorum capessendã, egregiamque occasionem arripiendam, atque arma cum fœderatis coniungenda, societatemque Turcarum maritimis uiribus, ut tum putabatur, nudatorum pro tot acceptis omnium temporum iniurijs ulciscendorum,atque Europa expellendorum ineundam; Germaniamque in primis sæpe a Turcis bello petitam, illorumque armis cõtinenter uexatam, atque ingentibus detrimentis affectã; tum autem ob propinquitatem periculo proximam. Quare ea spe destiutos Venetos, ac proinde haudquaquam par sibi vel Fœderatorum societate subnixis cum Turcis certamen esse intelligentes salutaria speciosis anteferre fuisse coactos, rebusq. suis priuatim consulere, neque in suam pernitiem pertinaces esse voluisse. Disputantur hæc in utramque partem a multis pro suo cuiusque ingenio, atque adeo pro suo cuiusque studio. Nos rem incertæ existimationis in medio relinquentes, ac suo quemque iudicio nostro non interposito vti sinemus. Cum præsertim superuacanea hæc sint, factumque infectum fieri non possit, inanisque omnis sit quæ sine ullo fructu est expostulatio. Illud potius quod fructum aliquem habere potest, vt tecum communicem, litteræ tuæ occasionem mihi dederunt, cogitationemque, quæ tacite animum meum diu multumque versauit, tibi aperiam, ac sententiam de ea re meam exponam. quam rem sine vllo operæ pretio fore omnino non puto. siue enim tibi tali sapientia & vsu magnarũ rerũ prædito viro probabitur opinio mea, tutum me putabo ab obtrectatorum calumnijs, siue minus probabitur, at occasionem scriptis meis tibi dedero errorem iam diu animo insidentem mihi eripiendi. Ego enim cum res Turcarum Christianis prouincijs formidolosas semper existimaui, tum uero hoc tempore in maximam

ximam illarum admiratione versus sum, qui ingenti classe deleta, immanique rostratarum nauium numero partim depresso, partim a nostris capto, ad hoc magna armamentorum & bellicorum apparatuum & naualium instrumentorum vi vndis hausta, præterea haud exigua fortiũ bellatorum ac non obscuri nominis Ducum Virorumq. naualis rei peritorum, quorum vbique magna penuria est prælio absumpta, quibus rebus amissis haud facile multorumque annorum spatio vires recuperaturi viderentur, tantas tamen Turcarum esse facultates, vt nihil illi tanta clade animis infracti continuo alteram nõ minorem fere classem compararint, omnibusque rebus instructam & ornatam insequentis æstatis initio e portu emiserint, quæ in conspectum victricis nostræ venire ausa sit, speciemque certamen non detrectantis præbuerit. Sæpe igitur mecũ quæsiui, quæ caussa tantæ imperij magnitudinis fuerit, quibusque artibus Turcæ in tantas opes uenerint, tantique illorum sint in bellicis rebus progressus. Simul qua re fiat, vt tot de nostris hominibus ad illos continenter trãsfugiant; Christianaque religione eiurata Mahumetanæ sectæ nomina dent, cum contra nulla, aut perrara illorum ad nos fiant transfugia. Quæ mihi in hac re veniebant in mentem hæc sunt. Principio vtramque rem dolendam potius nobis esse, quàm miram videri debere. nam tot populos eiusdem religionis charitate, & necessitudine nobis coniunctos cum tanta nostra, ac multorum ex Principibus nostris ignominia durissimo seruitutis iugo premi; neque vlla nos illorum cura attingi, nihilque de ope ferenda cogitare, ingemiscendum vehementer est; ac lugendum, tantam mentibus nostris oblatam cæcitatem, cum non magis fratrum nostrorum oppressorum miseriæ nos commouere debeant, quàm earundem rerum nobis imminens periculum solicitos habere. latius enim hoc incendium in dies serpere vide-

re videmus, ac proxima quæque amplectendo ad vlteriora peruenire; neque immanem Turcarum, & hiantem cupiditatem vllis opibus impleri, aut amplissimis, & opulentissimis partis Regnis quiescere, sed ex rebus captis ad alia sibi gradum deinceps facere. quæ res eo est ad timorem horribilior, quod cum omnis seruitus tetra per se sit res, ac morte ipsa durior, tum quæ a Turcis impendet, omnium, quæ vmquam fuerunt, atrocissimam esse, & maxime execrandam constat. Neque enim Turcæ satis habent partas prouincias imperio suo subiungere, sed omnibus quicumque ingenio, fortuna, opibus, dignitate excellunt, extinctis, tum omni nobilitate vel trucidata, vel in remotissimas terras procul amandata, ad hoc omnibus præclaris artibus, omnibusque ornamentis detractis illas in omni genere deformatas, exangues, enectas; ad summum squalorem horridamq. intuentibus speciem redigunt. Et tot fratrum nostrorum (quod alterum ad dolorem proponebatur) plorandam ne vicem, an nefarium scelus detestandum dicam? qui exigui, caduciq. boni specie decepti sempiterna, ac cælestia bona relinquant; Christianamque religionem de cælo demissam, & ab ipso Dei immortalis filio hominibus traditam, quæ vna ad sempiternam beatitudinem, cælestiaque Regna nobis iter patefaciat, & communiat, ceteris omnibus vijs obstructis deserant? Dolenda hæc quidem, vt initio dixi, nobis sunt M. Antoni, omniq. ope contendendum, ne eadem quoque nobis accidant, neue in eundem statum, ac locũ, quo nullus est in miserijs inferior, perueniamus. Verũ tanta Turcarũ gloria; totq. annorũ felices successus nẽ mini in rẽ acute intuenti miri videri possunt. neq. .n. aut inusitata est res, aut caussæ sunt obscuræ. eæ planiores fiẽt, si nostros, & illorum mores, instituta, consilia, disciplinam inter se cõferẽdo sigillatim persequemur. Principio illud inter oẽs constat in ceteris caussis, quæ Regna, ac Respu-

blicas ad magnas opes, magnamq. potentiã extollant;atq. imperium augent, religionem primas obtinere. Religionis autem duplex est munus, alterum præstantissimum illud ac Diuinum, cuius caussa religio ipsa hominum mẽtibus Diuinitus insinuata est, quod sese illa nobis ad cælestem, & immortalem beatitudinem, vt dixi, unam, & certissimam Ducem præbet, quo dono nullum a Diuino Numine ad homines maius peruenire potest, quodque eiusmodi est, vt omnes opes, & voluptates, omniaque Regna, & Imperia, & cetera humana omnia præ illo sordida, & nullius pretij sint. Quid enim (inquit Dominus) mortalibus profuerit orbis imperio potiri; atque interea animæ suæ damnum facere? Alterum illud est religionis munus, quod ad remp. gerendam; populosque in officio, & legum obseruatione continendos pertinet, ad quã rem sapientes uiros; quique ciuitates condiderunt; & respublicas instituerunt, religione vsos esse, omnium sæculorum monumenta testantur. quæ res non modo de Religionis maiestate nihil detrahit, sed eam suspiciendam magis facit, quod multiplex sit eius vsus; seseque illa in humanas quoque res gerendas, & moderandas, ac Ciuitates conseruandas utilitate sua fundat. De primo illo nobilissimo munere nullus nobis in præsentia erit sermo. neque enim ad institutam nostram disputationem quidquã pertinet. Illud tantum obiter attigisse sufficiat, omnem Christianis hominibus ætatem esse debere in gratijs Diuino Numini agendis, cuius beneficio eximij fuerimus, qui cæleste hoc veræ religionis mentibus hominum prælatum lumen soli agnosceremus altissimis errorum tenebris discussis, quibus religionis nostræ expertium mentes cæcatæ sunt; infinitoque interuallo Christianam conditionẽ Mahumetanis præstare, qui nefarij impostoris commẽtis decepti; impiaq. dogmata sequentes a cælesti itinere auersi ad infima tartara sempiternosque cruciatus præci-

pites

pites rapiuntur. Verum hæc,vt diximus, alterius ſermonis ſunt. quare veniamus ad eam partem, quæ inſtitutæ quæſtionis propria eſt. in qua nihil refert, vtrum vera, an falſa ſit religio. nam hoc, vt diximus, ad animarum ſalutem tantum valet, ſed omnia in eo poſita ſunt, vt religio quæcumque tandem illa ſit, caſte, & integre obſeruetur. Huius autem religionis in primis præſidio Regna, & Populos ad ampliſſimas opes peruenire, atque ad altiſſimum dignitatis, & potentiæ locum aſcendere cum firmiſſima ratione demonſtratur, tum clariſſimis exemplis comprobatur. Nam cum præcipua ſit augendi Imperij rei militaris, ac bellicæ virtutis via; res porro militaris duabus in primis rebus contineatur obedientia, & diſciplina, vtriuſque rei fundamentum eſt religio. quo factum eſt, vt omnes populi quicumque ad magnam potentiam, & gloriam peruenerunt, iidem religionis diligentiſſimi cultores fuerint. Verum, vt ceteros omittam, Romanorum exemplo contentus ero, qui omnibus populis non minus humana ſapientia, quàm opibus, & gloria præſtiterunt. Intelligentes igitur viri ſapientiſſimi ad rempublicam amplificandam, imperiumque propagandum, maxima, ac præcipua eſſe religionis momenta, de nulla re tantopere laborarunt, quàm de eius cultu tuendo; Diuiniq; Numinis metu,& opinione populo inſinuanda. Quare religioni tantum ſemper tribuerunt, vt nihil neque publicæ, neq; priuatæ rei niſi Dijs auctoribus gererent. Nihil igitur inchoabant,nullum negotiũ ingrediebantur; nullam expeditionem ſuſcipiebant,nullum prælium inibant niſi auſpicato. Nihilque aliud agebant votis nuncupandis, & perſoluendis, templis dicandis, prodigijs, quæ nuntiabantur, quibus numquam a ſapientibus illorum ſæculorum viris abrogata eſt fides, procurandis, pace Deorum ſacrificijs, & ſupplicationibus expoſcenda, quàm vt populo perſuaderent, omnia Deorum nutu fieri, & regi; eoſque omnia

nia

nia humana animaduertere. ac cum omniũ ſcelerum tum ſui in primis numinis ſpreti, ac violati acerrimos eſſe vindices. quo fiebat, vt Romanus Populus nullum crimen atrocius duceret, quam iusiurandum violare. cuius quãta fuerit religio, vel illo exemplo clariſſime patet, cum Conſul, vt populum a legum cura, quas Tribuni plebis promulgarant, & a concionibus auerteret, ſe ſe legiones in expeditionem ducturum pronuntiauit. Cuius militiæ detrectandæ cum nulla eſſet via, neq; in Tribunitia interceſſione quidquam præſidij, quod in verba Conſulis iam antea iuraſſent; nullaque oſtenderetur ſe ſe religione exoluendi ratio, quàm Conſule de medio tollendo, conſilium cœperunt Conſulis interficiendi. & habuiſſet res effectum, niſi edocti fuiſſent, nullã ſcelere religionem exolui. leuius videlicet cædis, quàm violati iurisiurandi crimen putantes. quæ res milites dicto Imperatorum audientes faciebat, in cuius verba iurauerant. vt is populus, qui in pace togatus tam contumax eſſe ſoleret, tamque ad ſeditiones promptus, idem in bello, & armatus, quæ res hominibus animos, & ſpiritus facere ſolet, tam mitis, ac continens eſſet, iurisiurandi religione in bello videlicet obſtrictus, qua in pace erat ſolutus. cuius tanta vis erat, vt eius obſeruationem ſuæ ipſorum animæ anteferrent; ceruiceſq; ſecuri haud retractantes ſubijcerent, ſi quando male geſta re Conſul more militari in decimum quemque capitali ſupplicio animaduertere conſtituiſſet. Qua re fiebat, vt ancipiti mortis timore, & ab hoſte, & ab Imperatore propoſito milites ſtrenuam, & audacem operam in prælio nauarent; ac potius quàm aciem desererent, fortiter pugnantes occumberent. ne incertæ mortis metu, cuius periculum virtute, & audacia diſcutere poterant, in certam cuiuſque effugiendæ omnis a religione præcideretur ſpes, inciderent. Nemo igitur ſanus negauerit religionem cum totius publicæ, tum in

primis

primis bellicæ rei firmiſſimū eſſe fundamentum. Ab vtris porro ſanctius, & caſtius a Turcis ne, an a nobis hæc ipſa religio colatur, malo in aliena exiſtimatione relinquere, quam ipſe ſententia mea ſtatuere. nonnulla tantum perſequar, quæ mihi veniebant in mentem. Principio cum illæ religionis præcipuæ ſint partes, vt omnia ad Diuinum Numen referātur, eiuſque voluntate omia humana regi, & gubernari putemus; mirum eſt quantum Turcæ ea in re nos antecellant, quamque hanc opinionem mentibus penitus inſitam habeant, qui Diuinæ prouidentiæ tantum tribuunt, vt ea in re nimij ſint, quippe qui omnia ad fati neceſſitatem reuocent nullis humanis conſilijs euitabilē. quare vnicuique terminū vitæ fato ſtatutum putant, qui neque proferri, neque contrahi poſſit: proinde cum præſtituta mortis hora venerit, eam omnino eſſe obeundam; ac nihilominus eſſe moriendū, ſi in cubiculo tuo clauſus procul ab omni diſcrimine fueris, quā ſi in medio pugnæ ardore inter mille in te vnum intenta tela verſeris; ſi non venerit, te ab eiuſdem telis iugulum tuū petentibus nihilo minus, quā in cubiculo tutū fore. quæ opinio, & ſi quod ad fati neceſſitatem attinet, improbanda eſt, tamen ad id, quod nunc agimus, illud babet boni, quod Turcas in prælijs ineundis, ac diſcriminibus adeundis audaciores, ac minime retractātes facit mortis metu dempto, cuius periculum nō a diſcriminibus, ſed a fato pendere putēt. Verum omnia humana in Diuina moderatione verſari, omniaq; a Diuino Numine pendere, pia in primis, ac vera eſt opinio, cuius retinentiſſimi eſſe debemus, omneſq; cauſſas illam labefactare ſolitas diligenter vitare; in primiſque cauere, ne vllis Philoſophorum diſputationibus contraria ſuadentium ab illa abducamur, eorum præſertim, quorum ſecta maxime viget, & in flore eſt, hoc eſt Peripateticorum. quorum magna pars de Diuina natura ita diſputant, vt illam nulla humanarum rerum cura attingi

tingi contendant; neque vllam illarum procurationem habere, aut vero habere posse, quæ etiam sordidissima res sit, tantique Numinis maiestate indigna. quæ impia opinio religionem prorsus tollit. frustra enim Diuinum Numen precibus, votis, sacrificijs, omnique religionis cultu nobis propitium facere contendimus, eiusque pacem frustra exposcimus, & opem imploramus, si quidem omnia hæc ab illo non animaduertuntur. quo impedimento plane carent Turcæ, quibus Philosophiæ studium legibus est interdictum. Quod quamquam alia de caussa improbum Veteratorem fecisse non sum nescius, nimirum ne legum suarum vanitas appareret, vtile tamen Turcis cômentum est, ad religionis opinionem tuendam. Omnino Philosophiæ hoc studium vtile ne, an damnosum mortalibus sit, neque huius loci, ac magnæ, & longæ disputationis est; nosque in eo insectando in tribus illis libris, quos adolescētes edidimus, nimiū fortasse acres, & vehementes fuimus ardore ætatis incitati, ingenioque, ac se efferenti copiæ indulgentes. qui libri multis in locis corrigendi sunt; resque alio scribendi genere tractanda fuit; neque acri illo, & vehementi agitanda, sed æquabili, & sedato quærenda. Hæc igitur Turcarum animis penitus insita opinio illos Diuini Numinis metuentes facit, illorumque studia ad religionem excitat, & incendit. Qua re fit, vt erga erroris illum plenū cultum omnia illorum falsæ pietatis, & diligentiæ officia in omnes partes plane constent. nam templa summa cum veneratione frequentant; Diuini Numinis pacem, atque opem demississime, atque humi porstrati exposcunt; res sacras venerantur; sacerdotes non modo legis suæ, sed nostros quoque in tanto honore habent, vt illos quoquomodo violare nefas putent. quæ res innumerabilibus Piratarum exemplis, quod mirandum sit, patet. quorum plerique cum aliquem sacerdotem de nostris cepissent, eum e vestigio

dimittere

dimittere solebant, ne se grauissimo crimine sacerdotis, & ministri eius retenti Deo immortali obstringerent. cauentque diligenter, ne quid contra legem aperte admittant, eamque maximam offensionem in primis vitant; ac si quis eius criminis conuincatur, in eum seuerissime animaduertunt. nulla igitur in Deum immortalem conuicia apud illos audiuntur, nulla sunt adulteria, nihil denique in quo legis violatæ, aut negligenter adseruatæ sit offensio. Quamquam non sum nescius atrociora flagitia ab impia, & exacrabili illorum lege illis permitti. cuius obseruationis illustre exemplum nostra ætate a summo Imperatore Solimano editum non pigebit referre. Nam cũ vna ex puellarum gregibus, quas summi Imperatores intra septa in concubinatu habent (licet enim per Mahumetis leges concubinas habere quot plurimas alere homines possunt) frequentius, quam ceteræ cubitum accersita summum Imperatorem sui amore captum sensisset, vafro commento assecuta est, vt ab Imperatore manumitteretur (in seruitute enim Imperatoris sunt pueri, & puellæ, qui septis illis includuntur) cumque postea lectica, vt assolet, missa accerseretur, mirari se illa summi Imperatoris rationem vehementer respondit, qui tantæ maiestatis Princeps sacram Mahumetis legẽ, qua liberarum concubinatus disertis verbis prohibeantur, aperte violare non vereretur, eaque in re apud populos, quorum oculi in illum essent coniecti, tam grauiter offendere. Qua responsione commotus Imperator libidinis impetu in præsentia inhibito, postero die quæsiuit ex legis peritis, an per legem liceret, liberas mulieres in concubinatu habere. quod cum illi negassent, Imperatorq; puellæ, quam perdite amabat, consuetudine carere non posset, illam vxorem duxit. Non necesse habeo nunc contra referre, vt se se hac in re habeãt Christiani, ne vulnera, quæ sanare non possum, attrectando refricẽ. Proximum a

religione locum in republica gerenda, atque in Imperio amplificando obtinet disciplina . in qua nihil est quod vlla inter nos & Turcas suscipiatur comparatio, cum apud illos summa; apud nos nulla prorsus sit. Illud enim constat, summum Imperatorem statis temporibus conquisitores omnibus Imperij prouincijs circummittere ad puerorum delectum habendum . qui omnibus primæ ætatis pueris Ciuitatis in conspectum adductis, quorum indoles ex forma, habitu membrorum, totaque corporis specie, & aspectu probatur, eos deligunt, eorumque greges in Regiam adducti in disciplinam traduntur, in qua iaculandi, equitandi, arma tractandi, omnes denique militiæ artes docentur; animiq; , ac corporis vires longa exercitatione corroborantur, neq; quisquã ad militiam admittitur, aut ad bellica munera assumitur, nisi longa hac disciplina, & vsu assuefactus. At nostri contra exercitus hominibus militarium rerum rudibus, omnisque disciplinæ expertibus constant. Huius autem disciplinæ triplex est vsus, & vtilitas. prima est hæc ipsa rerum bellicarum peritia, ac firmius corporis robur. quæ in Turcis tanta sunt, quanta assidua, & diuturna exercitatio efficere potuit. cuius roboris argumento sit illud sæpe editum specimen, sagitta ex arcu Turcico tanta contentione emissa, vt summam remi partem, atq, a scalmo interiore crassitudinis fere dodrantalis transfigat, ita vt cuspis spiculi ex altera parte appareat. At nostri contra milites ad militares ordines temere, ac sine delectu adscripti, omniumque rerum ignari tum vsus militares, atque artes discunt, cum illas multo ante perceptas explicandi tempus venit. altera est illa vel summa vtilitas, laborum inopiæque tolerantia, animusq; aduersus omnia mala, rerumque penuriam inuictus. assidua enim exercitatione assuefactus animus nullo labore vinci potest: tenuisque victus, ac cultus, summaq; parsimonia, in qua educati

sunt,

ſunt, pauciſſimis, ac neceſſarijs rebus contenta eſt; maximæque copiæ minimis commeatibus aluntur. quo fit, vt in bello expeditiores ſint illorum exercitus, ac claſſes haud magna ſarcinarum, atque impedimentorum vi agmen tardantibus. At noſtri exercitus, & claſſes ingenti vaſorum, & ſupelectilis mole grauantur; militesque ad laborem inſuetum ſubito deficiunt; neque niſi omnium rerum copia circumfluant, poſſunt durare. neq; neceſſario victu contenti delicatum quoq. quærunt; eoque iam turpitudinis res proceſſit, vt maior pene ſit conuiuiorum, & omnium apparatuum in bello, & expeditionibus, quàm in pace, & in vrbano otio luxus. pudet referre, iam niuem ad potum refrigerandum claſſibus circumuehi. Tertia eſt obedientiæ vtilitas, qua virtute res bellica in primis continetur. at hæc apud Turcas tanta eſt, vt neque noſtra, neque vllis ſæculorum ætatibus apud vllas gentes maior fuerit, cum contra nos contrario vitio flagitioſe laboremus. contumaces enim ſunt milites noſtri; neque imperijs obedientes, quippe qui nulla diſciplina manſuefacti ſint; nulloque pœnæ metu in officio contineantur. vt Chriſtianorum caſtra ipſorum militum noſtrorum ſeditionibus, quam hoſtium oppugnationibus infeſtiora fere ſint. Quo vitio ne Duces quidem ipſi, ac Proceres carent. quorũ pleriq; deprauatis cupiditatibus, ac priuatæ ambitioni, quoq; nil fœdius eſt, quæſtũi ſeruientes, ac bellum cauponantes rempublicam produnt; nullamq; Principibus ſuis non modo fidelem, ac fortem operam nauant, ſed alter alterius gloriæ inuidia, & obtrectatione ad rem bene gerẽdam ſibi ipſi ſæpe mutuo impedimento ſunt, nulla pœnæ expectatione a tanto flagitio deterriti. Vt nullus iam ſit apud nos, quo deſcendamus, inferior dedecoris, & infamiæ locus. Iam vero virtutem, quæ in cauſſis imperij amplificandi præcipua eſt, ſi maiorem in Turcis, quã in noſtris hominibus eſſe

dixero, & iniuriosus in gentem nostram fuerim; & magnam inuidiæ molem mihi conflarim. Illud tantum dicam, virtutem maiore in honore esse apud Turcas, illiq; vni esse in rebus militaribus locum, ijsq, tantum hominibus bellica munera mandari, quorum conspecta virtus, atque in rempublicā merita per omnes deinceps honoris gradus ad summos honores extulerit, cum apud nos nobilitas altissimum locum teneat; eosque maximis muneribus præfici videamus, qui cum nullum sui documentum dederint, sola nobilitate, familiæque splendore eniteant. quæ res indignationem strenuorum, ac fortium virorum accēdit. quorum multi Christianam militiam deserentes, in qua, nullum virtuti suæ locum esse videant; omnemq; sibi crescendi spem præcisam intelligant, ad Turcas se conferunt. quos virtutis fama spectatos Turcæ complectuntur, omnique honorum genere prosequuntur, & ad summos militiæ gradus extollunt. quippe qui qualis sit vir, non vnde sit, quærendum putent: neque virtutem tamquam fortunæ bona hæreditariā relinqui didicerint. Equidem non nego nobilitatem in magno pretio esse debere; magnamque vim habere ad hominum animos ad virtutem excitandos, magnumque ijs hominibus, in quibus virtus sit, addere ornamentum. Verum illam virtuti præferri; eaque de caussa grauissimas reipublicæ partes, ac bellicarum rerum summam hominibus mandari, quod sola nobilitate cōmendētur, hoc plane improbandum est, reique publicæ damnosum. filios ac fratres Regum eximios facio, quibus summum Imperium mandari, non modo non damnosum; sed vtile in primis reipublicæ est. nam cum in omnibus humanis rebus plurimum auctoritas valet, tum vero in bello tanta sunt illius momenta, vt maxima rerum pars in illa posita videatur. quippe quæ obedientiam comitem habeat. qua rem militarem in primis contineri diximus. Quare illorum imperijs milites, &

Duces

Duces haud retractanter parent, quippe quorum summa dignitas omnem inuidiam, & obtrectationem exuperet. cupideque illis operam nauant, quod egregia virtutis facinora in ipsorummet Principum oculis edita neque latere possint, neque obtrectatorum calumnijs obscurari, aut eleuari, sed debita præmia expectent. Postremo pœna, & premio respublicas in primis contineri constans est veterum sententia. qua vtraque in re mirum est, quanto interuallo Turcis simus inferiores. Verum ego magnam me inuidiæ molem nomini meo conflaturum; grauissimeque apud multos offensurum intelligerem, si Turcarum rationem nostræ anteponerem. à qua re tãtum absum, vt nostram longe humaniorem, & præclariorem esse statuã. Turcarum enim omnia consilia, & instituta ad bellum referuntur, contra apud nos pacis, & otij studia potiora, ac maiore in pretio sunt; maioreque opera, & diligentia; ac maiore pecuniarũ, & tẽporis impensa excolũtur. Principio ingens est apud nos Sacerdotum, ac Monachorum numerus, hique amplissimas opes, & magnam potentiam possident, ac splendidissimum cultũ tuentur, latifundijsq; & opulentissimis, ac frequẽtissimis cœnobijs suis omnes Europæ prouincias occuparunt: maximaq; fructuum, & vectigalium nostrorum pars illis cessit. Qua in re laudanda in primis est maiorum nostrorum pietas, & sapientia, qui in Sacerdotũ ordinem, & in sacras res tam liberales fuerint, quiq; tantam opum suarum partem in Diuinum cultum splendide tuendum, atq; in egentium inopiam subleuandam, bonarumq; artium, & doctrinæ studia fouenda, & alenda tam large cõtulerint. Præterea iudicia apud nos maioribus contentionibus, maioreque eloquentia, ac longiore temporis tractu exercentur. quare magnus est apud nos iuris consultorum, magnus Iudicum, oratorum, caussidicorum, scribarum numerus, quibus amplissima præmia, & magnæ mercedes sunt cõstitutæ; forensisq;

opera

opera, & induſtria haud exiguam Chriſtianarum opum partem ad ſeſe trahit. Iam vero litterarum, & doctrinæ Gymnaſia frequentiſſima apud nos ſunt. quæ magna im penſa ipſa quoque tuemur; multiq́ue ſunt, qui ad illa ſe conferant; in doctrinæq; ſtudijs, quæ in magno honore eſ ſe videant, aut omnẽ, aut magnã ætatis partẽ ponant. Po ſtremo quãti Dij immortales ſumptus fiunt in manuũ ar-tificia: quã immanes apud nos ſunt ſubſtructiones, quãta & publicorũ, & priuatorũ ædificiorũ copia; & magnificẽ tia; quanta ſignorum, tabularum, ſtragulæ, cælati argenti, ſuppellectilis vis; quantus domeſtici, ac quotidiani cultus ſplendor; quanti conuiuiorũ apparatus: quãtus in ve-ſtitu, & in omnibus rebus luxus: quãtis mercedibus eiu-ſmodi rerũ artifices alũtur. Quæ oĩa vt Chriſtianas pro-uincias mire exornant; atq; vt Turcæ rudes, & agreſtes præ nobis videãtur, faciunt, ita bellicis rebus, & augẽdo imperio minime apta ſunt. magnã enim opũ Chriſtiana-rum partẽ in bellũ inſumendarũ auferunt. At cõtra apud Turcas hæc omnia tenuia, aut nulla ſunt: nã Sacerdotũ nu merus exiguus eſt, cultuſq́; pertenuis neceſſarijs tantum modo rebus ſuppeditatis: iudicia nullis cõtẽtionibus agi tantur; breuiq́; ac ſemel, aut ſummũ iterũ cauſſa dicta ſi-ne hac tanta cõmmentariorũ cõgerie forenſes cauſſæ trã ſiguntur; vt nihil neceſſaria ſit tanta patronorũ, & ſcriba-rum copia; nulla sũt apud illos Monachorũ inſtituta; nul la ædificiorũ moles; nullus in quotidiano cultu ſplendor, victus tenuis, neq; vllo coquorũ artificio elaboratus. neq; enĩ Turcæ iſta curant aut ſuſpiciunt, ſed omnia illorũ in bellicos vſus inſumuntur; omneſq; opes, ac præmia viris militaribus cedũt. Hi ſoli apud illos sũt in honore. ut mi rari non debeamus, ſtrenuos, & bellicoſos viros Chriſtia na militia relicta, cui perexigua præmia ſunt propoſita, quorũ etiã pauciſſimi participes ſunt, ad eã ſeſe conferre, quæ ipſos dignitate, & opibus augeat. Cũ igitur vna tan

tum

tum sit apud Turcas ex bellicis rebus crescendi via, haud mirum videri debet, omnes illorum curas in eam rem intentas, quæ vna ipsos ad honores, opes, potentiā perducat. quo fit, vt illi bellica gloria, & rerū gestarū magnitudine ceteris gentibus antecellant; ingensq; sit apud illos militum, & fortium virorum numerus, magnæque equestres, & pedestres copiæ alantur; illorumque nomen omnibus sit terribile, atque in bellis, quæ pro augendo imperio continenter suscipiunt, victores euadant. at nostrorū hominū studia in varias res distrahuntur: operaq; & industria in multis artibus occupatur, vt perexigua pars bellicis studijs possit vacare. Manuum.n. infiniti generis artificia, litterarum studia, rerum sacrarum professio maximam Christianorū hominū partem a bellicis cogitationibus auocant. eam enim viā homines libētius insistūt, quæ planior, & tutior, minusq; laboriosa est; ac discriminibus prorsus caret: ad illudq; vitæ genus sese conferunt, quod ad eosdem honores, & ad easdem opes nihilominus eos extollit. quo fit vt Vrbes nostræ opificum, & sellulariorū copia sint refertæ; omniaq; Philosophorū, & Theologorū disputationibus, & forēsibus clamoribus personēt. quæ res vt Orbē nostrū mire exornant, ita rē bellicā eneruāt. exiguaq; proinde est apud nos bellatorum copia, viresq; sunt imbecillæ. Qua in re illud pro certo, ac subducta ratione affirmare non dubitabo, ex ea ætate, quæ sit armis ferēdis, uix centesimū quēq; apud nos militaribus studijs sese dedere, cū cōtra Turcarū lōge maxima pars militarē rem colat. Pœnæ vero, quorū metus ad ciuilē, & militarē disciplinā cōtinendā in primis valet, apud nos quidē æq; atq; apud Turcas constitutæ sunt. Verū nō in legū decreto, ed in obseruatione sanctitas disciplinæ posita est. at nos legum seueritatem, aut eloquentia vafrisque patronorum, & oratorū cōmentis vitamus; aut gratia inflectimus; aut potentia perfringimus. cōtra apud Turcas nulla

est aut culpæ deprecandæ uia, aut pœnæ subterfugiendæ spes. Quo fit ut omnia apud nos corrupta, & soluta sint; summaq; sit omniũ rerum licentia; atq; omnia pro animi libidine administrentur; militesq; pœnæ metu liberi omnia solute, & negligenter agant; ad hoc omnia seditionibus, & rixis misceant, neque dicto audientes sint uerbis tantum feroces, factis ignaui, in aciemq; producti præliũ vix initum turpiter omittant; ac primis ordinibus leuiter impulsis omnes sese ne tentata quidem pugna in fœdam, & effusam fugam conijciant. Duces vero apud nos multi quidẽ præstantes sunt; ab omniq; sorde liberi, atq; omni infamia intacti. Sed quid tandem faciant viri quamuis egregij in tã corruptis moribus? impar illorũ virtus adultis sæculi vitijs est. Quamquam ex summis quoq; Ducibus nonnullos scimus priuata consilia, priuatasq; cupiditates bono publico anteferre. Inferiorũ vero ordinum Ductorum haud minora, quàm militũ sunt flagitia. quorum maxima pars bellum ad quæstũ cõuertunt; militiãq; nundinantur. stipendijs enim interuersis numerum militum mentiuntur, alijs in locum eorum, cum exercitus lustratur, subornatis. Quo fit, vt copiæ nostræ stipẽdijs frequentes, raræ sub signis sint. Oĩbus eiusmodi vitijs castra Turcarum carent. quietissimi enim sunt milites; atq; imperijs obedietissimi; militariaq; munera impigre obeunt, atque omnem ferociam prælio reseruant. quod ingentibus animis ineunt, & sustinent; neque primis aduersis rebus secundaq; hostiũ fortuna franguntur, aut aciem deserunt, sed maiore legum, & pœnæ, quam hostis metu cõtinente fortissime dimicantes; locumq; assignatum tuẽtes fortunam se vertentem expectant; omniaq; vltima experiuntur. quippe quibus atrocissimi supplicij horribili, ac fœda specie animo obuersãte fixum, ac statutum est, aut victores discedere, aut si uirtuti fortuna inuiderit, honesta morte, atq; ab hoste oblata in acie potius cadere, quã

domi

domi collum ſecuri ſubijcere ; aut iugulum carnifici præbere. Cum militum obedientia Ducum virtus certat, qui nulla priuata conſilia a publicis ſeparata habent ; omniaque ab illis, & fortium virorum officia, & egregiorum Ducum munera in remp. & in ſummum Imperatorem extant. Habes Columna clariſſime quæ mihi de Imperio Turcarum in mentem venerunt. ea ſi probabis, lætabor, ſi minus, comprimes, ne ea in manus hominum ve niant, quæ de iudicij mei exiſtimatione ſint detractura.

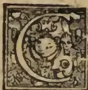

VBERTI FOLIETAE

TYBVRTINVM. HIPPOLYTI CARDINALIS.FERRARIENSIS

AD. FLAVIVM. VRSINVM CARD. AMPLISSIMVM

OMPLVRIBVS, & eximijs tuis omnium temporum in me meritis, quibus perpetuam grati animi memoriam, singulariaque studia me debere intelligo, magnũ cumulum Flaui amplissime addidisti hoc postremo beneficio, quod opera tua in viri clarissimi Hippolyti Estij Cardinalis Ferrariẽsis familiaritatẽ, ac domesticum vsum veni. Cuius rei percupidus semper fui: neq; id ijs sane de caussis, quibus homines in Principũ familiaritate, & patrocinio appetendo duci solent, vt & opibus, ac dignitate augeantur, & sibi ac rebus suis in illorum potentia, & auctoritate præsidium parent. hæc enim homines in clarorum virorum clientelam se se tradentes spectare fere solent. Sed alia quædam sunt longe maiora, quæ mea studia, ac voluntatem semper ad Ferrariensem attraxerunt, quæque liberalia ingenia sibi deuincire solent; præstantes nimirum, ac singulares hominis virtutes; fides in primis, & integritas, ingeniumq; simplex & verax ac minime fucatum, aut fallax, nulloue simulationis artificio eruditum. quo vitio ætas nostra ita laborat, vt ad ingenij pene laudem fallax astutia reuocetur. Deinde

prudentia,

prudentia, ac ciuilium magnarumque rerum intelligẽtia, quam ille nõ in ſcholarum vmbra Philoſophorumue diſputationibus(quamquã ne huius quidem eruditionis eſt expers) ſed aſſiduo iam inde a prima adoleſcentia vſu, publicarumque rerum tractatione eſt aſſecutus, dum interioribus maximorum Regum conſilijs adhibetur, vel de maximis rebus legationes obit. Verum hæc omnibus nota ſunt. Illa eſt in Eſtio eximia,& ſingularis virtus,quæ vt magnæ celſæq; fortunæ perraro comes eſt, ita ſi ad ſit, illam in primis cõmendat,& inuidiam mitigat.Ea eſt ſumma humanitas,morumq; facilitas, & comitas; clemenſq. ac mitis natura, & ab omni aſperitate, atq; iracundia longe remota non quidem vulgo ignota, ſed nobis in intima familiaritate, quotidianiſque colloquijs, & poſtmeridianis conſeſſibus, atque in cetera conſuetudine experta, ac plane perſpecta. Vt non minus in domeſtico vſu alienæ libertatis, quàm ſuæ dignitatis memor eſſe videatur. Comitatur egregias virtutes clariſſimi, ac vetuſtiſſimi generis nobilitas, qua ille (abſit verbo inuidia) inter Italos longe antecellit. Sed de ceteris virtutibus Ferrarienſis alias. ad illud venio, cuius cauſſa hæc ad te ſcribere inſtitui, ideſt ad Regium ſplendorem ac ſummam, & inſignem liberalitatem, & magnificentiam, quam ille cum in quotidiano cultu ceteriſque rebus, in quibus huius virtutis ſplendor poteſt elucere,tum vero in ampliſſimis ſubſtructionibus in primis declarat,quam rem nonnullis miror non valde probari. quippe quod nulla res ſit, in qua vel magis magnorum virorum apparere poſſit benignitas, magnificuſque animus, vel (quod Chriſtianæ pietatis primum eſt munus) quæ magis egentium inopiam ſubleuet. quorum greges aſſidue aluntur in varijs miniſterijs occupati. Hoc igitur laudabile in primis ſtudium ſemper fuit in Ferrarienſi. quam rem cum quamplurima ædificia multis in locis magno ſumptu

ædificata teſtãtur, tum vero hæ Tyburtinæ immanes ſubſtructiones in primis declarant. quas quoniam viſendi numquam tibi commoda facultas data eſt, diligenterq; tu in meo ab vrbe diſceſſu, cũ me Ferrarienſis in hũc æſtiuũ ſeceſſum ſecum duceret, mecum egiſti, vt illarum formam, & rationem tibi perſcriberem; morem tibi geſſi, ac quamcõmodiſſime, & minutiſſime potui magnam rerum inſigniorum partem ſtilo diligenter ſum amplexus, non quidem munus plane implendi ſpe, ſed obſequendi voluntate. Principio ſacram Aedem in ſummo Oppido belli caſibus dirutam vir non minus pius, quã magnificus præclaro Tyburtis marmoris opere in longe auguſtiorẽ formã reſtituere eſt agreſſus, quã ædificationẽ aſſidue vrgendo propediem ad finẽ perducet. Deinde campeſtris loci tria circiter paſſuum millia muro amplexus viuarium venaticum prope Oppidũ fecit, in quod omnis generis feras incluſit. Præterea viam, quæ ad Oppidum fert, prius arduam, aſperã, cõfragoſam, vt per eam vix ingredi iumentum poſſet, ſtrauit, immanibuſq; ac perincõmode prominentibus ſaxis reuulſis, ita cliuũ molliuit, vt nunc faſtigio leniter ſubuexo perfacilis ſit vehiculis, ac pene planus aſcenſus. Paruũ quoq; alterum viuariũ prope arcem muro ſepſit. Ad hoc vineta extra Oppidum inſtituit; in quibus multis ex orbis regionibus, in primis ex Gallis vites comportatas ſeuit generoſa, pretioſiorisq; notæ vina ferentes. Verum eiuſmodi res alibi quoque viſuntur. ad illud veniamus; quod toto orbe terrarum eximium, ac neſcio an vnicum opus appellem. Is eſt fundus, quo caue putes Flaui ampliſſime, vel extructionum magnitudinẽ, vel rerum varietatẽ, & amoenitate veterum magnificentiam quidquam facere potuiſſe præſtantius. Eum tibi aliqua ex parte ſtilo adumbrare quidem poſſum, exprimendi vero, ac plane demonſtrandi inanis omnis conatus fuerit. Ea eſt enim cum vniuerſi operis ſpecies, tum

ſingu-

ſingularum partium dignitas, quæ non modo omnem ſcriptoris facultatem, ſed cogitationis quoque vim longe ſuperet. Vix aſpectus rem, qualis ſit, perfecte indicat, neque id ſubito, quod ſingularum partium diuturna contemplatio admirationem paullatim augeat. Equidem cum multa ad me de hoc ſuburbano multorum ſermone perferrentur, eam amplitudinem cogitationi meæ tacitus ſubijciebam, quam maximam animus capere poſſet. Verum quanto in errore verſarer, ſubiecta oculis res ſtatim declarauit. nam primus aſpectus animum, & oculos ſubito ſtupore defixit, & velut mentem à ſenſibus abduxit. Deinde, vt me collegi, & ad ſingulas partes oculos circumferens, eas cœpi paullo diligentius contemplari, tum vero eum eſſe locum ſtatui, quem vix æquet admiratio. Inferior fundi pars (inde enim initium faciam, vnde eſt aditus) planities eſt medio decumano, ac duabus vtrimque ſemitis, quæ ad dimidium cliuum perueniunt, ſecata, trãſuerſiſque alijs ſemitis in hortulos pomiferis arboribus conſitos diſtincta. Hanc planitiem, cum prius perangusta eſſet, amplificare Dij immortales quantæ molis fuit? Nam cum læua collis incurrens vrgeret oppidanorum ædificijs frequens, dextra vallis in haud exiguam altitudinem deprimeretur, collis ædificijs directis, ac pretio Dominis ſoluto cõplanatus eſt; humuſq; egeſta. qui collis, cum non omnis terrenus eſſet, ſaxa ſæpe occurrentia fuerunt excidenda. Et vallis craſſo muro excitato, eoq; validis anteridibus firmato, qui incumbenti; ac prægrauanti oneri reluctaretur neque ſucumberet, congeſta humo impleta eſt. Ita planities ad hanc, qua nunc eſt, amplitudinem eſt perlibrata. Quæ res immẽſi operis, immaniſq, atq; adeo Regij ſumptus fuit. Decumanũ binas vtrimque piſcinas, eaſq; peramplas habet ſeniſdenis pilis ſingulas ambientibus; plumbeis fiſtulis ſuper exſtantibus paullũ à ſummo introrſum inflexis, per quas aqua magno

impetu

impetu procurrens earum angustijs cōprimentibus incitata in sublime emicat curuata forma, paullatimq; sese di latans in tenuissimas guttas dissipatur; imbrisq; instar in piscinam decidit gratissimo murmure, decoroq; procul, & subtus intuenti aspectu, veluti aquæ fornicibus ex om nibus circū partibus orientibus piscinam testudineato tecto concamerantibus. Neq; hæc vna est aquæ gratia, nam quocumq; oculos cōuerteris, scaturigines emergunt, tūta cū varietate, tū operis magnificētia, ut nullus toto terrarū orbe sit locus in eo genere non multis partibus inferior. Neq; vero necesse habeo singula persequi, longū enī, ac pene infinitum esset, illa tantum attingam, quorum dignitas, & amœnitas eminet. A planitie igitur cliuus assurgere incipit, in quo medio tria aquæ immissaria in perpetuam longitudinem porrecta, quanta patet cliui latitudo scandentibus aduersa in conspectu sunt, per quæ gradatim inter se extantia, vt natura cliui fert, tres euripi profluunt. In summi immmissarij muro columellæ bipedales viginti quattuor per totam longitudinem positæ sunt forma candelaborum affabre factorum paribus interuallis inter se distantes. e quarum cacuminibus salientes aquæ similitudinem aquæ vehementissimo feruore tumentis exprimunt: candelabraque decidentes circumfundunt: ad hoc præclari operis fictilia uasa in intercolumnijs posita loci dignitatem mire augent. ac ne frons quidem muri suo caret ornatu. In qua perpetuus ordo laruarum est affixus, quas singulas serta ambiunt interpendentibus fimbrijs. At medij immissarij pons egregio opere lythostroto ornatur, quo variæ auium, piscium, serpentium prominentes species exprimuntur, ex eoque in infimum immissarium per sipho nes aqua effunditur; huiusque infimi immissarij frons triglyphis veluti Zophorus Doricus distinguitur. Vniuersa huius operis species, & spectantium oculos uarietate, ac

ve-

venuſtate ſua in primis tenet; & aures gratiſſimo, uarioque murmure permulcet. Ac ne ſcalæ quidem, per quas ad dimidium cliuum rectus eſt aſſenſus, ſua aquæ commendatione carent alueolis vtrimque gradatim communitæ, per quos ingens aquæ copia profluit, quæ per ſiphones à ſuperioribus trãſmiſſa ab inferioribus deinceps excipitur. Superpoſita ſunt alueolis uaſcula haud abſimili alabaſtrorum forma, ex quorum cacuminibus aquæ emergunt, ipſæ quoque tumorem præferuidæ aquæ ſalebroſa mobilitate imitantes. omnino nihil hoc cliuo amœnius, qui præter aquarum multiplicem cõmendationem multis in partibus grata vmbra contegitur, quam facit frequens conſita ſylua. Aſcenſus leniter faſtigiatus idq; haud mediocri pecuniæ impenſa, cum loci natura ſua ſponte perarduus eſſet à dimidio cliuo, ubi ſcalæ terminãtur, multis obliquarum ſemitarum anfractibus mollitur. Dignitatem loci in primis augent quattuor xyſta, quæ recta, & plana totam latitudinem cliui tranſuerſam ſecantia gratiſſimas, ac ſalubres deambulationes, arborumque vmbra in margine cõſitarum opacatas præbent. Sed nullum opus toto hoc fundo tam conſpiciendum eſt, quam fontium complures, ac miræ extructiones. quarum tres in medio cliuo in ordinem gradatim poſiti decumano venientibus frontem aduerſam habent, reliqui latera fundi vtrimque exornant. Horum alij vaſtiſſima mole ſua horrore quodam comtemplantes perfundunt; alij præclaro artificio admirationes faciũt magna ſignorũ vi antiqui operis, & ĩpẽſo pretio paratorũ, tectorijſq; vermiculatis, & marmorato fere ornati. Neq; ego sĩgularũ formã explicare in animo habeo, non quod ſcribẽdi laborẽ fugiam, ſed ne earũ rerũ longior narratio tibi ſatietatem faciat, quã aſpectus facere numquã poteſt. formam tantum vnius exponam, qui perfectus eſt, cum reliqui nondum omni opere ſint abſoluti. Mons eſt non per

petuo

petuo iugo continuatus,sed multiplici cacumine inæqualis altitudinis distinctus, in eam formam, quã vulgo ouatam dicunt,curuatus e vastis prominentibus saxis eius generis, quæ assiduus aquæ defluxus, ex cliuo præcipitatæ facit, haud absimilia subgrundiorum stillicidijs colore pumicibus proximo, tanto artificio factus, saxorumque ignentium eminentibus molibus ita scite collocatis,ut rudem quandam speciem, & subhorridã naturalis montis, aspicientibus tamen gratam reddat. Huius montis infima pars tribus speluncis excauatur, quarum in media signum est mulieris in sella sedẽtis, dextra,& læua signa fluminum in cubitũ recubantium,omnia colossea. Ex antris magna uis aquæ in tria subiecta vasa effunditur, ex quibus illa assidue deffluens partim structili canali, ac recto, partim duobus tenuibus euripis excipitur, qui totum Faleris hemiciclum flexuosis recursibus ambientes aquam in craterem peruastum firmissimæ columnæ impositũ deferunt.Falere ipsum pluteo e columellis munitur. Ex cratere aquæ magna copia per totũ circuitum assidue redũdans ueluti cataracta emissa in inferiorẽ peramplam piscinam ouatæ & ipsam formæ precipitatur, tanto cum strepitu, vt proximorum voces vix exaudiantur. In medio cratere marmoreus globus extat, quattuor plũbeas fistulas sursum spectantes in triangularem formam cum vna media sit,defixas habens.E quibus quattuor aquæ imissiones in sublime emicantes, atq; inde deorsum curuatæ venustam speciem haud absimilem lilij floris exprimunt. In inferiore parte fontis,quæ superiore Falere decempedali altitudine depressior est,porticus ab interiore parte piscinam dimidiam curuato flexu, ut est natura loci, amplectitur, per quam deambulantes piscinam, atq; assidue deiectum imbrem per fenestras, quibus exterior paries aperitur, prospectant. Nec minimam loco addit commendationem eiusdem parietis pons exterior inter fenestrarum

inter-

interualla alterno ordine decē cubilibus excisa,in quibus Nereidū sigilla antiqui operis egregiæq; artis posita sunt suppositis vasis cubito innixa, quæ uasa ore in piscinam verso ingentem aquæ copiam magno impetu emittunt. neque modica additur venustas e platanis in area, quæ est ante fontem consitis grata vmbra locum opacantibus. Iam vero Antrum ad læuam areæ positū loci dignitatem cum primis auget magna signorum ui egregij operis, ac maximi pretij in parietum nidis in ordinem apte dispositis collocatorum exornatum, ad hoc picturis, & coronarijs ex marmorato, ac uarij generis uermiculato conspiciendū,quod in æstiuis caloribus Hexedræ vsum præbet. quæ à loci natura refrigerata (magna enim pars in dorso cliui partim humo egesta, partim saxo exciso est excauata)ac proximæ exterioris perstrepentis aquæ sonitu,interiorisque fontis in fronte hexedræ intrantibus aduersa murmure aures permulcente gratissimas præbet post meridianas sessiones. Hic fons ac triplex euripus cliuum transuersum secans, per quem aquæ à fonte manantes in alterum fontem, qui est e regione nomine, ac signis Vrbis Romæ, & Tyberis amnis insignē feruntur; atque ab eo in inferiorem late restagnatem lacum,cui maris est inditum nomen,deuoluuntur, non solum belle positi sunt ad loci ornatum,& ad oculorum oblectationem,sed subest quædam recondita haud inelegans ratio ad agri Tyburtis naturam exprimendam accommodata,quam commentus est celeberrimi nominis nostræ ætatis arthitectus mihique amicissimus Pyrrhus lygorius uir cum multiplici eruditione perpolitus, tum admirabili omnis antiquitatis cognitione præcellens. hāc explicare operæpretium duxi. Tres sunt in agro Tyburte fontes, ex quibus tres manant amnes, qui fines Tyburtes irrigant, ac deinde in vnum confusi tandem in Tyberim confluunt. Anio celebris nominis,Herculanius, Albunea ab albis aquis ita ap-

pellatus,seu,ut quidã putarũt,alia est eius nominis nõ ita vulgata ratio. quã nõ pigebit referre. Cũ Ino Athamãtis viri sæuitiã fugiens sese cũ Melicerta filio in mare præcipitasset à Libero patre misericordia nutricis cõmoto, seruata cũ filio est,amboq; Dij facti, Ino Leuchotea,Melicerta Palæmõ sũt appellati. Hoc ideo Poetæ fabulati sũt,quod Ino cũ filio nauigio cõscenso salutẽ fuga expediuit,quam, quia in Græcia nusquã postea apparuit,undis haustã dixerunt. At Ino post lungã nauigationẽ cũ in Italiã venisset, latinũ agrũ tenuit,& in finibus Tyburtibus cõsedit; latinoq; nomine Græci vĩ exprimẽte Albunea est vocata, quæ cum diuinæ mentis afflatu adeũtibus ex oraculo daret responsa,sibylla Tyburs appellata est,à qua & lucus,in quo consedit,& tẽplũ illi dicatũ, & fons,ac riuus emanans nomen accepeRũt. Duo igitur in hoc fonte recubantiũ fluminũ signa Anienis,& Herculanij imagines sunt,media sedens mulier Dea ipsa est Albunea; tres Euripi profluẽtes manãtes fluuios à fontibus declarãt; fõs e regione positus nomine, & signis Vrbis Romæ, & Tyberis insignis Euripos excipiẽs Tyberĩ ipsũ significat, stagnũ inferius maris locũ tenet, in quod & tres amnes, & Tyberis ipse euoluitur. Duo alij sũt a dextra & læua cliui fontes nõ illi quidẽ tam vastæ molis,sed operis dignitate, multisq; egregiæ artis signis,in primis vero Hydraulicorũ organorũ artificio non minus suspiciendi.in minore enĩ, qui omni opere est absolutus aquæ emergẽtes varios auiũ cantus imitantur. quos auiculæ, ex ære effictæ ramulis æreis ĩsidẽtes emittere videãtur per interualla modo ad recessũ noctuæ ex ære quoq; effictæ canẽtes,modo ad accessũ cãtũ intermittentes. Fons maior nondũ ad finẽ perductus horribili classico, oĩsq; generis tibiarũ vario cantu resonabit. Adeo excellentiũ artificũ industra in naturæ operibus exprimẽdis nihil nõ tentatũ relinquit. Quæ de fũdo dicẽda fuerũt,ijs quam cõmodissime potuimus explicatis, sequitur, vt ad

ædes

ædes tādē veniamus, quæ amplæ, & excelsæ, magnificeq; extructæ eiusmodi sunt, vt nihil ī ijs desideretur, uel ad habitationis cōmoditatē, vel ad domestici ministerij vsū, & explicationē, uel ad ornatus dignitatē. Triclinia .n. œcos, conclauia, cubicula perāpla habet, oīa leui tectorio expolita, egregijsq; picturis cōspicienda; cameras etiā coronarijs ex marmorato, atq; auro ornatas. Verū hæc cōia cum nōnullis ædificijs sunt. Illud est eximiū, & maxime insigne tres fōtes, vnus in ipso triclinico, duo reliqui in criptaporticu triclinij, & cōclauiū lateribus prætenta, qui per fenestras e triclinio, & cubiculis aspiciuūtur. ex quibus aquarum scaturigines varij formis emergētes, ac perstrepentes cœnantiū aures gratissimo murmure; oculosq; iucūdissima specie perfundūt. Affabre facti sunt, sūmoq; & politissimo, ac magni pretij artificio perfecti. Vnum, qui est in triclinio, describere satis habeo. opus est hyalostrotū e minutissimis tesserulis, neq; illud plana superficie, ac leui, qualis esse vermiculatorū solet, sed nouo quodā, ac venustissimo genere lapillis paullū eminētibus asperata. Antepagmenta, hyperthyrum, supercilium, corona varijs florum sertis, varijsq; arborum prominentibus speciebus distinguuntur. Cydoniorum rami varijs flexibus inter se implicati supra coronā veluti ī tympanū fastigiantur amplis, ac prolixis fimbrijs a corona vtrīq; pendentibus. Duo vtrimq; Telamones, quos etiam Atlantas vocari video, nympharum effigie ancones ab extremis coronidis crepidinibus pendentes capitibus sustinēt. fons Fauni a signo huius Dei fistulis canentis uocatur. Frons ædium est in septemtrionē uersa triplicē tredecim fenestrarū ordinē habens iustis paribusq; interuallis inter se distantiū. Aedificium enī in triū cœnaculorū altitudinē extollitur. Sed frōs perpetuā æqualitatē haudquaquā seruat. extremæ .n. partes vtrimq; eminēt veluti turres ædiū latera claudētes, & muniētes. Ex ijs, quæ diximus, facile vnusquisq; altitudinis, &

latitudinis modũ poteſt conijcere. Aditus oĩno duo sũt, alter ſuperior per periſtilyum, quod & ipsũ fonte Veneris egregij operis ornatur à ſigno recubãtis, & ad ſtrepitũ de cidentis aquæ dormiẽtis Deæ ita appellato, alter ab ipſo fundo, qui plurimũ dignitatis habet. Duplex .n. podiũ à media aedium fronte eminens altiſſimis columnis uſq; ad medium tabulatũ exaltatur egregio opere e marmore Ty burti perfectum. Scalæ vtrique ædium parieti iunctæ infimum mœnianum capitibus pertingentes geminũ aditũ ab vtroq; mœniani latere præbent. Iam vero quæ magnifico rũ ædificiorũ duæ ſolẽt eſſe præcipuæ cõmendationes, vt & proſpectũ habeãt, & ipſa in proſpectu ſint, eæ in his ædibus inſignes in primis, & eximiæ ſunt. ſũmo.n. & editiſ ſimo iugo cliui vndiq; cõſpecto poſitæ latiſſime patẽtẽ ip ſæ proſpectũ habẽt in ſubiectos latij cãpos, quibus impe rio quodã videntur ĩminere, Romaq; ipſa ſereno tẽpore ſub oculis eſt ita aperta, ut nonnulla publica ædificia editioribus locis poſita liquido ꝑſpicua ſint. Extremũ illud eſt, quod nullo modo à nobis prætereundum fuit, hortus ædibus dextra cõiunctus ſeptus muro, in quẽ ex interiori bus cubiculis eſt aditus perãplis uijs totũ locũ ãbiẽtibus mediumq; interſecantibus, ac gratas deambulationes præ bẽtibus, quadripartito diſtinctus egregijs, varijſq; generis topiarijs ornatus præcelſa in primis media craticia teſtudi ne anguloſo ãbitu rotũda, quattuor oſtijs peruia, qua uiæ hortum diſtinguentes in decuſſim cõmittuntur. quaterni fontes parietes oſtijs interiectos exornant in collium ſpe ciem conſurgentes minutis innumerabilium colorum lapillis, omniſque generis conchilijs opus ſcite uariantibus. Alterũ caput viæ lateri ædium prætentæ fontẽ habet rudi opere, qđ ruſticũ vulgo appellari diximus, quo nullum eſt cõtẽplãtibus iucundius, prægrãdibus eminẽtibus ſaxis pumicis ꝑſimili ſpecie muſco cõtectis herbiſq; inter natis naturalẽ ũbroſi antri ſpeciẽ reddens. Vnda guttatim

vndiq;

vndiq; manans, ac ſtillãtia ſaxa numquã intermiſſo fluxu irrigãs à ſubiecto labro gratiſſimo murmure excipitur. Eadẽ via per totã lõgitudinẽ marmoreo ſuggeſtu tripedalis altitudinis parieti iuncto ornatur perpetuo canali exciſo, cauiſque a latere perforato, per quæ topiaria fluenti aqua irrigantur. Exigui quoque crateres toto ſuggeſtu in ordinem diſpoſiti ſcaturigines emittunt ſalictem mobilitatem aquæ feruore turgentis imitantes. Nec vero ſiniſtrum ædium latus ſuo ornamento, & commoditate caret, ex quo duplex porticus ſuperiorum, & inferiorum conclauium ſolum altitudine æquans longitudinis pedum ducentorum, quæ vſque ad montis crepidinem porrectæ ſalubres, & gratas deambulationes ex ipſis conclauibus præbent. Subiectum eſt porticibus ſtadium ad luſum pilæ, vt nullum hoc in loco exercitationis genus deſideretur. Formam Tyburtini Ferrarienſis vniuerſam, & earum partium, quarum dignitas, & pulchritudo inſigniores ſunt, tibi Flaui ampliſſime ſummatim expoſui, non quod ſperarem, vt initio dixi, te ex meis, aut vero ex cuiuſquam ſcriptis qualis is fundus ſit, poſſe animo plane comprehendere, ſed vt iuſſa tua facerem, cui imperanti non parere nefas duxiſſem. Deinde vt cupiditatem tibi, vel commouerem, vel iam ſua ſponte commotam incitarem locum inuiſendi amœnitate, operumque, ac ſubſtructionum magnificentia in primis conſpiciendum. qua re nihil te putẽ hero meo hoc tẽpore gratius facere poſſe. Cui ne ſcio, an hoc meũ conſiliũ fundi deſcribendi, ſi rem vmquã reſcierit, ſim probaturus. Vir enim eſt vt factis magnificus, ita ab omni inani oſtentatione ingenio lõge remotus. Tu quidquid decreueris, me, vt facis, ama: ſicque tibi ꝑſuade, eam me tibi pietatẽ, quã debeo, perpetuo præſtaturũ, nulliuſq; hoĩs in te ſtudia vmquã fore, quã mea ardentiora.

Vale. Dat. Tybur: Tertio Non:
Auguſti. M. D. L X V IIII.

VBERTI

VBERTI. FOLIETAE
BRVMANVS
SIVE
DE. LAVDIBVS. VRBIS NEAPOLIS
AD. ANTONIVM. CASELLAM PATRITIVM. GENVENSEM

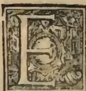

ANTONII. VACCAE IVRISCONSVLTI

Condita quin fuerit, quin instaurata iubente
Qualicumque quidem Numine Parthenope,
Ne modo præcipua Europæ uideatur habenda,
Verum Asiæ, & quot quot Sol uidet omniuagus;
Vix dubitet, tantæ molem qui uiderit Vrbis,
Qui cæli & terræ proxima, quique maris.
Argumenta tui si quis Folieta libelli
Legerit, id certo certius esse putet.
Forsitan & cupiet laribus patriaque relicta
Non alia extremum claudere sede diem.
Rebus in humanis permagna eloquentia uis est.
Maior ubi ueri nititur aucta fide.

VBERTVS

VBERTVS FOLIETA ANTONIO. CASELLAE S. P. D.

A est uirtus tua, eaque tua in me sunt merita Antoni, quæ mihi grata recordatione perpetuoque studio colenda esse intelligam: quæque non modo prædicatione apud homines, qui nunc uiuunt, illustranda, id quod contineuter ac sedulo facio, sed apud ipsam quoque posteritatem scriptis meis testata esse uelim. neque enim obscuræ esse debent eximiæ laudes tuæ in utraque fortuna conspectæ. Tu enim singularem animi magnitudinem non minus aduersis, quam secundis rebus semper declarasti: neque minus te hæ omnibus clarum & suspiciendum fecerunt, quam illæ, quod solidæ & raræ admodum uirtutis semper fuit, admirabilem ostenderunt. nam quemadmodum tum cum peramplas opes possidebas, nemo omnino de nostris hominibus erat, cuius Regia liberalitas ac splendor latius, aut in plures partes pateret, ita cum illis ministrorum tuorum culpa ac parum sincera fide decidisti, animi æquitas tui & constantia in tanta fortunæ iniuria ferenda in primis eluxit, cum tantum rebus tuis inflictum uulnus amicis tuis dolorem attulerit, tibi gloriam adiecerit. quippe qui te ostenderis tantis detrimentis nihil tua, sed amicorum duntaxat caussa commotum, quod facultatem tibi illis benefaciendi ereptam uideres, docueri sque, nullum esse in sapientium compositos animos fortunæ dominatum, quæ sua quidem tibi adimere potuit, tua adimere non potuit. in qua re me nihil mentiri, nihilque non credibile dicere, haud dubitabunt ij, quibus notus es, quique in rebus suis de te ac de bonitate tua periculum sæpe fecerunt. Tibi igitur homini mihi amicissimo, quemque ego pro haud leuibus tuis in me meritis, expertaque liberalitate unice diligo & obseruo, tum autem in omni fortuna egregio libellum hunc, quem Brumani nomine nuncupatum de laudibus Vrbis Neapolis amantissime scripsi, tantæ Ciuitatis pulchritudine & magnitudine captus, dicandum existimaui cum ijs de caussis, quas commemoraui, tum ut tibi & omnibus declararem, me non fortunæ tuæ, sed tui amantem semper fuisse. Simul quod argumentum pro singulari tua in præclarissimam Vrbem uoluntate, in

qua

qua sedes & domicilium tibi constituisti, pergratum fore putaui. Ac me dubitatio quædam nutantem fecit, qua scriptionis forma mihi utendum esset. Genus illud exile & familiare, quo epistolas scribimus, minime aptum materiæ uidebatur; contra amplum illud ac sublime & ornatum, longique illi ac pleni uerborum ambitus Panegyricum conficere in animo non habenti haudquaquam idonei uisi sunt. nudam enim rem sine ullo fuco ulloue amplificationis & exornationis genere exponere decreui. quæ tamen ea est, ut sua ipsa pulchritudine ac naturali uarietate nullis extrinsecus adiuta ornamentis delectet. Moderatio igitur quædam a nobis adhibebitur, medioq; quodam genere inter tenue & amplum illud utemur: atque ita temperabitur stilus, ut neque humilitate sua rem deprimat, neque nimia ubertate redundans segetes strangulet: neque si nos supra æquabile illud & mediocre attollere nolumus, idcirco nimium demittamus.

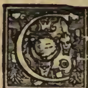
VBERTI

VBERTI · FOLIETAE

BRVMANVS

SIVE

DE. LAVDIBVS. VRBIS NEAPOLIS

AESARIS Brumani ingenium cum natura excellens, & ad maxima quæq; natum, tum assiduo labore, diligentia, industria ita excultum est, vt omnibus ijs rebus, quæ magnum ac clarum virum decent, illo instructiorem cognouerim neminem. Nam cum in omnibus liberalibus artibus primos ætatis annos contriuit, itaque in illis versatus est, vt nihil in vlla earum sit, quod illius scientiam effugiat, tum in Philosophiæ & iuris Ciuilis studijs eos progressus fecit, vt nihil magnum aut arduum ab illis facultatibus tractetur, de quo is non commode & copiose disputet. Ius quidem ciuile illi adolescentiam nondum plane egresso, quod ætatis tempus ceteris ad discendum datur, interpretandum publice mãdatum est. Quo munere magna cum ingenij & industriæ laude cõplures annos perfunctus est. Idem posteaquam relicto Gymnasio ad rempublicam gerendam animum adiecit, seque Romam contulit, mirum est, quàm subito omnium oculos in se conuerterit; quæ de se documenta statim dederit. quibus factum est, vt sapientissimus Pontifex oculos subito in illum coniecerit, illiq; in ipso ætatis flore haud leuem reipublicæ partem sustinendam mandarit. Durissimo enim ac difficillimo tempore illum Nuntium Neapolim misit, tum cum omnia inter ipsum & Vi-

L carium

carium istius Regni essent exulcerata; controuersiaq; de sacrosancta iurisdictione maxime arderet, quod Pontifex acerrimus Maiestatis & iuris Pontificij vindex, & assertor nulla in re illud imminui pateretur, auctoritatemque sanctæ huius Sedis illo in Regno superiorum temporum vitijs & hominum negligentia multis in partibus lapsam restitui vellet; Vicarius vero iuris, quod multorum annorum vsurpatione veluti præscriptum contenderet, retinentissimus esset; quibusque ante Brumanum hoc negotium datum est; ij in eo tractando parum cõmode versati essent; ac pro eo, vt inueterato morbo mederentur, ipsi noua vulnera addidissent, resq; ad apertum dissidium & ad turbas spectaret, Brumanus omnia sanauit, atque irritatos vtrimque animos, & contentione ipsa exacerbatos mitigauit; Vicariumque leniter animum eius tractando, tandem adduxit, vt in sacrosancta potestate esse vellet, seque ad Pontificis iussa & auctoritatem conformaret, atq; amborum voluntates mira coniunctione conglutinauit. Ita controuersia tot contentionibus tam diu iactata Brumani opera, diligentia, consilio finem tandem inuenit; resque in tranquillum statum redactæ sunt. In quibus rebus tractandis eam moderationem adhibuit Brumanus, ea cum lenitate omnia duxit, vt vtriusq; gratiam & beneuolentiam teneret. Neque vero ea, quæ deinde consecuta sunt, non præclaris initijs congruerunt. Quippe omnes mandati muneris gradus tanta cum ingenij, industriæ, diligentiæ, consilij, prudentiæ, innocentiæ laude ab illo seruati sunt, vt quod arduum in primis est, & illi, qui ipsum legauit Principi, & illi, ad quem legatus est, plane satisfaceret; atque vtrique æquè carus esset. Quæ res illi ad splendidiorem fortunam, & ad altiores honorum gradus haud dubie viam muniunt; hominumq; beneuolentiam & obseruantiam vulgo conciliant. Meum vero studium præter eximias has, & præstantes virtutes

alia

alia sunt, quæ ad illum trahant, illius nimirum in me haud exigua merita, singularisq. humanitas, ac morum suauitas, quam cum in quotidiana consuetudine, assiduoque vsu Romæ perpetuo sensi, tum vero Neapoli in primis expertus sum, cum ad eam Vrbem inueterati pedis, ac cruris morbi vaporario, ac Baianis fontibus curandi caussa accessissem, hospitio ab illo peramanter, ac comiter acceptus, honorificeq; tractatus ac commodis omnibus cultus. Cum igitur is Romam reuersus esset; Hippolytumque Estium Cardinalem Ferrariensem officij & salutandi caussa inuisisset, in longoque sermone, vt fit, mentio de Vrbe Neapoli sæpe incidisset, quæsiuit ex Brumano Ferrariensis, quæ sibi ea Vrbs visa esset. multos enim qui Neapoli fuerint, se se idem percunctatum esse; interque omnes magnam quidem ac præclaram esse Vrbem Neapolim constare, verum nonnullos in eius laudibus immodicos ac nimios sibi visos. qui eam Vrbem ceteris omnibus Europæ anteferre, & quidem magno interuallo non dubitent; quin etiam complures audiuisse, cum dicerent, se se specie ac magnitudine & pulchritudine illius Vrbis captos relicta patria, in qua nati sint, sedes sibi ac domicilium in ea Vrbe ac posteritati suæ collocare in animo habere. Cui Brumanus horum, inquit, numero præter Patriæ commutandæ consilium, me adscribe Ferrariensis; ac si illius Vrbis laudes oratione persequi possem, nõ dubito, quin me magis quam ceteros miraturus esses. effusior enim quam illi, tibi viderer. Sed res est maioris otij, ac longi sermonis. neque nunc vacare puto. cum me audire cupies, accersito. numquam enim me improuisum deprehendes. meditata enim mihi res est, multumque animo agitata, & de qua sæpe cum multis disserui; compluresque quamuis retractantes in meam sententiam traxi. Hic Ferrariensis, vacat vero, inquit, Brumane, pergratumque mihi feceris, nisi molestum

eſt, ac niſi quid negotij tibi eſt, cui nihil præuerti poſſit, ſi rem ingreſſus fueris. cupidiſſimus enim ſum tui audiendi, tuumque de re parum mihi comperta iudicium cognoſcendi. neque ſermo tam gratus longus videri poteſt. quin id mihi te loquente vſu veniet, quod de Demoſthenis orationibus dici olim ſolebat, eam eſſe pulcherrimam, quæ longiſſima ſit. Hic Brumanus ſe ſe in poteſtate eſſe dixi. neque enim illi imperanti non optemperare fas eſſe, atque ita orſus eſt. Ego igitur ſic Ferrarienſis ſtatuo, Vrbem Neapolim ſi vel illam vniuerſam ſpectemus, vel ſingulas partes, quibus Vrbes commendari ſolent, animo & cogitatione circumſpiciamus, illarumq; momenta perpendamus, eam eſſe, quæ ceteris omnibus Europæ Vrbibus, quarum excellens ſit præſtantia, immenſa, ac prope infinita laude ſit anteponenda. Quippe in qua ornanda, & augenda fortuna cum natura certaſſe videatur, adeo vtriſque bonis inſtructa, & cumulata eſt. Equidem non negauerim nonnullas eſſe ciuitates, quæ vua aut altera commendatione præſtent. Qua re tamen non ſit, vt Neapolis, quæ tot partibus ſit ſuperior, non illi anteferatur, cum ipſa ne eius quidem laudis, qua paullum alteri concedit, omnino expers ſit. Verbigratia Lutetia populi frequentia ac fori celebritate, cauſſarumque, ac iudiciorum multitudine vincit, at Neapolis quamuis duabus ijs rebus aliquanto inferior ceteris omnibus, quæ quamplurimæ ſunt, quæque partim non minorem, partim etiam maiorem dignitatem Vrbibus conciliant, longe antecellit. Opificum, & ſellulariorum copia, & opulentia Mediolani maior eſt: at ceteris rebus, quæ præſtantiores ſunt, ſuperior eſt Neapolitanæ Vrbis conditio: cum tabernis, & officinis ipſa quoque frequens admodum ſit; Celebrius eſt, & iopulentius Antuuerpiæ emporium, at ceteris in rebus Vrbi Neapoli, quæ commercijs terreſtribus, & maritimis

ritimis ipsa quoque abundat, multum concedit. Salubriore cælo vtitur Genua, verum præter hanc vnam gratiam, qua ne ipsa quidem Neapolis caret, qua tandem ex parte Genuam cum Neapoli conferemus? Ac ne longum faciam, si quis in ceteras Europæ Vrbes, quæ paullò conspectiores sunt, intuebitur, nullam inueniet, præter Neapolim omnibus naturæ, & fortunæ bonis cumulatã, & in qua nõ multa desiderentur. Quod vt planũ fiat, age singulas eius partes persequamur. Vtque res dilucidior sit, illas ad duo genera referamus, hoc est ad Vrbẽ inanimam, ac Ciuitatem animatam. Ferenda hæc sunt vocabula, quod nulla in præsentia occurrant, quibus subiectas notiones cõmodius explicemus. Inanimam Vrbem voco solum ipsum, situm, mœnia, portum, ædificia, plateas, totamq́ue Vrbis descriptionem. Ad animatam Ciuitatem pertinent Ciues, atque Incolæ; ac negotia, quæ tractant, muniaq́ue, quæ multa, ac varia in hac Ciuitate coluntur. Ab inanima igitur Vrbe initium facientes, prima erit regionis consideratio; quæ res ad Vrbium dignitatem commendandam haud dubie plurimum valet. Est autem posita Vrbs Neapolis in agro Campano, quẽ omnium scriptorum cum veterum, tum recentiorum consensus, ceteris omnibus agris totius orbis terrarum longe anteponit. Verba L. Flori huc transferre non pigebit.
„ Omnium, inquit, nõ modo Italia, sed toto orbe terrarum
„ pulcherrima Campaniæ plaga est; Nihil mollius cælo; de
„ nique bis floribus vernat; nihil vberius solo. Ideo Liberi
„ Cererisq́ue certamẽ dicitur. Nihil hospitalius Mari; Hic
„ illi nobiles portus Caieta, Misenus, & tepentes fontibus
„ Baiæ, Lucrinus, & Auernus quædam Maris otia. Hic ami
„ cti vitibus mõtes Gaurus, Falernus, Massicus, & pulcher
„ rimus omnium Vesuuius Aetnæi ignis imitator. Quæ Florus perstringit, & coarctat, nobis sunt explicanda, & dilatanda. Prima cæli est cõmendatio, In qua re multus esse

nolo

nolo. Illud tantum dicã, perpetuum ibi esse ver; neque floribus tantum vernare Neapolitana littora, sed nullam partem anni florum ac fructuum expertem esse; numquã regionem aut frigore rigere, aut niuibus horrere, aut gelu torpere. Ad solum venio. Eas fere esse regionum naturas constat, vt quod solum pingue, ac ferax sit, necessarijsq; fructibus abundãs, id minime amœnum esse soleat; contra quod amœnum est, ab vbertate destituatur. Eiusmodi esse circumpadanos campos, & Ligusticam oram cernimus. quorum illi frumenti, ac lactis, necessariarum quęrerum feracissimi amœnitate Ligusticorum littorum carent. Cõtra maritimæ Liguriæ omnibus amœnitatibus referta ora solo macro, & exili vtitur. Vsque adeo vtraque laus eandem regionem raro commendat. At ea est agri Campani gloria, vt in illo fœcunditas cũ amœnitate certet; omnesque regiones, quæ alterutra tantum laude præstent, vtraque vi superet. Nam vbertas tanta est, vt merito Bacchi, & Cereris certamen hoc solum vocet Florus, Vtrorumque enim vsum, neque mutuo se impedientem idem solum præbet. Cuius gratiæ nescio an vlla alia regio particeps sit. Arua enim ipsa arbustis, iisque frequẽtissimis consita passium sunt; eæ populi sunt patentissimis ramis diffusæ, & in vastam proceritatem cõsurgentes vitibus amictæ, quæ geniculato procursu ad cacumina scandentes, atque inde præcipitatæ ad solum vsque peruenientes ea sunt feracitate, vt vna arbor eam vini ferat vim quod quinque clitellariorum mulorum iustum onus sit. At quæ vina? omnium toto orbe generosissima, quæque veteribus in summo pratio fuerint: Massica, Cæcuba, Falerna olim appellabantur, nos omnia vno vocabulo Græca appellamus; quorũ prestans laus prouerbio ab omnibus accepto declaratur. Tres enim Græcas res esse prædicant, quæ in suo quæque genere principem locum obtineant. hoc est Græcum ventum, Græcam puellam,

Græcum

Græcum vinum; denique id vinum est, quod ex hoc Regno exportatū impenso pretio paretur, atque in Principum mensis palmam obtineat. Idem solum frumenti ita ferax est, vt a nullo, quod ea laude excellat, vincatur; quodque multis in locis si biennium quieuerit, quatruor cōtinuos annos restibile fiat. Huius agri pars ea, quæ Neapoli, & Capuæ interiecta est, fertilitate ceteras vincens laboriæ a veteribus vocata est, quo nomine nūc tota Cāpania appellatur, siue, vt nonnullis placet, quod in eo agro colendo plurimus exudetur labor; quod pingue solum vi sua molientium manibus reluctetur, siue quod vero proprius puto, quod hoc in primis solum dignum sit, in quod hominum industria, & labor insumatur, neque vmquam a cultu cesset. Amœnitati vero & pulchritudini Neapolitanorum littorum quæ vlla non dico ora, sed oratio par esse possit? Est enim posita Vrbs Neapolis in sinu, qui inter duo promontoria Misenum, & Mineruæ in septuaginta circiter millium passuum ambitum introrsum recuruatur; cum ostium quindecim passuum millia pateat; quod ipsum Insulis Prochyta, Pitecusa, Capreis ab vtroque cornu obiectis coarctatur, alteroque portu inter oppidum Puteolos, & Misenum promontoriū excauatur. Cingitur hic sinus mollibus vndiq; & placide accliuibus collibus; qui neq; nudi sunt soli, neq; syluestribus arboribus vestiti, sed vitibus, arboribusque pomiferis omnis generis amicti; tantaque est pomorum copia, & varietas, ac suauitas, vt in hac plaga non modo Baccus, & Ceres, sed Pomona quoque sedes, ac domicilium collocasse videantur. Frequentantur in primis nobilissima illa omnium arbore Medica, quam cum paullo intentius contemplarer; eiusque bona mecum reputarem, ac mirarer, sic statuebam, rudem plane fuisse veterum ætatem, cui tam felix arbor fuerit ignota. De cuius ac pomorum, quæ fert, laudibus, ac natura subijt animum

cupido

cupido nonnulla attingere, atque hic inserere. Vnum genus est, sed variæ, ac plurimæ sunt species, pomaque forma, colore, magnitudine, sapore, succo inter se differunt. Nam alia vt citrorum, & limonis colore albo sunt, & in longitudinem producta; alia vt citriorum lutea, & orbiculata, alijs cortex crassior est, vt ijs ipsis limonibus, & citris, cum ipsum citrum totum fere cortex sit; perexiguosque nucleos habeat, ceterorumque omnium generum magnitudinē exuperet, suauiorque gustu cortex sit, quam ipsa nucleorum caro, cum contra in citrio tenuior cortex amaritudine sua à gustu respuatur; neque nisi conditus sapiat. Sed naturam omnium persequi infiniti operis fuerit. Terminabitur igitur discriptio nostra citrio, cuius pomi maior vbique est copia, & prima commendatio. Pomum rotundum, cortice crasso, & carnoso, colore auro persimili; vnde nonnulli malum aureum esse putauerunt, exterius leui, interius lanuginoso, & albo octonos, aut plures nucleos continet in orbicularem formam compactos, molli membrana contectos, & inter se distinctos; striato ambitu; nucleorum torulis eminētibus quorum caro granosa est; succusque natura acidus; nonnullorum etiam dulcis, verum id ab artificio originem habere putatur, quod tamen in naturā abijt. humectiora cibis condiendis magis apta sunt; ficciora esu suauiora. omni anni tempore a ramis recentia decerpuntur. sero enim annuoque curriculo ad maturitatem perueniunt, ac tam diu in arbore matura perennant, dum succrescentia maturescere, ac subrubere incipiant; nec prius desinant, quā succedentia sint ad perfectā maturitatem adducta; iamq; tertij anni flores cæperint vernare. Quo fit, vt nisi quis in illis legendis præproperus fuerit, geminati in eadem arbore duorum annorum semper conspiciantur fructus alij perfecte maturi, alij vel subnascentes, vel acerbi, vel maturescere incipientes, vel ad maturitatem iam spectantes,

prout

prout plus minusue tempus anni iam processerit. Neque nobilissimi pomi recentis tantummodo vsus est, sed etiam conditi, & longum tempus asseruati, totque ac tam varias condituras recipit hoc pomum, vt ex illis vel solis falgamorum cella possit repleri. Neque vero felicissimæ arboris gratia solo pomo terminatur; sed cum floribus quoque & folijs communis est. Nam folia ita mollia sunt tactu, vt reliqua omnium arborum folia præ illis scabra, & aspera sint, contrectantiumque, ac prementium manus suauissimo odore veluti vnguēto pretiosæ notæ delibutas perfundant. Flores vero candidissimi non modo suauitate odoris ceteros vincunt, sed tanto etiam virtute, vt cum reliqui non nisi naribus admoti fere sententiantur, ij odorem tam late fundant, vt non modo circumiectum aer perfundant, sed quibusdam spirantibus ventis ad eos, qui felicem oram nauigijs prætervehuntur, longissimo maris interuallo perueniant. Cuius odoris suauitas non simul cum floribus decidua est, sed humor ab illis distillans ab igne expressus ac lagenis vitreis asseruatus suauissimi odoris vsum perpetuum præbet. Iam vero arbor ipsa perpetuo virens orbiculari forma, ac densissimis frondibus conspicienda ea est, vt si quis illam verno tempore pomis, & floribus onustam contempletur, tribus diuersis coloribus eam variantibus, ac veluti acu pingentibus, eam miratus esse dicat arboris pulchritudinem, & varietatem, quæ auri fulgorem pomis; margaritarum candorem floribus; smaragdorum viriditatem frondibus exprimat. Eædem laudes in ceteras species conueniunt, quæ forma tantummodo, ac magnitudine, & colore pomorum diuersæ sunt, id quod in ceterorum malorū genere vsu venire scimus. Hæ arbores, simulque mollissima myrteta, quibus solum vestitur cum perpetuo virore, & odore, tum topiariorum textu, quibus ea arbor apta in primis est, totam oram conspiciendam faciunt, quam etiam mire exornant

quamplurima oppida,& ædificia, quæ passim cernuntur. Eximia illa additur gratia tepentium fontium, qui non modo delicatum vsum balneorum præbent, sed ad complura morborum genera sananda, & leuanda miras habent virtutes. sulfureæ etiam sunt venæ,ex quibus exhalans vapor per subterraneos specus ad corruptos humores exiccandos, debilitataque membra corroboranda, doloresque tollendos mirum in modum valent.Sed nihil ad locorum amœnitatem & pulchritudinem cōmendandam maiorem vim habet, vt mihi quidem videtur, quã prospectuum iucunditas. Cuius rei sine cōtrouersia huic oræ palma tribuitur. Nam cum prospectus dupliciter cōmendentur: vel ex ipsa aspectus ratione,iustaque dimensione, vel ex rerum, quæ aspectui subijciuntur, specie, ac varietate, mirum est quantum vtraque re Neapolitani prospectus ceteris omnibus antecellant. Etenim cum nimis propinqua loca cursum radiorum ab oculis exeuntium cohibentia aciem visus perstringant, ac veluti carcere cōstringant, quæ offensio iucunditatem aspectus debilitat, ac plane tollit, contra infinitus prospectus nullis locorum terminis circumscriptus per immensam vastitatem excurrens; nulloque loco consistens, aut quiescens veluti lassetur, & hebetetur, nullaque obiectæ speciei iucunditate perfusus, aut recreatus languescat, ac plane iaceat, vtroque incommodo caret Neapolitana ora. Per amplum enim Theatrum, circumiectæque Insulæ satis laxamenti oculorum aciei ad excurrendum præbent;eandemque obiectu suo terminant, ac circumcludunt, ne latius diffusa dissipetur,& euanescat. Hic prospectus cum ex omnibus sinus partibus pulcherrimus, & iucūdissimus petitur,tū vero si quis tranquillo mari ex ipsa Vrbe Neapoli,quæ in medio sinu posita toti oræ veluti dominatur, atq; extantibus in illa locis,ac collibus,quos mœnia com plectuntur ipsam subiectam tantæ magnitudinis Vrbem,
portum

portum omnis generis nauigijs refertũ;superbam molem pulcherrimæ arci coniunctam, velificantes naues vltro citroque commeantes contemplatus fuerit, circumferensque oculos vniuersum in circuitu sinum in crateris formam curuatum, amœnissimas Insulas; frequentia, ac magnifica suburbana ædificia, egregia per totum sinus ambitum oppida; nitidissimos colles, lætissimas arbores; perpetuum hortorum, & topiariorum virorem, quibus omnia circumuestiuntur, maritimaq; antra, & opacos scopulorum secessus circumspexerit; clementissimique cæli teporem senserit, non iucunditate modo, sed admiratione, & horrore quodam perfusus dicat, naturam cetera orbis loca alia alio fauore amplexam; maioreque beneficiorum copia alia alijs impartitam; at in felicissimã hanc oram vniuersam benignitatis suæ vim ac cumulum effudisse; cumque multis in orbis locis maiore gloria, quàm alibi consederit, in hac regione sedem ipsam Imperij, ac Regiam sibi constituisse. Iam Vrbis mœnia ingressi præcipuas laudes attigimus, Portum, Molem, Arcem, colles, prospectus; nunc reliqua explicemus. Nõ satis hæc Vrbs in latitudinem patet; minusque quam pro magnitudine, & immensis opibus ampla est, quamuis nouissime Petrus Toletus Vicarius Cæsaris pomerium protulerit; Vrbisque longitudinem produxerit, receptusque intra mœnium septa collis ambitũ Vrbis auxerit. Vrgentibus enim a tergo collibus coarctatur. quo fit vt præter eam partem, quã Toletus addidit, quæ pulcherrima omniũ est, quæq; dignitatem huius Vrbis mire auxit, ac præter amplum decumanum hæc Vrbs angustioribus semitis & angiportis vtatur; neq; multæ in ea sint perpetuæ viæ, sed omnia sint anfractibus, & flexibus implicata. quin etiã præter forum mercati, quod peramplum est, nullas satis laxas areas, aut campos habet. Sed hæ angustiæ altitudine ædificiorum compensantur excelsis cænaculis sublatorum. Illudque

M 2 est

est in hac Vrbe eximium, quod cum in ceteris Vrbibus tenuiorum, & plebeiorum tecta humilia fere sint, in hac infimorum ædes altitudinē nobilium domorum æquent; omnesque fere in quintam contignationem, nonnulla etiam in sextam consurgant, quæ totidem familijs sedes præbeant. frontiumq; specie, & pulchritudine nobilium domibus pares sint. nam ostia, & fenestras affabre factas habent, antisque & epistylijs, ac zophoris & coronis ornatas. Quæ laus haud scio, an vlli alij vrbi contingat. Ipsis porro nobilium domibus nihil ad magnificentiam deest. Nam maxima pars e lapide quadrato sunt, peristyliaque habent, atque ornatissimas, & laxas porticus, quæque vnica huius Vrbis commendatio est, maxima illarum pars pensiles hortos habent felicium arborum syluis consitos ad secundam cōtignationem sublatos, in qua Herilis habitatio est, cum reliqua familia in inferioribus, & superioribus locis cubet, vt ex ipso Triclinio, ac cubiculis, quibus Herus vtitur, sit in hortos ex æquo loco transitus. Quare vt nihil esse potest in priuatis ædibus aut ad vsum commodius, aut ad hilaritatem, & amœnitatam iucundius, ita illud ad Vrbis gratiam cumulandam in primis est insigne, quod bis in anno vernantibus floribus omnes Vrbis partes, omnesq; plateæ suáuissimo odore se fundente fragrantes imaginem quādam felicium Insularum, quas Poetæ fabulantur, peregrinis insolita re obstupefactis præbeant. Iam vero vt nullum absit bonum saluberrimæ & liquidissimæ aquæ tanta est, ac tam exuberans copia, vt amplissimo aquæductu in Vrbē inducta non modo per Vrbem passim in Castella ingentē vim aquæ ad publicum vsum fundentia distribuatur, sed in omnes fere priuatas nobiliū domos, quæ quidē in inferiore Vrbis parte positæ sunt, per plumbeas fistulas illata nō modo necessarijs vsibus, sed amœnitatibus etiā fontium, & hortorū irrigationibus sufficiat. Hæc fere de Vrbe inanima, circūiectaque

ctaque

ctaque regione paucis perstringenda visa sunt, in quibus nimius fuisse videri non possum, quod quæ voluptas contemplantis oculos tenet, eadem loquentis cogitationem comitetur, ac quemadmodum videndi vis lætissimo aspe ctu, ita animus iucundissima recordatione numquam satietur. Sequitur vt ad Ciuitatem animatam considerandã accedamus, quæ pars longe maior, & grauior est; in qua Ciuitate omni bonorum genere cumulanda nõ minores Fortuna exercuit vires, quàm Natura in regione ornan da, vt non Cereris modo, & Bacchi, vt veteres dixerũt, sed quod longe præstabilius est, naturæ, & fortunæ certamen, vt initio dixi, Ciuitas hæc esse videatur. Quę res perspicua erit, siquis res, quibus magnarũ Vrbium dignitas max. Illustratur animo & cogitatione complexus fue rit. Eàs ego quattuor inprimis esse statuo. Primum Inco larum frequentiam, deinde Ciuium opes & fortem; tum negotia, & cõmercia, postremo Imperij magnitudinem. Hæ res tantã vim habent ad Ciuitatum dignitatem extollendam, vt quæ Ciuitas vna exijs laudibus præcellat, ea in prima commendatione ponatur. In quàm alto igitur fa stigio Vrbem Neapolim locabimus, quæ omnibus ijs bo nis ita floreat, vt ceteras Ciuitates ea ipsa laude, qua singulæ commendantur, longe superet? Singula mẽbra per sequamur. Atque in Incolarum multitudine breuis ero, quod ea res explicatione longa non egeat. Ducenta circiter millia Ciuium capita (omnẽ ætatem & sexum vtrũ que complector) esse pro comperto affirmant; idq; ducta tritici, & annonæ ratione, alijsque certissimis argumẽ tis perhibent cõstare; qui numerus a nulla Europæ Ciui tate præter Lutetiam, superatur; a quãpaucissimis æqua tur. Verum non tanta est in multitudine, quanta in gene re hominum commendatio. Natura enim acutissimi sunt ingenio que præstantes, & ad omnes magnas res apti; linguaque ita prõpti, vt eloquẽtia naturæ beneficio eius Re
gionis

gionis propria esse videatur; plurimiq; omnibus ætatibus in hac Vrbe, ac toto Regno, omni doctrinarum laude omnique litterarum gloria floruerint. Aptique in primis militiæ sunt, quod ingens sit & in corporibus robur, & in animis vigor, manuque strenui sint, & animo audaces, contumeliarumque, & iniuriarum minime patientes; suique ipsimet acerrimi vindices; quique pro dignitate tuẽda nullum recusent discrimen. Equestris præterea rei vsu peritissimi, in qua exercenda maximam operæ, & ætatis partem nobilitas positam habet. Iam vero, quæ altera erat laus, ea est Neapolitanæ Nobilitatis conditio, atque is fortunæ status; eæque sunt Ciuium Neapolitanorum opes, quæ non fidem modo, sed admirationem pene exuperent. Cuius enim animum stupor quidam non defigat, cum secum repurauerit, Neapoli plus septingentos Ciues esse Vicorum, Castellorum, Vrbium etiam dominatu conspiciendos, in quibus plus centum sint Principum, Ducum, Marchionum, Comitum titulis insignes; magnusque eorum numerus sit, quorum annua vectigalia dena aureorum millia excedant, nonnullorum etiam ad quinquaginta millia, aut eo etiam amplius perueniant. Vt vere dici possit maiorem prope esse in hac Vrbe fiduciarias Ditiones obtinentium, ac populis dominantium, quàm in multis alijs opificum, & sellulariorum numerum. Paullo plus quam æquum sit, sibi assumere Neapolitani, tumidioraque esse hominũ ingenia, ac de se, & de Ciuitate sua paullo iactantius, & inflatius loqui existimãtur. quod si quis secũ reputauerit, fortunã hominibus animos, ac spiritus facere, fortasse illis ignoscat, si nimia rerũ copia, affluẽtesq. opes illorũ orationẽ paullo lõgius interdũ ꝓuehãt. Negotia vero, quod tertiũ ad cõmendationem proponebatur, Dij ĩmortales quã multa, quã magna, quã multiplicia sunt, siue opificiorũ copiã, & varietatẽ spectes, totãq. Vrbẽ tabernis refertã aspicias, siue in maritima, & terrestria cõ-

ſtria cõmercia, mercatorumq. frequẽtiã intuearc; ſiue ad iuriſdictionem & forenſes cauſſas animũ conuertas. Maritimorũ quidẽ cõmerciorũ teſtis eſt portus onerarijs, & omnis generis nauigijs perpetuo refertus; nullaque Vrbs eſt tota Italia, in quam maior mercatorum copia commigret: quæque illos cum maiore quæſtu, marioribusque compendijs dimittat. Ampliſſimæ ſunt ſocietates in vectigalibus publicis exercendis, & in ceteris omnibus rebus, in quibus mercatorũ elaborat induſtria, occupatæ. Cauſſarum vero forenſium multitudo tanta eſt, quantam vnã in Ciuitatem inducere poteſt tanti Regni amplitudo. Quæ res immanem pecuniæ vim, immenſasque opes huic Vrbi accumulat. argumento eſt Iuriſconſultorum, & Scribarum infinitus numerus, qui ex tenui re ad ampliſſimas opes perueniunt; quique magnificentiſſimas paſſim comparant, & ædificant ædes. latifundiaque & ampliſſima patrimonia ſucceſſoribus relinquunt. Poſtrema laus fuerat Imperium, quod omnibus ijs Prouincijs definitur, quæ inter ſuperum, & inferum mare a Latio, & Piceno totam Italiæ longitudinem vſque ad Rhegiũ promontorium terminant. Quæ omnes vno vocabulo noſtra ætate regnũ Neapolitanum appellantur. quo Regno etſi nonnulla ampliora ſunt, latioribusq. finibus patent, tamen cum plures ſint in illis iuriſdictionis ſedes, neſcio an vlla Vrbs vaſtis in illis Regnis ſit, in quam maior populorũ frequentia confluat; à quaue plures Prouinciæ petant iura. Sed quantum huic Regno de magnitudine decedit, tantũ dẽ de nobilitate, & felicitate accedit. Nullus eſt enim toto orbe terrarũ ad cõmercia opportunior ſitus, quippe qui mare mediterraneũ mediũ ſecans, ac veluti nota diſcriminans, & in oẽs cæli plagas vergens cõmodiſſimos, ac breuiſſimos ĩ Africæ, Aſiæ, Græciæ, Illyrici oras habeat traiectus, atq. vtraq. eius littora omnibus amœnitatibus arborũ cõſita frequẽtiſſimis, & tutiſſimis, perãpliſq. protubus,

ac quãuis magnarũ classium capacibus sint excauata. Sed de huius Regni laudibus agere in præsentia nõ necesse habeo. nã & res bene longũ panegyricũ magnitudine sua postulat; & mihi Vrbem tantũmodo Neapolim describere propositum est. Illud tantum omittere non possum, eam esse huius Regni felicitatem, vt fructuum copia, varietate, præstantia ceteras omnes orbis regiones vincat: nam nulla omnino re ad humanum victum, & cultum tam necessarium, quam delicatum eget importata, & ipsum tantam fructuum copiam ex se effert, quæ cum necessarijs incolarum vsibus affatim suffecerint, quæ superant exportata tricies centum aureorum millium numum pretiũ conficiant. Ingens enim vis tritici, generosi vini, olei, saccari, serici, lanæ, carnium, cumini, croci, Mannæ quoque, & Reobarbari, ac ceterarum denique omnium fere rerum, quæ vsuum necessitas, & amœnitas postulat, ex hoc Regno in omnes orbis partes exportantur. Sed nulla re æque commendatur hoc Regnum atque generosissimorum equorum gregibus, qui erecta, & præcelsa forma; eoque vigore & virium robore, vt omnia aduersa impetu prosternant, bello supra omnes quos natura fert, apti existimantur; quique impensissimo pretio, ac quincuplo fere pluris, quam reliqui multarum regionum equi comparantur, quibusque potissimum, si illorum facultas est, Reges, ac magni Duces, & Proceres prælium inituri salutem suam cõmittant. Quam igitur Vrbem cum Neapoli conferemus? quam cum illa in pari laude ponemus? quæ Ciuitas ad illius gloriã aspirabit? atque adeo quæ non illi plurimum de dignitate cõcedet? De cuius laudibus hæc adumbrasse satis sit; quæ pro dignitate explicare maioris otij, & ingenij fuerit. Ego enim me Ferrariensis imperio tuo satis obsecutum puto in locis notandis, req; nuda tibi ante oculos ponenda. quam qui otio abundant, & dicendi vi prestant, qua

ego

ego vtraque re careo, orationis copia dilatandam, & illustrandam suscipere possint. Vberrima enim materia est, & amplissimus campus, in quo eloquentia excurrere possit. Multos, vt omnia sunt humana, fore non dubito, qui sententiam meam improbent, meq́. reprehendant, quin etiam nonnulli indignentur, & stomachentur, me multarum Vrbium gloriam, quarum dignitas multis, & eximijs naturæ, & industriæ bonis in primis commendetur, obscurasse; ac tantis, & tam multis Ciuitatis Neapolitanæ laudibus pene obruisse. Hic Ferrariensis, quid (inquit) alij existimaturi sint, ipsi viderint. Illud ex te quæro Brumane, etiam ne Romæ, & Venetijs Neapolim anteponas? Cui Brumanus, Ego (inquit) sic statuo Ferrariensis Vrbem Romam, si veterem illam spectes, nullam iam esse; reliquias tantum priscorum ædificiorum, & ornamentorum extare: quæ res cum verius cælestes, quam humanæ sint; ac si ita loqui fas est, prope Diuinæ, ipsa cælestium rerum, vt ita dixerim, fragmenta omnibus humanis rebus quamuis integris longe præstare; eiusmodiq́ue esse eas reliquias, ut non Neapolim modo, sed omnes orbis terrarum Vrbes præ illis minimi faciam. Ea est enim illarum maiestas, vt intuentium animos veneratione perfundant; stuporeq́ue quodam mentes contemplantium defigant, ac non modo orbis terrarum Imperij memoriam renouent, sed ipsum adhuc imperium spirare videantur. Nouam autem Romam quod Religionis arx, & domicilium sit, quodq́ue, Christianæ Ecclesiæ caput in ea sedes habeat collocatas; quodq́ue ab illa sacra iura cunctus Christianus orbis petat, eximiam ijs de caussis esse confiteor, nullamq́ue omnino Vrbem cum sacrosancta hac conferri fas esse. Venetias vero, cuius Vrbis maiestatis plena imago mihi semper animo obuersatur; quæq́ue Patriæ

N chari-

charitatem apud me obtinet; cuiusque Vrbis gloria, & opibus Italiæ dignitas, & salus in primis nititur, non in terra, sed in mari sitas esse dico. Quare Vrbem illam veluti extra orbem positam, extra certamen quoque esse debere. Habes Ferrariensis meam de Vrbe Neapoli sententiam. quam si tibi verbis parum probaui, haud dubito, quin ipsius Vrbis aspectus, si ad illam te vmquam accedere contingat, sit probaturus.

VBERTI

VBERTI · FOLIETAE DE · NONNVLLIS · IN QVIBVS. PLATO. AB. ARISTOTELE. REPREHENDITVR

AD. ANTONIVM. VACCAM IVRISCONSVLTVM. EXIMIVM

VLTVM ſolet Antoni Reſpublica Platonis ſermonem dare, reſque in conuiuijs & in litteratorum cœtibus, ac quotidianis congreſſibus ingentibus contentionibus, & diſputationibus iactatur; ac ſententijs certatur. nam maxima pars, quæ Ciuitas inter mortales numquam fuerit, eam omnino conſtitui poſſe negant; totamque hanc opinionem commentitiam plane, & nugatoriam eſſe affirmant, quæ ad mentis quidem cogitationem ſpeciofa ſit, ad vſum vero,& ad hominum uitam numquam accommodanda. Contra alij ijq. pauciores eiuſmodi Ciuitatem inter homines numquam fore ſperant, uerum facultatem prorſus non tollunt; quin etiam affirmant, ſi tanta ſit alicuius populi felicitas, ut talis Reip. forma apud illum conſtituatur, illisq. inſtitutis aſſuefiant homines, ſempiternam Ciuitatem illam,aut longe pluribus ſæculorum ætatibus, quàm ceteras omnes, quæ diuturnioris æui fuerint, duraturam. Multa ij, qui a Platone diſ-

ſentiunt, reprehendere in illo ſolent rerum communitates; promiſcua connubia, virilia, ac bellica munera cũ mulieribus communicata, contra Platonis propugnatores multa reſpondent. Atque vt promiſcua coniugia in præſentia omittamus, quæ Diuina lege interdicta ſunt, vituperationem munerum bellicorum hiſtoria Amazonum, quæ certiſſimis, & grauiſſimis auctoribus conſtat, plane refellit. rerum vero communitas cur tandem facultatem non habeat, quam noſtra ætate à plerisq. hominũ inſtitutis, & ſectis coli uideamus? Neque vero Platonẽ, inquiunt, ab Ariſtotele recte reprehendi, eo quod negat rebus communicandis id aſſequi Platonem, quod contẽdit, vt ſcilicet cauſſæ diſcordiarum inter homines tollantur, cum contra manifeſte appareat, hanc ipſam rerum communitatem, vel præcipuam eſſe cauſſam litium, communemq. hanc rerum poſſeſſionem innumeras controuerſias inter poſſidentes gignere, quæ poſſeſſio ſi dirimatur, dirimi etiam lites. Vt in hoc meo, & tuo de hominũ vita tollendo lites, & diſcordiæ non tollantur, ſed inducantur. In qua re Ariſtotelem aiunt perpetuo ſtudio Platoni aduerſandi eo errore lapſum, quod non animaduerterit, rationem ſuam in hoc vitæ genere, quo nunc vtimur, ſuſcipi poſſe, in quo homines res poſſidere ſeparatim poſſunt. verum eam non ualere in ea ciuitate, cuius legibus, & inſtitutis ſeparata rerum poſſeſſio ciuibus ſit interdicta. quid enim de illa re inter ſe ambigant homines, quam ad ſe priuatim trahere, ac ſeparatim poſſidere non poſſint? Vſu ſæculi noſtri, vt diximus, coargui Ariſtotelem, in quo tot ſint opulentiſſima cœnobia, quæ latifundia, & ampliſſima vectigalia poſſideant; de quibus tamen diuidendis nullæ ſint inter Monachos lites, quippe quibus cõmuniter frui illis neceſſe ſit, neq. ſuam quiſq. partem ſibi priuatim poſſit aſciſcere, nullæq. proinde diſcordiæ, ac rixæ, nullæq. odiorũ cauſſæ inter illos oriãtur.

tur.

tur. Sed facere hoc non nouum Aristotelem, aiunt, vt de Platone quantum possit, detrahat, ac quæcumq. eius viri possit ad reprehensionē carpat, qua in re sæpe ipsum, pace illius dixerint, turpiter labi; Platonisq. vicem sese ipsum vlcisci. veluti cum honestatem ab vtilitate seiungit, aliquaq. honesta esse affirmat, quæ vtilia non sint, vtiliaq. esse multa, quæ honesta non sint, contēdit. quare quid pugnātius inter se loqui potuisse tantum cetero qui Philosophum? honestum enim esse quidquid cū virtute coniunctum est; contra inhonestum quidquid vitio sum. hoc igitur posito, nihil cuiquam aut homini, aut arti, aut instituto vtile esse posse, quod à fine, qui arti illi propositus est, abducat; contra omnia vtilia esse, quæ ad finem illum ferant, siquidem finem in omnia, quæ ad finē illum assequendum comparata sunt, sua se vi fundi, resq. omnes speciem ab illo accipere; recteq. dici à fine omnia pendere. Igitur cum vltimus hominum finis, summumq. bonum, ac beatitudo ipsa teste Aristotele ipso nihil aliud sit, quàm virtutis prōptus, & expeditus vsus; ad hunc autem altissimum gradum facilis vsus virtutis, vt ipsemet Aristoteles docet, virtute ipsa duce, assiduoque illius vsu, & crebra vsurpatione perueniamus, contrariis vero actionibus ab illo procul arceamur, fieri, vt omnes actiones honestæ, quæ eædem cum virtute coniunctæ sunt, necessario vtiles sint, quippe quæ ad summum illud bonum, summamq. illam vtilitatem, in qua omnia homini sunt, viam expediant. Contra inhonestæ; ac cum vitio coniunctæ inutiles plane sint, quæ ad hunc ipsum finem, summamq. illam vtilitatem iter intercludant. quo fieri, vt si quis ius violet; & ab honestate discedat, vt magnas opes, & potentiā pariat, inutilem in primis sibi rem faciat, quippe qnæ ad veram, & summā illam vtilitatē iter moretur, atq; adeo obsepiat. Ac ne illud quidē leue esse erratū; nec minus secū ipsum pugnare Aristotelē, qui in

Politicis

Politicis diserte affirmet, posse aliquem bonum Ciuem esse, qui idem bonus uir non sit; contra malum aliquem Ciuem sæpe bonum uirum esse. Vt si quis in corrupto aliquo reipublicæ statu leges ferat iniustas, atque alia iniusta quidem faciat, uerum quæ ad statum illum tuendum sint accommodata, is malus quidem, & improbus uir erit, uerum bonus illius Ciuitatis Ciuis, quippe qui statum illum tueatur. quam orationem ut in usu loquendi forensi suscipi posse, ita Philosopho turpem in primis esse, cui non ad uulgi opinionem, sed ad ueritatẽ res sunt exquirendæ, & nominandæ; ipsius quidem Aristotelis principijs aduersari. bonum enim ciuem eum tantummodo esse, qui quæ ueri sunt Ciuis munera colit, munus autem, & officium boni Ciuis esse, & se ipsum, & ceteros Ciues ad finem, cuius caussa ciuitates institutæ sunt, dirigere, & conformare. Cum igitur Aristoteles Ciuitatem definiat, congregationem hominum esse bene, beateque uiuendi caussa constitutam, beata porro uita sit, ut paullo ante diximus, uirtus ipsa, atque illius expeditus usus, eum profecto fore non modo bonum uirum, sed bonum quoque Ciuem, qui legibus, & institutis suis Ciues suos uirtutum usu assuefacere contendet; eosque sanctis legibus, & institutis ad finem, & beatitudinem, quam Ciuitatum institutio spectat, perducere studebit; contra qui flagitiosis legibus, & institutis, ut Tyrannicum, & corruptum reipublicæ statum tueatur animos ciuium deprauabit, malum hunc, & sceleratum uirum, bonum fortasse corrupti status illius assertorem uocari, boni uero Ciuis nomine in Philosophorum schola carere debere, quippe qui a boni Ciuis officio & ipse recedat, & alios abducat. Verum ad incœptam de Rep. Platonis disputationẽ redeo. Equidem cum multa audio utrimque probabiliter dici, sententiæ uarietate distrahor; ac modo in hanc, modo in illam partem feror, nusquam tamen

ſtabili aſſenſu. Verum longe alia res eſt, quæ mihi animum magis dubium facit, quam eorum, qui de ijs rebus diſputant, quæſtione omitti miror. hoc eſt honorum, & munerum publicorum diſtributio. Non negauerim rerum poſſeſſionem, atque opum inæqualitatem magnorum motuum, ac malorum Ciuitatibus cauſſas eſſe ſolere, multasq. reſpublicas, ex ea re labefactatas, ac fundi tus euerſas, dum plebs, & tenuiores ſeſe uel intolerandis oneribus & tributis confectos; uel æris alieni magnitudine oppreſſos, uel agrum, & totam regionem in paucorum poſſeſſionem ceſſiſſe queruntur, quibus ipſos extorres inopem, & miſeram ætatem agere. quæ res Solonem atque alios ſapientiſſimos uiros ad neceſſitatem tabularum nouarum adegit, Licurgumq. atque eius virtutis, & ſapientiæ multo poſt tempore æmulos Agidem, & Cleomenem coegit, agros inter Laconas æqualiter partiri. atque utramque rem legimus Romæ magnis contentionibus, atque interdum etiam ſeditionibus, quæ quandoque ad ferrum, & ſanguinem exarſerunt, ſæpe tentatam. Verum nulli ad animos hominum incitandos atque inter ſe rixis, tumultibus, ſeditionibus, cædibus committendos acriores ſunt ſtimuli, quàm honorum, & munerum publicorum partitio, qua peſte omnes fere liberæ ciuitates ſemper laborarunt, quamplurimæ interierũt. In qua re Plato magnopere lapſus uidetur (diſputãdi hæc cauſſa, non quod tantum uirum reprehendere audeam, pronuntio) qui ſi hoc meum, & tuum de Ciuitate ſua ſuſtulit, ut cauſſam contentionum, & diſcordiarum præcideret, cur eam legem induxit, quæ fons diſcordiarum ſit? Duo enim corpora Ciuium facit, quarum alterum ab honoribus, & publicis, ac bellicis muneribus prorſus excludit, atque agro colendo, opificiis faciendis, ſellulariæ operæ; cæterisq. ſeruilibus miniſterijs mancipat, alterum reipublicæ gerendæ præficit; muneraq. illi publica, ac

bellica

bellica decernit, quæ lex multiplicem reprehensionem habere videtur, nam si plebem, & seruilem ordinem à Magistratibus,& honoribus tam pacis, quàm belli exclu sisset; paucosq́. ad illos vocasset,minus hoc esset in inferiorem ordinem contumeliosum; minusq́. ægre ferrent secundæ sortis homines, earum se rerum expertes esse, quæ consilium, & virtutem postulant,quas res in se esse non intelligerent. Verum Plato nullam quamuis minimam aut infimam reip. partem illos attingere permittit; ab ipsisq́. priuatis militiæ ministeriis, & à gregaria opera reipublicæ nauanda arcet. quæ res neque magni ingenij præstantisve indolis, neque eximij consilij est,vt quiuis ad illã videatur idoneus, modo corporis robore præditus sit.Cum militis officium sit strenuam tantummodo corporis operam, atque obedientiam Imperatori præstare; resq́. Ducum cõsilio regendas permittere,in quibus uis ingenij necessaria est. quæ animi indoles cum in paucissimis esse possit, exercitusq́. ex magno hominum numero constare necesse sit, quid ita Plato superiorem ordinem totum ad bellica munera obeunda vocat,cuius maxima pars non magnopere virtute, & ingenio inferiori præstet; neque præstare necesse sit,cum etiam militibus vitio detur, consilia Ducum sciscitari, qui fideles tantummodo, ac dicto audientes esse debeant, ac promptam operam illorum imperiis bene obedientes præstare. Deinde humani ingenij vitio fit, vt vnusquisq. de se magnifice, ac longe supra quam ipse sit, existimet. quæ opinio omnibus natura penitus insita ex animis hominũ euelli non potest. quo fieri necesse est, vt se ab armis tractandis, atque ab omni munere publico attingendo ad quas res se aliqua ex parte aptos putant, exclusos ægre ferant. qui acerrimus doloris, & indignationis stimulus illos ad rerum nouandarum cupiditatem possit incitare. nullum porro est tam infimum hominum genus

nume-

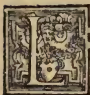
numerosum præsertim à quo periculũ non immineat. Siquidem Romanum ipsum Imperium tum cum maxime in flore virium esset, sæpe in extremum discrimen à seditionibus, & bellis seruilibus est adductum. Equidẽ scio, multa ad hæc à Platonis defensoribus responderi posse; remq. longam habere disputationem. verũ illud semper vincet, siquis rem vere existimare velit, atque omnium Ciuitatum annales memoria repetere, nullam vehementiorem caussam, aut vberiorem fontem discordiarum ciuilium esse, quam hanc inter nobiles, & plebeios de honoribus contentionem. Habes Antoni meridiationem huius Tyburtini secessus. quam ad te ideo potissimum misi, cum quod nemo est omnium amicorũ, cum quo omnia mea communia esse malim, tum quod neminem de eiusmodi grauibus rebus melius, quã te iudicare posse existimo. expecto igitur quamprimum iudicium tuum.

VBERTI · FOLIETAE
DE. SIMILITVDINE
NORMAE. POLYBIANAE

AD. RAINALDVM. CORSVM
IVRISCONSVLTVM. EXIMIVM

IBRVM meum de ratione ſcribendæ hiſtoriæ, quem amātiſſime ſcriptū ad Octauianum Paſquā Epiſcopum Hieracenſem miſi, te legiſſe ſcribis, eoq́ue mirifice delectatum. In quo cetera omnia tibi probari adſcribis, præter id quod affirmaui, rationem illorum mihi non plane improbabilem videri, qui nihilominus vt hiſtoria vera non ſit, hiſtoriam tamen eam eſſe contendunt: à Polybioq́, ea in re diſſentiunt, ac ſimilitudinem normæ ab eo inductam hiſtoriæ negant conuenire. quam rationem paucis à me perſtrictam, ac veluti per tranſennam oſtenſam tibi planius explanari poſtulas. Geram tibi morem. quid enim facere poſſum, aut vmquam feci libentius, quam vt quacumq; re poſſem, voluntati tuæ obſequerer? quæq́ue mihi occaſio tibi gratificandi daretur, eam ne prætermitterem? poſtulat id cum vetus amicitia noſtra ſanctiſſime inter nos culta, ſingulariaq́ue tua in me merita & officia, tum ſumma dignitas tua, quam tibi adiungit acutiſſimum & præſtans ingenium, tum autem eximia & elegans doctrina cum haud vulgari eloquentia ſcribendiq́ue facultate coniuncta,

iuncta, idque tam soluta, quàm numeris astricta oratione, ad hoc magna rerum ciuilium scientia atque vsus. Verum illud prius testatum volo, me rem in vtramque partem in præsentia disputare in animo non habere, neq; iudicium meum interponere velle, sed rationem tantummodo à Polybio dissidentium tibi exponere. quibus ego tantum abest, vt assentiar, vt potius in contrariam partem, atq; in Polybij sententiam propendeam. cum tamen contra differentium, atque ab eo dissentientium opinionem non ita ab omni verisimilitudine abhorrētem existimē. transferenda hunc in locum sunt pauca ea, quæ pro sententia Polybij in libro posui. Qui igitur eius opinionem defendunt, atque auctoritatem sequuntur, quo in numero me quoque esse semper præ me tuli, ita disputant. Historiam veram esse oportere. neque enim aliud esse historiam, quam rerum veram narrationem. nam si historia narratio dumtaxat sit, tum vero historia nihil ab Epici Poetæ narratione differat. quippe quod vtraq; res gestas contineat. Vna igitur veritate duas has narrationes inter se distingui. Deniq. veritatem ita esse propriam historiæ, vt pars eius essentiæ sit. qua veritate carentem narrationem, non prauam modo, ac malam historiam esse, sed ne historiam quidem esse: neque historiæ nomen omnino posse obtinere. Itaque quamuis apta, ornata, copiosa, elegans sit narratio: quæque omnia locis, temporibus, personis, conuenientia plane seruet, consilia apte, & luculenter explicet; egregijs descriptionibus situs locorum, formas Vrbium, ac munimentorum, instructiones acierum, ordines prœliorum, discrimina, casus ante oculos ponat, ac veluti in rem præsentem legentium animos inducat, ac pro auditoribus spectatores faciat, omnibus deniq. eloquentiæ, & artis numeris expleta sit, si veritas in illa desideretur, decoram quidem, & aptam fore narrationem, at historiam non dico falsam, & prauam, sed nullam om-

nino futuram. Contra si rudi, & incompto scribendi genere litteris sit mandata narratio; neq; vllas partes ex iis habeat, quas Rhetorum præcepta præscribunt; omnibusq́. ornamentis plane sit orbata; ad hoc consilia, & caussas inepte explicet; res gestas confusa narratione obscuret, ac pro eo ut lucem afferat, tenebras rebus offundat, veritas tamen adsit, vilem quidem, & ineptam, ac despiciendam rem fore, historiæ tamen uim, & nomẽ retenturam. Magnopere igitur normæ similitudinem à Polybio commentam veluti rei mirifice aptam probant. Vt enim (inquit) norma ex auro, & ex quamuis pretiosa materia facta, si recta non sit, res quidem pretiosa est, at norma nullo modo esse potest. cum enim norma caussa dirigendi operis inuenta sit, fit vt munus suum præstare non possit, nisi ipsa recta sit, quare ne norma quidẽ erit. Cõtra si recta sit ex quauis vili materia fabricata nullius quidem pretij erit, sed norma tamẽ erit, ita cum idem sit verum in historia, quod rectum in norma, efficitur, ac cogitur id quod diximus, vt falsa narratio neque sit, neque appellanda sit historia, quamuis omnibus verborum & sententiarum luminibus illustrata, ac politissimo genere conscripta: contra vera quamuis sordida, & inops atq; inepta re, & nomine sit historia. At qui contra sentiunt, distinctionem afferunt, contenduntq́. aliud esse historicum, & historiam veracem esse, aliud historicum uerum, & historiam veram esse, eumq́. qui in re gesta narranda veritatem non retinet, non vere rem narrare, eundem tamen vere narrare; historiamq́. in rebus narrandis à veritate discedentem, aut veritatem quouis modo corrumpentem veram esse historiam, eandem tamen veracem non esse historiam; neque ista inter se pugnare, si distinguere scimus, acriterq́. in rem intueri. utrumque enim verum est, si ad diuersas res referatur. nam si verum ipsum ad rem gestam adiungimus, ac rem, quæ numquam

gesta

geſta ſit, tamquam geſtam referamus, vel ſi geſta quidē ſit, non tamen eam, ut geſta eſt, explicemus, nō quidem rem veram narramus, neque proinde uerax eſt narratio, aut hiſtoria noſtra verax, neque hiſtorici veraces ſumus. res enim quæ numquam fuerit omnino, aut quæ aliter fuerit, vera eſſe non poteſt. quod ſi veritatem ad narrationem ipſam referamus, & vere is narrat, & vera eſt narratio, & verus ἱστορικὸς, hoc eſt uerus narrator eſt is, qui narrat. quamuis enim rem veram non narret, neque narratio rei veræ ſit, vera tamen eſt narratio, hoc eſt verum eſt, illum narrare. quare perſpicuum eſſe id, quod propoſui, aliud eſſe hiſtoricum ueracem eſſe, aliud hiſtoricum verum eſſe. aliudq́. hiſtoriam veracem eſſe, aliud veram eſſe. qui enim res veras, ac veritatem narrat hiſtoricus eſt verus, & verax, eiusq́. hiſtoria vera, & verax eſt. qui vero rem veram non narrat, aut eam nō vere vt geſta eſt narrat, is verax quidem hiſtoricus non eſt, ſed tamen verus hiſtoricus, & eius hiſtoria non verax quidem eſt, ſed tamen vera hiſtoria, hoc eſt vera narratio, quæ rem ſiue veram, ſiue falſam, & quocumque modo narrat. Verum eſt enim illum narrare. Regulæ vero ſimilitudinem. quæ tantopere nonnullis arridet, futilem plane rem eſſe aiunt diſputationiq́. ſuſceptæ parum aptam. non enim quemadmodum is qui narrat, æque narrat, cum verum, & cum falſum narrat, ita regula cuius munus eſt opus dirigere, æque dirigit diſtorta, ac recta. nam opus dirigere quæ ipſa recta nō ſit, nullo modo poteſt, quin contra ſi materiæ per ſe rectæ adhibeatur, illam diſtorquet. quare regula non recta non male dirigit; ſed non dirigit omnino. fit igitur vt regulæ neque vim, neque nomen obtinere poſſit. at quæ falſum narrat hiſtoria, male quidem, & improbe narrat, narrat tamen, quod ad nomen, & uim hiſtoriæ tuendum ſufficit. Elegantiore igitur comparatione ſeſe vti affirmāt. inſtitutæq́. diſputationi ita conueniente, vt

non

non ſimilius ſit ouum ouo, ac lac lacti. Ea autem eſt eiuſmodi. Quod in hiſtoria eſt ueritas, idem eſt in iudiciis iuſtitia. æque enim debet Iudex in cauſſis cognoſcendis, iudicijsq. tam priuatis, quàm publicis exercendis, & ambigentium cõtrouerſiis diiudicandis, ad Iuſtitiæ normã, legumq́. præſcriptum ſententiam, & iudicium ſuum dirigere; atque hiſtoriæ ſcriptor ueritatem in ſcribendo ſpectare: atque æque vtrumque ad vtriuſque fidem, & officium pertinet; atque æque vterque puniendus eſt, ſi ille à iuſtitia, legumq́. præſcripto diſcedit, ac ſi is à veritatis lege declinat, hoc etiam grauius Iudex, quo maiore publico detrimento peccat. Quare fit, vt quemadmodum ſi Iudex iuſte non iudicat, vel legum, & iuris ignorantia lapſus, vel gratia inflexus, vel pretio emptus, vel animi in alteram partem propenſione deprauatus, vel etiam probabili aliquo errore obiecto, qui grauem & religioſum Iudicem a veritate deducere poſſit, vere tamen Iudex eſt, latumque iudicium non minus iniuſtum, quam iuſtum, vere iudicium eſt, vimq́; & nomen, atque auctoritatem iudicij obtinet, eoq́; non ſtare modo neceeſſe eſt, ſed etiã oportet, ſi Socrati credimus, ita hiſtoricus, ſi vel ignorantia, vel negligentia, vel ambitione, vel gratia, & aſſentatione, vel odio, & inuidia, vel quauis alia de cauſſa à veritate diſcedat, hiſtoricus tamen eſt, non quidem verax, ſed verus; neque hiſtoricorum numero excludi poteſt; neque illius ſcriptis hiſtoriæ nomen eſt abrogandum. Perſpicuum igitur eſſe putant, hiſtoriam falſam æque vere hiſtoriam eſſe, atq; iudicium iniuſtum, vere iudicium eſſe. Nam quod de Epico Poeta opponitur, eiuſmodi eſſe aiunt, vt nihil ſit reſponſu facilius. Neq; enim veritate, ac falſitate hiſtoricum ab Epico Poeta diſtingui. in qua re verſari magnum errorem. eſſe enim qui putent, ea in primis re hiſtoricum ab Epico Poeta differre, quod ille in narrando verax ſit, hic mendax;

dax; illiusque narrationem veram, huius falsam, ac fictam esse oporteat. quorum errorem aperiendum esse. neque enim historicam Epici Poetæ narrationem, quæ vera est, ex quattuor partibus Epico Poetæ necessarijs, falsam, & mendacem esse necesse est. nihilominus enim erit poetica narratio, Poetæque conueniens, si vera, ac si falsa sit; quin etiã qui in Epicis Poetis fastigium tenent Homerus, & Vergilius veras narrationes amplexi sunt. Vere enim Troia decem annis à Græcis circumsessa narratur; item vera est Aeneæ nauigatio, verusq; in Italiam aduentus, verumque prœlium cum Turno de Lauiniæ nuptijs secum ambigente commissum: Vera inquam hæc sunt omnia, nihilque ab historicorum narrationibus, à quibus sumpta sunt, discrepant. In quo ergo Epicus ab Historiographo differt? quod historiæ scriptor rem simpliciter narrat, nihilque a proposito aberrat, nihilque à se confictum, aut extrinsecus delectandi caussa petitum, quodque à narratione alienum sit, illiusque seriem interrumpat, narrationi institutæ interponit. At Epicus Poeta, quot, & quanta Dij immortales incohatæ narrationi inserit, quas fabulas à se confictas, quot iucunda mendacia, quæ Deorum consilia, quas eorundem rixas, orationes, studia etiam partium, vaticinia, oracula, monita, spectra passim inculcat. vt minimam operis partem suscepta narratio obtineat, omnisque ingenij, & industriæ vis contenditur in re varijs ambitibus ornanda, & illuminanda, amœnisque, ac frequentissimis fabularum diuerticulis, quæ Græci ἐπεισόδια vocant, distinguenda, ac veluti varij generis floribus, & coloribus pingenda. Neque vero fabulas tantummodo extrinsecus accersitas, quæque nihil ad institutam historiæ narrationem pertinent poesi suæ inserit Poeta, sed ipsam historicam narrationem fabulose contexit, cum tamen veritatem historiæ non peruertat. nihil enim prohibet verum fuisse, & ex historia petitum,

Aneæ

Aeneæ classem sæua tempestate iactatã, ac procellis pene obrutam, totamque disiectam esse. quæ res cum paucis expediri potuisset, quot ambitus Dij immortales circa eam facit Poeta, quotque fabulosis commentis illam dilatat, ac variat, cum Iunonem exacrabili odio Troianis infensam facit, indignabundamque, & expostulantem adeo numen suũ sperni, vt gens capitaliter inuisa tam diu incolumis nauiget; ipsaque inuita optato Italiæ solo potitura sit; Aeolum pacta nuptiarum mercede ab illa exoratum claustra euertisse; ventos carceribus emissos; Neptunum imis sedibus excitum audaciam ventorum grauiter increpuisse, quin etiam in ipsum illorum Regem aspere inuectum, qui in aliena Ditione imperium exercere veritus non esset; neque suis se finibus continuisset; ventisque nutu Dei fugatis tempestates sedatas mareq. tranquillum factum. Eiusmodi sunt Poetarum narrationes. Neque enim id studet Poeta, vt quemadmodum Historicus narrando homines doceat, sed vt animos legentium afficiat, in illisq. in quam partem velit permouendis prima est Poetæ commendatio. quare mentes hominum modo incitat, modo reflectit, animorumque sensus modo inflammat, modo inflammatos restinguit; modo ad iram, modo ad misericordiam impellit, modo amoris flammas, modo odij stimulos suscitat. modo gestienti lætitia animos titillat, modo ardentissimas doloris faces admouet, modo gaudium, & risum excitat, modo fletum, & misericordiam commouet, modo animos exacerbat, modo sensu quodã suauitatis perfundit. Deniq. quantum sit munus Poetæ per animos hominũ sensu quodã, & permotione peragrare, quanta operæ pars sit insumenda in illis afficiendis, quemadmodum ipsos affici velit, declarauit Horatius, qui ei rei palmam dedisse videtur illis uersibus.

Ille per extentum funem mihi poße uidetur
Ire poeta, meum qui pectus inaniter angit;
Irritat, mulcet, falsis terroribus implet;
Vt magus & modo me Thebis, modo ponit Athenis.

Non igitur id spectat Poeta, vt audientes gestarum rerũ participes, & gnaros faciat, sed aurium voluptati omni verborum lenocinio, omnibusq́. figmentorum illecebris influit, audientiumq́. delectationem, quæ res est illi in primis proposita, omni ratione captat, tantoq́. præstantior est Poeta, quanto ad inueniendum,& fingendum natura est habilior, atque vberioribus, & celerioribus vtitur ingenij motibus. quam rem in Poeta dominari recte affirmat Plutarchus quantus qualisq́. Philosophus,quàm acri iudicio præditus. nam neque numeri, inquit, neque uerborum immutationes, neque dictionis maiestas,neq; translationis opportunitas, neque concinnitas, & compositio tantum habet blanditiæ, atque gratiæ, quantum fabulæ apte connexa dispositio. non igitur id quod nomẽ ipsum declarat, simplex narrator est Epicus Poeta,vt historiæ scriptor, sed fictor,& creator. quod nomen non tã a carminibus faciendis, & creandis impositum habet,quã a fabulis a se fictis, & creatis deductum. quod Græcorum auctoritate firmatur. Veteres enim eos,qui rem simpliciter carminibus narrabant, carminaq́. faciebant nullis fabularum figmentis admixtis, non diuino hoc Poetæ nomine dignabantur sed ἐποποιοὺς, hoc est carminum factores appellabant. Tradit enim idem Plutarchus sacrificia nonnulla choris, & tibiis carere posse; Poesim fabularũ, & figmentorum expertem esse non posse. quare Parmenidis,& Empedoclis inuestigationes, & disputationes de rerum natura, quibus addere possumus Lucretium nostrum; item Nicandri theriaca, ac Theognidis sentẽtiæ, quamuis carminibus conscriptæ poemata tamẽ non sunt, neque illarum auctores in Poetarum numero umquam

habiti sunt, aut Poetæ nuncupati. Iam vero ipsemet Poeta Epicus in initio Poematis sui sese non narrare, aut scribere, sed canere ꝓfitetur. Musasq. proinde inuocat, quæ sibi canenti adsint, canendaq. inspirent. quæ preces superuacaneæ plane essent, si ipse, id quod facit historicus, narraret tantummodo, neque fingeret, ac res crearet, quod nisi Diuino quodã instinctu, ac furore mentes Poetarum tactæ efficere non possunt: At historiæ scriptori nihil necesse est internum hoc lumen præferri, neque eiusmodi furore illius mentem calescere, neque rem ab ipso non inueniendam, aut fingendam, sed palam in oculis hominum gestam tamquam ignotam illi Diuinitus subiici. non igitur Musas, aut Diuinum vllum numen inuocare cogitur. Nimius in re perspicua sum. cum præsertim Vergilij, & Homeri poemata, quæ omnibus patent, laborem hunc mihi adimant. Patet igitur, quàm Poeta Epicus obiectus nihil contra nos faciat. Iam vero si nulla est historia, nisi quæ verax est, nulla iam erit historia. Vt enim verax dici nõ potest is, qui in multo maiore parte vitæ veritatem retinet, aliquando tamen, & aliquibus in rebus ab illa discedit, ita verax historia non est, quæ tota vera non sit, quæque nonnumquam, & aliquibus in rebus mẽtiatur. at nemo vmquã historiæ scriptor (historias in sacris libris scriptas semper excipio) non aliqua in re lapsus, ac falsus est, non modo in caussis, & consiliis exponendis, in quibus tamquam abditis, & abstrusis maior est errori veniæ locus, sed in ipsarum rerum, quæ palam geruntur, narratione. nullam enim rem à pluribus scriptoribus, vel eiusdem ætatis, qua res gesta est, æqualibus traditam legimus, quæ non aut tempore, aut ordine, aut modo gerendi, aut vero aliqua ex sui parte variet; in eaq. narrãdi scriptores inter se discrepent. quamuis de re ipsa inter omnes constet. Verbi gratia Annibalẽ in Italiam cũ Punicis copiis descendisse, inter omnes conuenit. at quãtæ fue-

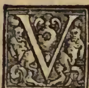
tæ fuerint copiæ, ſcriptores haud paruo numero inter ſe diſſentiunt. idem eſt diſſenſus de copiarum numero in Africam a Scipione traiectarum. Iam vero in Tib. Gracchi eius, qui bello ſecundo Punico clariſſimas res geſſit, cæde tradenda, quomodoq. is in inſidias præcipitarit, mira eſt ſcriptorum varietas, cum tamen inter omnes conſtet, perfidia circumuentum cecidiſſe. Eiuſmodi uarietatũ plenæ ſunt omnes hiſtoriæ. Vt T. Liuius, qui omnes res geſtas P. R. ab ipſis Vrbis initiis a compluribus ſcriptoribus traditas, ac diſperſas in vnũ corpus redigendas; vnãq. & continuatam hiſtoriæ ſeriem contexendam ſuſcepit, in tanta ſcribentium varietate plurimum negotij habeat in veritate coniicienda; iudiciumq. ſuum ſæpenumero interponere cogatur, quæ narratio ad veritatẽ propius accedat. quod iudicium, & ipſum ſæpe poteſt labi. Qua in re alterum fieri non poteſt, vt plus vna eiuſdem rei narratio vera ſit, alterum fieri poteſt, vt omnes falſæ, & errantes ſint; cum vna tantummodo ſit veritas, vnaq. dumtaxat ad illam perueniendi, illamq. tradendi ratio, & via; ac plurimæ, atq. adeo infinitæ ſint ab illa aberrationes. Quocirca alterutrum neceſſe eſſe contendunt, vt aut hiſtoriam eſſe vllam omninó negemus, quod ne ipſi quidem, qui normæ ſimilitudinem excogitarunt, dicere auſi fuerint; aut quæ vera non ſit, hiſtoriam tamen eſſe.

VBERTI · FOLIETAE IN · FESTO · DIE · OMNIVM SANCTORVM.

AD . IVLIVM . III . PONT. MAX. ORATIO.

VETEREM Ecclesiæ morem Iuli Pontifex Maxime sanctorum virorum, quos eximiæ, præstãtesq́. virtutes ad beatas Diuorum sedes extulerunt, commemorationem anniuersarijs festis diebus celebrādi hodi erno die colentes, qua nam tanta amentiæ vi teneri, quove tanto sceleris furore agitari nostrorum temporum hæreticos dicemus, vt præ nimio de sanctæ huius sedis dignitate quibuscumque rebus possunt detrahendi studio, pium in primis vsum reprehendere, & vituperare non dubitent? Neque animaduertunt viri amentissimi in sancta hac sede eiusq́. institutis insectandis, quam impietatis inuidiam illi studēt conflare, eam in ipsos redundare. Etenim cum morem hūc iam inde ab ipsis Christianæ religionis initiis, atque primordiis manantem, omniumq́. deinceps sæculorum vsurpatione in Ecclesia retētum ad nostram vsq. ætatem perductum constet, tanta tamen isti nos, nostraq́. oppugnandi cupiditate feruntur; tanto, tamq́. capitali odio a nobis diffident, vt dum Romanos ritus omni ratione euertere, illosq́. vel impietatis, vel superstitionis arguere contendunt, ne sanctissimis illis quidem

dem temporibus parcant. Quorum singularem audaciã & temeritatem nihil est, quod nos longa oratione retundere aggrediamur, cum breuis interrogatio illos elingues reddere possit; eumq. illis laqueum iniiciat, quo si expedire se velint, magis induant. Aut enim hunc morem priscis Ecclesiæ temporibus fuisse negent necesse est, aut si maxime fuisse fateantur, illum tamen ad imitationẽ non satis valere contendant. Vtrum horum dixerint, in eo vel non ferendæ impudentiæ, vel intolerabilis arrogantiæ & impietatis crimen hærebit. Nam si negent fuisse; cum innumerabilibus, & apertissimis sanctorum Patrum testimoniis concionibusq. ab illis in anniuersarijs, ac sollemnibus harum commemorationum diebus habitis, tum omnis generis monumentis impudentissimi mendacij cõuincuntur, quod si priscæ Ecclesiæ auctoritate standum negent, hoc vero omnis impietatis caput est, fundamẽtum videlicet illud firmissimum, quo Christiana veritas in primis innititur, labefactare, atque adeo euertere conari. Ac mihi quidem istorum amentiam miranti; caussamq. tantæ insaniæ quærenti nulla alia in mentem venire solet, quã Deo immortali lumine suo illos deserente sacrilegos homines a mente consilioq. deduci Diuinumq. Numen immanium scelerum pœnas quæ maxime sunt, ab illis repetere. An illi Patres amplissimi, tot sacrilegia, tot piacula impune ferrent? Quiq. tam multa in Deum immortalem impie, nefarieq. commiserint; eius templa sanctissima violarint, spoliarint, euerterint, sacras aras demoliti sint; Crucem ipsam salutis nostræ augustissimum signum atque arcem de suis sedibus deturbatam, afflictamq. conculcarint; Religionis nostræ sacrosancta Mysteria polluerint; in Christianum sacrificium, in ipsum Christi corpus sanctissimum omnia sacrilegæ mentis, impuriq. oris maledicta congesserint, eos putemus tam immanium, tamq. atrocium criminum impunitatẽ diutius fuisse habituros?

Illi

Illi vero eas pœnas dant, quæ ſunt eorum ſceleri maximæ debitæ, hoc eſt furoris atque amentiæ. quibus ſacrilegos homines præcipites agi; & ad iuſta debitaq́. ſupplicia rapi ſinamus; nosq́. ad ea, quæ ſunt hodiernæ lætitiæ, ac celebritatis, hoc eſt ad maiorum noſtrorum beatiſſimorum hominum, quorum tam eximia in Chriſtianam rempublicam extant merita, memoriam grato animo, ac debitis laudibus recolendam accedamus. Quorum maxima pars pro chriſtiana religione acerbiſſima ſupplicia fortiſſime ſubiit, pars Chriſtianam veritatem hæreticorum oppugnationibus omnibus fere temporibus tẽtatam nũquam tamen euerſam aut labefactatam præclariſſimis ingenij doctrinæq́. monumentis ſtabiliuit, pars uero ſingularis iuſtitiæ eximiæq́. continentiæ, ac ceterarum virtutũ laudibus ſupra hominum captum floruit. Quos ego Iuli Maxime, ſi verbis meis pro dignitate non ſatis ornaro, nihil eſt, quod meam aut ingenij tenuitatem, aut orationis inopiam excuſem, cum clariſſimorum, beatorumq́. hominũ Diuina virtus humani ingenij vim magnitudine ſua tantum exuperet, Vt nemo ſit tantis naturæ, atque induſtriæ præſidiis inſtructus, qui tantarum rerum geſtarum gloriam, tanta tamq́. innumerabilia, ac ſupra humanam facultatem, & conſuetudinem omnium virtutum edita exempla non modo oratione ſe conſequi ſperet, ſed admiratione omnino valeat æquare. Illud igitur in hoc mihi apud te Iuli Maxime, atque in auguſtiſſimo hoc totius orbis terrarum ſanctiſſimoq́. loco dicendi impoſito munere iure lætandum eſſe video, quòd de eorum virorum laudibus mihi eſt dicendum, in quibus ſi defecero, non tam copiam mihi, aut ingenium defuiſſe, quàm rei magnitudine oratoriam facultatem ſuperari ſit exiſtimandum; neque tam imbecillitas mea ſit vituperanda, quàm communis humani ingenii exiguitas agnoſcenda. Sed antequam de ſanctiſſimis viris dicere incipio, pauca mihi de

Chriſtia-

Christianæ reipublicæ dignitate necessario sunt dicenda. quam rem in veterum more positam fuisse animaduertimus. neque enim laudes clarorum virorum, quorum in republica gerenda virtus, & industria excelluissent, umquam fere orationibus suis persequi aggrediebãtur, quin dignitatem quoque reipublicæ, in qua illi essent cum laude versati, simul complecterentur; magnum inde videlicet cumulum hominum gloriæ, quos laudandos susceperant, accessurum arbitrantes, si docuissent, eam illos gessisse rempublicam, a cuius eximia dignitate non minorem ipsorum memoria acciperet splendorem, quàm quanta ipsi præclaris virtutibus suis, atque egregiis facinoribus illi tribuissent ornamenta. Qui mos eo magis nobis seruandus est, quod rempublicam omnium, quæ vmquam fuerunt, optimam & præstantissimam habemus. Quæ res facile apparebit in singulas res, quibus hominum cõmunitates commendantur intuẽti. Ego enim sic statuo in rerum publicarum, atque in omni humanæ societatis dignitate ponderanda, quattuor in primis spectari oportere; primum finem, quem propositum habet, tum initia & conditorem, tertio loco leges, & instituta, quibus temperata est, ad extremum incrementa, rerumq́. gestarum gloriam, & magnitudinem. Quas res si quis secum singulas reputare uoluerit, facile intelliget, Christianam Ecclesiam ceteris omnibus Ciuitatibus, atque hominum communitatibus, quæcumque omnibus ætatibus fuerint, dignitate infinito quodam interuallo anteire. Atque vt finem primum consideremus, qui in rebus gerendis principium est, cuiusq́. vis in omnia quæcumque in hominũ actionem cadunt, ita fluit, vt ab eo res speciem accipiãt, planeq́. conformentur; quis negauerit Christianam rem publicam altissimum dignitatis gradum obtinere? Nam cum ceteræ omnes respublicæ, & societates ad humanum aliquod bonum referantur, huiusq́. uitæ angustissimis spa

tiis

tiis terminentur, longe altiora ſpectat Chriſtiana profeſſio. Cæleſtem enim Patriam, vitamq. illam immortalē, & æternam cum Deo ipſo degendam propoſitū habet. vt quantum cælum terris, cumulatiſſimaq. illa bonorum detractis malis omnibus complexio, perfectaq. beatitudo humilibus his, & terreſtribus rebus præſtat, tantum Chriſtianæ religioni, ex qua vna ad tam beatæ vitæ ſtatū hominibus gradus fit, reliquæ humanæ ſocietates fluxi, & caduci boni cauſſa conſtitutæ concedant. quod beneficium cum per ſe illud eſt, quo nullum a Deo immortali aut habere, aut expetere homines poſſint maius, tum alio prope non minore cumulatur. Neque enim ad ſummam, & ſempiternam beatitudinem iter tantummodo nobis communiuit Chriſtiana religio, ſed ex horribilibus mortis, atque orci faucibus nos extraxit, atque eo ex loco, quo nullus in miſerijs eſſe poſſit inferior. vt in eadem religione & beatitudinis, & ſalutis firmiſſima ſint collocata præſidia. quæ res nobis ſilentio nullo modo eſt prætereunda, dabiſq. veniam Iuli, ſi in ſalutis humanæ ratione explicanda paullo longior fortaſſe videbor, atque in hoc loco, quo nullus tota in Theologia vberior eſt aut ornatior, paullo diutius immorabor. ex eo enim Chriſtianæ Eccleſiæ dignitas in primis elucebit, quæ tam infinita beneficia: tamq. immenſa bona mortalibus attulerit. Premebatur igitur teterrimo ſeruitutis iugo humanū genus, cæleſtiq. Patria extorre in luctu & in ſqualore iacebat primorum parentum inconſulta temeritate in tam miſerabilem ſtatum preceps datum. Nam Dei immortalis ſimilis homo creatus, Diuinaq. imagine in illius forma expreſſa, ac iuſtitia in naturam inſita, omnium præterea creatarum rerum moderator, ac Dominus; ad hoc æternæ beatitudinis particeps factus placidum, ac tranquillum, beatiſſimumq. vitæ curſum initio agebat nullis aut animi perturbationibus agitatus; aut corporis mor-

bis

bis obnoxius, aut externis molestijs infestus; sed contra omni voluptatum, ac iucunditatum genere circumfluens, admirabili rerum scientia, & cognitione præditus; omnium denique bonorum complexione cumulatus; ad extremum interitus quoq; expers. Ceterum cum illecebræ consortis mulieris astu insidiatoris serpentis circumuentæ Adamum in tam irreuocabilem casum præcipitem egissent, vt Diuini imperij præscriptum negligeret, interdictæque arboris pomis vesci non dubitaret, continuo iustitiæ ordine perturbato, ac vinculo, quo omnia inter se apta erant, perfracto miserabilis omnium rerum conuersio facta est, homoque ex altissimo dignitatis gradu ad infima præcipitatus. Obediētia enim, quam creatori Deo debebat perrupta vsu ipse imperij in ceteras sibi subiunctas res iure priuatus est. Ac primum cælestis Patriæ aditu (quod miseriarum caput est) perpetuo est exclusus. Deinde sensuum vires animiq; permotiones rationis imperio natura subiunctæ rebelles, ac contumaces factæ omnia vincula perfregerunt, bellumque intestinum excitantes rationem contra constrictam tenere cœperunt. Indomitis igitur cupiditatibus mortalium genus rapiendum, ac lacerandum innumerisque angorum morsibus perpetuo conficiendum relictum erat. Ad hoc cæli iniurijs, & multiplici morborum, ac contagionum generi, immaniumq. bellarum sæuitiæ expositum manebat. Nec a cælestibus modo sedibus homines procul amādati sunt; sed ex loco omnibus amœnitatibus refertissimo, in quo illos collocauerat Deus, exturbati omnibus ornamentis spoliati; omni ope nudati; omni præsidio deserti; omni solatio destituti; quin etiam terra, & ipsa rebelli facta alimenta subtrahente, omnium rerum inopia laborantes inter omnia inimica, atque infesta sempiternæ morti, ac perpetuorum hostium seruituti obnoxiam ætatem agebant; nullumque erat a tantis calamitatibus in vlla condita

re perfugium, cum præfertim ad labem humanæ naturæ totiq. pofteritati conceptam delendam nihil effe præfidij in veteribus facrificijs, aut in Mofaicæ legis obferuatione vfu compertum effet. Quare fiebat, vt in comparatione cum ceteris animantibus maxime omniũ miferabilis effet humana conditio. Quid enim proderat animam præ ceteris rationis, & intelligentiæ participem accepiffe, cum a Dei immortalis conditoris fui cognitione, quæ res eft huic ipfi intelligentiæ in primis propofita, altiffimis ignorantiæ tenebris prohiberetur? Cum præfertim Philofophorum fomnia ad hanc explicatam Dei notitiam affequendam maiores potius tenebras indies offunderent, quàm quidquam lucis afferrent. Aut quid humanam miferiam leuabat, tanto ftudio ad tam varias artes, quibus orbis terrarum diftinguitur, & ornatur, manus, & ingenium excoluiffe, cum omnia tantorum laborum, tantæque induftriæ opera breuiffimo æui fpatio effent fruenda? aut quid imperio in belluas, ceterasq; conditas res (quæ res præcipuam hominis dignitatem dum mortalem vitam agit, continere videtur) fubnixi ambularent homines, cum ipfi duriffimam feruitutem hoftibus fuis feruirent? Animorum vero immortalitas; cæleftisque natura, quo beneficio nullum maius a Deo effe potuit, an non in malum humano generi vertebat, quippe quod beatis fedibus eiectum eternis tenebris, ac fupplicijs effet mancipatum? Quem ftatutum Deus O.M. tandem miferatus opem ferre decreuit, humanumq. genus tantis malis oppreffum, atque afflictum, aliquando fubleuare. Neque enim pati diutius potuit paternus illius in homines amor, infinitaque bonitas, vt quos cæleftibus fpiritibus prope pares, atque ad Diuinam imaginem formarat, eos fempiterno carceri cum fceleratis fpiritibus, quos ob execrabilem fuperbiam e cæleftium cœtu exterminarat, & ad æternas tenebras cruciatusq. præcipitarat, effe mãcipatos.

Hoc

Hoc consilium haud plane cælatos esse homines voluit; sed illius notitiam quandam iam inde ab initio humanis mentibus insinuauit, non illam quidem satis explicatam aut perspicuam, sed adumbratam, & obscuram, atq; vsq. eo dumtaxat, quo homines ne plane animum despondeterent. Quid enim pateretur Diuina clementia homines quamuis paternæ culpæ offensione grauiter inuisos omni spe orbatos viuere? Quorum potius fiduciam vt confirmaret, non lumine tantummodo mentibus præferendo illorum spem alebat, sed sacrificijs quoq; circumcisione, reliquisque veterum institutorum sacris, & ceremonijs tamquam certioribus pignoribus signisq. aptioribus hanc illorum expectationem voluit esse cõsignatam. Qua exspectatione & spe ne homines diutius frustrarentur, cum dies æterno consilio præstituta tandem venisset, quod se facturum tot sanctorum hominum vaticinationibus prædicarat; tamq. multis mysterijs significarat, tandem edidit. Nam filium suum in Diuino Numine secundam ordine personam, atque ex omnibus partibus parẽ sibi in terras misit. qui Diuinam naturam nulla ex parte deponens humanam carnem, humana anima præditam sibi assumpsit; verusque Deus remanens verum hominem est indutus. Neque vero paterni criminis delendi vllum fuit aliud expeditius iter. Tantam enim vim, tantamq. necessitatem ea culpa habebat, vt cum ad totam posteritatem, vt dictum est, permanasset; in eaque penitus insedisset, nullius hominis polluto sanguine posset expiari. Neque rursus iustitiæ ratio ferebat, cum homo crimen illud ipse admisisset, pœnas illius temeritati debitas alieno supplicio lui. Deus igitur cum homine coniungendus fuit; admirabilique Diuino consilio factum est, vt duæ hæ naturæ in vnam personam conuenirent, cuius duplex vis, & quod humanæ imbecillitati deerat, Diuina virtute supplendo, & quod ab homine ipso iustitia repetebat, humano mi-

nisterio persoluendo munus hoc perfecte, cumulateque sustineret. quæ coniũctio spiritus sancti tertiæ in Diuino numine personæ virtute facta est. Cuius influens vis in virginali Mariæ aluo Diuinam personam humanæ Naturæ ex eius sanguine nulla humani seminis admistione conceptæ copulauit, veraque unitate utramque inter se coniunxit. Deus igitur homo factus supplicio, quod grauissimum pertulit, poenas humano generi debitas persoluit, tetra seruitute homines liberauit; aditum ad cælestem Patriam ad illum diem obstructum patefecit, iter ad beatitudinem communiuit; Christianamque Ecclesiam fundauit. Igitur (quæ altera fuerat Rerum publicarum commendatio) Dei ipsius filius Patri numine, potestate, æternitate, reliquisque ex omnibus partibus par Christianæ Ecclesiæ auctor, & institutor fuit. Quod si in dignitate rerum publicarum æstimanda tantum in auctore ponebat antiquitas, vt originem suam atque primordia ad commentitium aliquem Deum vnaquæque fere paullo illustrior Ciuitas referret, quod ex auctoris dignitate aliquid in posteros cõmendationis permanare arbitraretur, quæ gens in pari huius rei cum Christianæ ecclesiæ commendatione uersetur, quæ Christi hominis ueri que Dei sanguine sit fundata? Sed (quod deinceps in rerum dignitate perpedenda sequebatur) non minorem splendorem Christianæ Ecclesiæ conciliauit legum, & institutorum præstãtia. In qua re tantum ceteris gentibus anteccellimus, quantũ ceteris Legũlatoribus præferendus est Legislator noster Deus. Ceteræ enim leges id fere uitij omnes habent, ut in exterioribus hominum actionibus regendis, & moderandis totæ fere sint occupatæ; de interioribus vero partibus formandis (quod Legumlatorum præcipuum munus est) non ualde sane laborent. Ita fit, vt appetendi, irascendique vires nullis præceptis aut institutis assuefactæ liberæ suique arbitrij relinquantur. quæ cum natura uehemen-

hementissimos impetus habeant, actiones ab illis extra manantes nullo possunt legum præscripto coerceri, nullisque præceptorum frenis constringi, sed libidinum, & cupiditatum ardentissimis æstibus inflammatæ omnia vincula perrumpunt. qua re fit, vt talibus legibus ducibus homines neque iustitiam aut vllam omnino virtutem colere; neque pacem, & concordiam (quam rem leges in primis spectare videntur) inter se possint tueri. At Christianæ legis uis in interiore homine formando in primis exprimitur. Quo fit, vt pijs moribus mens imbuta sanctisque habitibus plane conformata nullis interioribus permotionibus extra officij fines prouehatur. Talibus institutis Christiani homines ad omne virtutis genus formati ij extitere, vt illorum fortitudo, continentia, iustitia, innocentia, mansuetudo, animi magnitudo, rerum humanarum contemptus illis ipsis acerrimis Ecclesiæ oppugnatoribus admirationi fuerint. quippe qui maioribus nostris vitæ ab omni cupiditate disiunctæ, ab omnique vitiorum labe puræ, atque integræ, ac cum omni officij religione coniunctæ amplissima sæpe, ac clarissima dederint testimonia, clarissimisque verbis confessi sint futurum fuisse, vt optime cum humano genere ageretur, si omnes homines instituto Christianorum viuerent. qua laude, quam ab ipsis hostibus nostris veritas sæpe expressit, nihil esse potest firmius ad morum, & institutorum Christanorum sanctitatem comprobandam; omnibusque gentibus præferendam. Atque ego nunc Iuli Maxime de Christiana lege, vt certa præcepta habet, quemadmodum ceteræ leges, quibus homines ad iustitiam, fidem, pacem, concordiam, ceterasque virtutes diriguntur, ita adhuc loquor. illa quæ in ea longe sunt præstantiora; quæque nullam cũ ceteris legibus similitudinẽ, aut comparationem habent, & quæ neque vllis præceptis continentur, neque vllis sunt tabulis, aut scriptis consignata in præsentia omitto

Vera

Vera enim ac præcipua Christiana lex est Diuini spiritus gratia, quæ fidei virtute in hominum mentes influit, cuius beneficio cum Deo arctissimo necessitudinis vinculo coniungimur: Diuinitatisque participes plane efficimur. Verum ego hæc, vt dixi, tamquam ceteris gentibus ad percipiendum obscuriora in præsentia omitto. Extrema fuerat rerum gestarum magnitudo, & gloria. In qua re qui populus, quæ ciuitas, quod Regnum, quod denique Imperium Christanæ Ecclesiæ non longe primas tribuet, quæ totum fere orbem terrarum, cunctos Reges, ac populos, ipsum denique Romanum Imperium circiter trecentorum annorum spatio Ditioni suæ subiunxerit; finesque Romanos supergressa in longe remotissimas Regiones se superfuderit; atque in extremam Indiam, Aetiopiã, septemtrionalem plagam penetrarit, ac non modo ceteri Reges, ac populi, sed Romani ipsi rerum Domini Imperatores humi abiecti Christianorum Pontificium pedes demississime sint osculati? Qua victoria vt nihil est ad gloriã insignius, ita maiorem prope, quàm ipsa victoria admirationem habet vincendi ratio. Quod facile apparebit, si quis ad ea, quæ dicturus sum, mentem, & cogitationem conuerterit. Nam cum multæ sint viæ homines in nostrã sententiam traducendi, vel etiam si verbis nostris fidem non habeant; neque ijs assentiantur, ad nostram tamen voluntatem adiungendi, vt etiam quæ minus probent sequantur tamen, non modo nullam earum prisci illi Heroes, quos Christus ad cælestem hanc legem toto orbe terrarum disseminandam legauit, instituerunt, sed contrarias plane rationes, ab hominumque sensu, & natura abhorrẽtes, ab omnique intelligentiæ vi remotas ingressi sunt, ijsque rebus omnes gentes, & nationes, quas adierunt, ad nomina in Christianam religionem, & militiam danda adduxerunt, quæ eas debuerant ab illa longe deterrere. Principio cum ad assensum verbis nostris præbendum homines

mines aut ratione compellantur, aut auctoritate moueantur, Deus immortalis, quam absurda, quam rationi repugnantia auctores nostri docere videbantur. Quid enim absurdius, quid ab omni sensu intelligentiæque vi magis abhorrens videri poterat, quàm Deum hominem factum? cumque vnum esse humano generi salutis auctorem, & largitorem; prætérea neminem, qui ipse se a cruciatibus, supplicijs, interitu seruare non potuisset? Beatitudinis spẽ in egestate, miserijs, erumnis vexationibus, turpissimo mortis genere positam esse? cum tamen nihil horum ratione planum facerent. Auctoritas vero, quæ esse poterat in ijs viris, qui obscuro loco orti, nullis opibus fulti, nulla doctrina commendati, nulla eloquentia instructi; quosque nemo tectis recipiebat, sed omnes respuebant, aspernabantur, oderant, quique summis infimis inuisi, & despecti, a Magistratibus tamquam malefici exagitati & supplicijs affecti, errantes,& profugi in luctu, & squalore totum orbem terrarum peruagabantur? ijs ne hominibus, ac tam absurda prædicatibus homines assentirentur? aut eorum orationem non modo animis sed auribus admitterent? Iam vero ea circumspiciamus, quæ & si assensum ab intelligentiæ vi non exprimunt, homines tamen, vt ea quæ minus probent, sequantur, inducunt. hoc autẽ pluribus de caussis faciunt, vel ui adacti, vel metu mali subacti, vel ingentium præmiorum spe inducti, vel opum, aut honorum, aut imperij ostentatione impulsi, vel voluptatum illecebris attracti. Hæc fere sunt, quæ homines inducere solent, vt ea, a quibus ratio illos reuocat, sequantur tamen, alicuique disciplinæ, quam minus probent, sese applicent. At in Christiana lege suscipienda totum contra fuit. Nam quam tandem vim afferre; quamue sui formidinem inijcere cunctis gentibus, ac nationibus, ipsi denique Romano Imperio possent homines nullis opibus muniti, nulla potentia subnixi, nullis

cognationibus circumsepti, nullis neruis firmi, nullis præsidijs fulti, sed contra omnium hominum contumelijs, & iniurijs expositi, & obnoxij? aut quas opes, quos honores, quæ Regna ceteris largirentur homines in summa rerum inopia versantes? quin contra clarissimis verbis vulgo prædicantes, si quis Christianam legem, ac perfectam, & absolutam pietatem profiteri vellet, ei ijs ceterisq. omnibus rebus, quæ animum iucunditate, & sensuum voluptate perfundunt, esse carendum; omnesque res illis contrarias amplectendas; ac pro opibus egestatem, pro honore contumelias, ignominiam, hominum contemptum, pro Regno summam animi demissionem, atque humilem & infimum fortunæ gradum; pro uoluptatibus labores, ieiunia, ærumnas, verbera, cruciatus vltro appetendos, mortem denique ipsam alacri animo oppetendam. Quæ res cum ex omni sæculorum memoria numquam sint auditæ; cum ab intelligentiæ vi tam longe sint remotæ; cum à communi sensu tam vehementer abhorreant, necessariam confessionem vel ab inuitis exprimunt, Diuinam hanc esse legem; Diuinamque occultam vim illi inesse, qua mentes hominum tactæ ad demissam cælo religionem accipiendam palamque profitendam, seseque pro illa deuouendos impellerentur. Paucis his de Ecclesiæ dignitate breuiter perstrictis superest Patres, vt ad clarorum virorum, qui in ea floruerint laudes, quod est institutæ orationi in primis propositum, accedamus, ab ijs initium facientes, quibus dignitatis primæ omnium consensu merito tribuũtur. Nego igitur aut cum hoste valentiore vllum vmquam populum contendisse, quàm Christianum cum omnium florentissimo Romano Imperio; aut Romanos ipsos in vllam vmquam gentem atrociores extitisse, quàm in Christianum nomen. ceteros enim populos satis habebant, si victos bello Imperio suo subiungerent, ac leges accipere retractantes cogerent. Idque summopere

mópere laboraſſe videntur; vt non minora in uictos man ſuetudinis ſuæ, quàm bellicæ virtutis expromerent monumenta. At Chriſtiani nominis numquam victoriam, ſed ſemper internicionem per acerbiſſima ſupplicia quæſiuerunt. Age mentem nunc, & cogitationem ad Chriſtianos homines conuertamus,ac cum animis ipſi noſtris cõtra reputemus; quibus illi armis tantis opibus reſtiterint, eaſque ad extremum ſuperauerint. quo & victoria appareat mirabilior, & virorum,quorum memoriam celebramus, virtus ſit inſignior. Cruciatibus,quos maximos crudelitas edere potuit,perferendis, morti ſeſe ſponte offerendo egregiã hanc victoriã maiores noſtri pepererunt. Quorum cruciatuum, ac ſuppliciorum ingens multituto, atque acerbitas adeo fortiſſimorum hominum animos atroci, horribiliq́ue aſpectu,atque perpeſſu numquam fregit, vt non modo incitatum religionis ardorem non reprimeret, ſed contra ſtudia excitaret: cum ſæpenumerò ipſi tortores in crudeliſſimo ipſo munere lacerandorum hominum, ac necandorum adminiſtrando Diuino numine repente correpti ſeſe quoque Chriſtianos eſſe clamarent,quæq́ue alteri offerebant ſupplicia,ea ipſi ſponte ſubirent. Qua in re id aſſequebantur hoſtes noſtri, vt pro vno Chriſtiano, quem excruciatum necabant, complures ſubito excitarentur,vt in Chriſtianorum cruore vis ſeminis ineſſe videretur,quod terræ mandatum vberrimos hominum Chriſto naſcentium fructus ferret. Itaque tam diuerſa a reliquis hominibus vincendi ratio;cum ceteri hoſtibus interficiendis aut capiendis victoriam pariant, Chriſtanis ſuis ſibi ſupplicijs victoria conſtet, apertiſſimo eſt teſtimonio, neque victoriam vllam admirabiliorem vmquam fuiſſe, neque in fortitudinis laude vllam gentem poſſe ad maiorum noſtrorum gloriam aſpirare. Nam qui in acie diſcrimen vitæ ſubierint,multos quidem de ſuis hominibus complures populi proferre poſſunt.

Sed nō magnam fortitudinis laudem ea videtur res habere. Nam proelio commiſſo hominum mens pugnæ ardore veluti a ſe abducta non ſatis habet ad ſe ſe colligēdum ſpatij: vt periculi magnitudine animo agitata, ac metu in conſilium adhibito deliberare ſecum poſſit, adeundum ne illud periculum ſit, ſed impetu quodam præceps fertur; neque fere quiſquam eſt, qui non potius mortem ſe hoſti oblaturum, quàm ſe ipſum in acie caſurum ſperet. Tot præterea hominum millium, quibus exercitus conſtat, diſcriminis ſocietas veluti periculi partitio quædam magnam habet timoris alleuationem. mutua namque ope ſeſe tutos confidentes aduerſum a ſe caſum vnuſquiſque ſpe propulſat, & ad ſocium delegat. cumq́. certe in tanta multitudine e cæde cōplures elabi neceſſe ſit, nemo fere eſt, qui non ex ijs ſeſe fore confidat. Quo fit, vt ex ea re, quæ certam mortem non oſtendat, mortis contemptus in hominibus colligi nō poſſit. ſi quidem multos videmus nullum in acie timoris ſignum dediſſe, quos ſi ad tribunal conſtitutas, illiſq́ue haud dubiam mortem denunties, abiecto animo repente concidere. Qui vero ad tormenta, & ad certam mortem conſtanti, intrepidoq́ue animo rapitur; quem nullæ tortoris, aut carnificis formidines labefactant; qui cum nulla vitandi ſuplicij ſpes oſtenditur, propoſiti tamen retinens eſt, hunc dicere poſſis veram fortitudinis laudē aſſecutum. At eiuſmodi homines tres, aut quattuor apud ſingulos populos vix poſſis nominare, cum de Chriſtianis plus decies centena millia proferantur, quos tormentorum horribilis aſpectus, atque perpeſſio nihil commoueret; qui extremi ſuplicij certiſſima, atque ante oculos poſita exſpectatione non deficerent, qui aculei, qui ferræ, qui candentium luminarum atrociſſima ſpecie non debilitarentur, ſed omnes terrores, omnes acerbitates, omnes cruciatuum faces, omnes dolorum morſus virtute proſternerent. Neque vero tantæ virtutis

admiratio

admiratio solis viris, ijsque confirmatæ iam ætatis terminatur, quibus ad tormenta perferenda quamquam humanæ fortitudinis vim accerbitate sua longe superabant, aliquid tamen opis in ætatis, & sexus robre fuisse suspicemur, sed fœminæ quoque & imbecilli pueri in præclaro hoc agone sancta æmulatione pariique fortitudinis laude cum viris certarunt; cum non modo eadem omnia tormenta, quæ viros subijsse rettulimus, teneræ virgines in corporibus suis costantissime sint perpessæ, verum etiam (quod pene fidem habere non videtur) matres ipsæ natos suos atrocissimis cruciatibus lacerari non modo intrepido animo inspectarent, sed eos etiam vltro hortarentur, ne animo deficerent; neue tormentorum stimulis victi Christi fidem negarent, sed cruciatuũ faces patienter ferrent. Quin etiam de nonnullis memoriæ proditum est, cum audissent in alia Ciuitatis parte in ceteros Christianos sæuiri, ipsæque latendo, ac dissimulando immanissimam Tyranorum rabiem effugere possent, lætas accurrisse, paruulosque natos suos ad easdem acerbitates subeũdas secum duxisse; neque aut materna indulgentia, aut miserentium ministrorum monitis ab inflammato studio abduci, aut retardari potuisse. O eximiam, ac supra hominum captum maiorum nostrorum virtutem, o nullis cum gentibus conferendam fortitudinem, verberibus ad necem cædi, interiorem virtutem non conteri; tormentorum vi, ac magnitudine vires corporis torqueri, virtutem animi non debilitari: ardentissimo igne corpus cremari, charitatis ardorem non consumi; a fera bestia corpus laniari, virtutem non distrahi; intestina auelli; a costantia, propositoque non abduci, toto corpore lacerari, animo non frangi: natorum eiulatus audire, cruciatus inspectare, maternum animum non inflecti. Vt ego mihi optarem, tantarum rerum, tantæque fortitudinis gloriæ parem orationis co-

piam ac facultatem dari. Profecto illis commemorandis, atque extollendis nullo vmquam labore aut satietate defatigarer. si modo laus hæc tota fortitudinis est existimanda, ac non maiorem in ea partem obtinet charitas. nam & si tam multa illa admirandæ virtutis exempla a fortitudine edebantur, eadem tamen a charitate imperabantur. Neque enim fortitudo ipsa suis satis viribus constare potuisset charitatis opibus destituta. Quæ virtus veteribus plane ignota, ac Christianorum hominum propria cum in ceteras virtutes ita influat easque conformet, vt sine ea ne virtutis quidem perfectæ nomen vlla earum possit obtinere, apparet tantarum laudum societatem non modo cum charitate esse communicandam, sed maiorem partem charitati esse tribuendam. Sed fortium virorum in Christianã rempublicam merita, quamquam infinita sunt, nullaque vel longissima oratione satis vmquam laudata, non tamen nos hoc solo studio ita conuenit efferri, vt silentio prætereamus immortalia beneficia, quæ Christiana Ecclesia ab ijs viris non minora prope accepit, qui in ea omni litterarum, & ingenij gloria floruerunt. Nam vt externis vexationibus Christiana Ecclesia in primis exercita fuit, atque infesta, ita domesticæ illius res nõ magis quietæ, ac tranquillæ fuerunt. Neque enim vlla vmquã gens magis ex intestinis discordijs laborauit, quam Christiana veritas hæreticorum seditionibus omnibus ætatibus iactata fuit, & exagitata. Verum vt aduersus exteros hostes Diuinus spiritus Christianam caussam ingentibus fortium virorum animis armauit, qui tormentis constantissime perferendis, qui morte fortiter oppetenda, qui sanguine profundendo Christianæ Ecclesiæ veræ religionis testimoniũ dederũt, vnde est illis Martyrum ductum nomen, ita aduersus hæreticorum dissidia, & oppugnationes non imbecillioribus opibus Christianam veritatem communiuit. Quamplurimos

plurimos

plurimos enim doctos homines excitauit, qui impia dogmata firmissimis rationibus refellerent, qui in Diuinarũ, ceterarumque magnarum rerum scientia, & doctrina tantos progressus habuerunt, vt in eorum gloria Philosophorum nomen a Christiano splendore sit obscuratum. Nam cum sapientiæ studio summæ illius veritatis hoc est Dei immortalis cognitio sit proposita, quousque tandem tantis disputationibus, tam multis quæstionibus, & controuersijs, tanta denique contentione in hac inuestigatione processit Philosophorum labor, ac studium? aut ad quem scientiæ gradum in Diuinarum rerum notitia tandem peruenit? Vt enim omittam vetustiores illos, qui de Deo, ac primo rerum principio tam uaria, tamque absurda locuti sunt; tamque in ijs rebus errantes & vagas opiniones habuerunt, vt de suo vnusquisque capite Deũ fingere videatur; ac cum Poetis certare, plures ne illi de Dijs fabulas attulerint, an plura ipsi de Diuina Natura somnia commenti sint, cum alius Diuinum numen rerũque primordia ad ignem aut elementorum aliquod referat, alius in casu fortuitoque atomorum concursu principia rerum ponat, alius etiam (si Deo placet) discordiam Deum faciat, alius alia deliramenta loquatur, quæ singula persequi haud sane est operæ pretium, tum quod eiusmodi somnijs ac nugis risum potius hominibus commouere, quam vllam voluisse doctrinam tradere videri possint, tum quod tribus ijs libris, quos aduersus Philosophos scripsimus, satis est a nobis Philosophiæ studium exagitatum atque reprehensum. Vt igitur eos omnes ommittam, Quid? Paripatetici ipsi, qui Aristotele Duce ac Magistro de naturalibus Diuinisque rebus paullo ad veritatem propensius disputarunt, quidquam magnum aut amplum de Deo ac prima rerum caussa nobis, attulerunt? aut quidquam in ijs rebus stabili certaue sciẽtia comprehenderunt? Quantis in æstuationibus Deus

immortalis

immortalis, quantis in angustijs, quantis in controuersijs atque in ter se varietatibus cum ad sublimia hæc inuestigationem adijciunt, versantur, quàm pauca, quàm parua, quàm exilia de rebus Diuinis assequuntur: eaque quàm incerta, quàm parum explicata, quàm euersu facilia tradunt. At Christianorum hominum splendida ingenia Diuino spiritu lumen præferente quàm multa, quã magnifica de Diuino numine, de eius essentia, de sapientia, de libera voluntate, de personarum manatione ac distinctione, de rerum creatione atque primordijs, de æterna prouidentia, de animorum natura, & immortalitate, de summa beatitudine, deque alijs innumeris ac præclaris rebus sunt assecuti, earumque rerum quàm stabilem; quàm costantem, quàm perspicuam doctrinam tradiderunt; Quantis denique ex errationum tenebris Diuinarum rerum cognitionem eduxerunt: atque in apertissima veritatis luce collocarunt; vt pueri & aniculæ nostræ maiorem & perfectiorẽ de Diuinis rebus, eamq. minus errantẽ, magisq. explicatã notitiam habeant, quã vlli veterum doctissimi habuerint. Neq. vero tantarũ rerũ sola cognitione & scientia, aut nuda simpliciq. traditione contenti fuerunt maiores nostri, sed easdem litterarum monumentis ita commendarunt, vt nullum doctrinæ studium, aut maiore rerum copia, & varietate, aut subtiliore disputandi ratione; aut pluribus orationis ornamentis, maioreque verborum, & sententiarum splendore fuerit vmquam tractatum. Neque enim (vt ceteros innumerabiles omittam) in Nazianzeni oratione Demosthenis sonitus aut fulgura desideramus, neque Chrisostomus nõ beatissima illa copia, & vbertate, omnique exornationũ, & amplificationum genere Ciceronem nobis expressit, Romani vero Leonis Diuinæ summæque dignitatis plenæ breuitati verborum numerum sententiarum multitudine, & pondere prope superanti quem tandem de ex-

ternis

ternis æquabimus? in Augustini vero, & Thomæ cælesti ingeniorum acie, acerrimaque in disputando vi, an non Aristotelis nomini Christiana gloria respondit? Atque in Doctorum hominum laudibus quamquam infinitæ sunt, tamen longiores esse non debemus, tum quod Diuinis litterarum monumentis sine cuiusquam oratione nomen ipsi suum immortalitati satis commendant, tum quod temporis angustiæ nos cogunt aliquem tandem orationis modũ facere. Cum præsertim eorum virorum memoria silentio non sit prætereunda, quos video instare, quorumque infinita turba me iam dudum sentio vrgeri. ij sunt beatissimi illi viri, qui tantis continentiæ, atque iustitiæ laudibus floruerunt, vt in eorum virtute Christianorum gloria ceteras omnes nationes quarumque in ijs laudibus nomen paullo clarius extat, infinito interuallo superarit. Nam cum continentiæ vis in duas sese partes fundat, vt & a voluptatum illecebris, & ab opum cupiditate corpus, & mentem integram serues, quæ gens Christianis hominibus erit æquanda, si cogitare voluerimus pro tribus, aut quattuor, quos vnusquisque populus proferre possit, quorũ fuerit excellens in ea laude præstantia, innumera apud nos hominum millia extitisse omnibus continentiæ partibus cumulatorũ? cum illud satis cõstet, cum morem pluribus sæculis viguisse, vt multo maxima hominum pars omni re sua in commune collata, eiusque distributione sacerdotibus, qui Ecclesijs præerant, permissa in solitudinem ipsi concederent, ibique tenui victu contenti non modo omnem ætatem ab omni cupiditate disiunctam, atque ab omni auaritiæ, & voluptatum contagione puram, atque integram agerent, sed lege quoque sibi ipsi, & voto earum rerum libertatem præciderent. Cumque iustitiæ laus, & vis in eo versetur, vt sua vnicuique tribuamus, neque quemquam per iniuriam lædamus, quis vtraque in re huic virtuti propior

pior

pior fuit, quam ij viri, qui rebus ipsi suis sese sponte priuarint, ne dum illi aliena auferrent, quique ab inferendis iniurijs tantum semper abfuerint, vt in illis potius perferendis præcipuam Christianæ professionis laudem constituerent. Ac de beatorum hominum virtutibus quamuis non satis pro dignitate dictum sit, neque vero dici possit, tamen breuitate temporis cogimur paucis his esse contenti. Sequitur vt de præmijs non nihil attingamus, ac quambreuissime videamus satis ne tantis laboribus, & vexationibus tantisque cruciatibus, ac supplicijs digna merces sit reddita. Illa vero tanta est, vt non modo nulla oratione possit demonstrari, sed omnem humanæ cogitationis vim effugiat. vt prope nihil mirum sit, maiores nostros in laboribus exantlandis, in periculis adeundis, in terroribus non formidandis, in minis despiciendis, in vexationibus non recusandis, in erumnis non expauescendis, in supplicijs perferendis, in morte denique contemnenda ceterorum hominum virtutem tam multis gradibus superasse, cum ex ijsdem acerbitatibus sibi ad ea præmia gradum fieri intelligerent, quæ omnem comparationem infinito interuallo antecedant. Quid enim opes, quid potentia, quid gloria, quid Regna, quæ omnia tantis laboribus, ac sudoribus, tam multis discriminibus atque periculis homines consectantur, veri, ac solidi boni habent? aut quid ad mentis tranquillitatem, atque ad hominem beatum faciendum omnino eæ res valent? ad quas si quis tandem peruenerit, tantas in illis tamque turbulentas molestiarum tempestates, tantosque solicitudinum æstus offendit, vt nihil aliud se tam multis curis, ac vigilijs, tantaque animi contentione quæsisse intelligat, quàm vt negotij vim sibi pararet, & quidem longe molestiorem, quàm illa ipsa incō moda, quæ pro ijs rebus assequendis susceperit. De nominis vero post mortem memoria laborare, est eiusmodi

modi, vt non ſatis queam ea in re admirari mortalium leuitatis plenam ſtultitiam; quos eius rei cura torqueat, qua nulla fingi poſſit inanior. quid enim ad hominem huius vitæ ſenſu omnino carentē pertinere poteſt, omniū ſermone celebrari? aut quem oīo ex ea re ſenſum percipere poteſt is, qui de viuorum numero penitus ſit ſublatus? A tam fluxis, tam caducis, tam inanibus, tam falſis bonorum imaginibus longe non ſolum magnitudine, ſed etiam genere differunt Chriſtianorum præmia. Nam nullo ætatis ſpatio terminantur, ſed ſunt cum virtute infinita, tum duratione æterna. In infiniti enim illius boni, hoc eſt in Dei ipſius fruitiône poſita ſunt, quæ res perpetuum humanæ mentis, ac voluntatis motum, & agitationem infinita virtute ſua tandē ſiſtit. Nam cū in Deo Optimo Maximo perfecta ſit omnium bonorum detractis malis omnibus, & infinita complexio, omniumq́ue beatitudinum pleniſſimus, & infinitus cumulus, fit, ut in eius cognitione, & amore humana intelligentia ac voluntas plane acquieſcant. Neque enim Diuinam eſſentiam per effecta, aut coniecturas, aut vero per fidem cernunt, ſed apertiſſima viſione intuentur, in qua cum bonitas infinita ſit, infinitas ſui in contemplatione voluntatis excitat cupiditates, mutuaq́ue charitate homines complectens facit, vt totum ipſum Deum homines poſſideant, arctiſſimoq. amoris vinculo cum illo coniungātur, atq. in Deū ipſum commutentur, Diuinæq́ue naturæ participes fiant. Sed quid ago? eā ne rem verbis demonſtrare aggredior, quæ ne cogitatione quidem poſſit adumbrari? Quare illius declarandæ, quod fieri non poteſt, cogitationem ommittamus, atque ad eam aſſequendam, quæ res facultatem habet, totum animum conuertamus. Vna autem eſt ad eam perueniendi via, ſi maiorum noſtrorum fortitudinē, continentiam, virtutem imitabimur. Cuius rei vtinam nobis, cunctiſq́ue hominibus natura nobis, & Chriſtia-

na lege coniunctis aliquando mens detur. Quam quoniã nostris viribus suscipere non possumus, quippe quæ Diuinitus sit mittenda, quibus eam rebus a Deo O. M. impetrabimus? ijs scilicet, quas ille pro sua benignitate apud se voluit valere, precibus nimirũ partim nostris, partim vero Beatorum hominum, quos apud eum summum gloriæ locumobtinere non est dubitandum. Itaque sanctissimæ Animæ, a quibus me nunc vsque e cælo, quod beatissimæ incolitis, exaudiri confido, eam nobis virtutẽ a Deo immortali impetrate, vt immortalem uitam, æternamque beatitudinem cunctis rebus anteponentes, nullo hostiũ nostrorũ impetu a Diuinarum rerum amore adducamur; quamque vos quondam in Tyrannorũ vexationibus, & crudelitate contemnenda, atque in carnis, & peccati impressionibus repellendis, ac prosternendis fortitudinem, & continentiam præstitistis, eandem nos cum ijsdem oppugnationibus tentamur, adhibeamus; Vt omnibus in rebus vestigia vestra persequentes, cum huius carceris vincula, quibus nunc constringimur, soluentur, perpetua in cælesti Patria vobiscum summæ beatitudinis societate coniungamur.

FINIS.